

ISSN 0236—3100

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

МОЛДАВСКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Anul IV

1993

1 (13)

Academia de Științe a Republicii Moldova

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA
Institutul de Istorie

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

МОЛДАВСКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

1 (13) 1993

ianuarie—martie

Revistă științifică
Fondată în 1990
Apare de patru ori pe an

Chirbagi M.

CHIȘINĂU «ȘTIINȚA» 1993

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ion TURCANU (redactor-șef),
DEMIR DRAGNEV (redactor-șef adjunct),
ION VARTA (secretar responsabil),
ION CAPROȘU (Iași), *ANDREI EȘANU*,
SERBAN PAPACOSTEA (București),
ANATOL PETRENCU, *ANATOL ȚARANU*, *ION ȘIȘCANU*,
VITALIE VĂRATEC, *ALEXANDRU ZUB* (Iași)

STUDII

A. Eșanu

ISTORIOGRAFIA ȚĂRII MOLDOVEI DE LA GR. URECHE PÎNĂ LA I. NECULCE. UNELE APRECIERI VALORICE

Secolul al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea (în linii mari de la Grigore Ureche pînă la Ion Neculce) reprezintă o epocă aparte în istoria culturii și spiritualității moldovenești, în istoria culturii medievale românești în general.

Desigur, într-un articol este greu să cuprindem toate aspectele acestei vaste moșteniri istoriografice, de aceea în continuare vom încerca să prezentăm unele considerente de ordin general, care, după opinia noastră, ne vor permite să desemnăm unele din particularitățile definițiilor ale cronografiei și istoriografiei noastre din sec. XVII—XVIII și în același timp să încercăm să explicăm care este mecanismul transformărilor din sec. al XVII-lea, de ce s-a produs această izbucnire, acest fenomen de mari împliniri în cultura noastră într-un secol cu adevărat copleșit de greutate.

Limitele cronologice ale lucrării cuprind cele mai semnificative fenomene ale unei epoci de vîrf în cultura Țării Moldovei, mai cu seamă din perioada de domnie a lui Vasile Lupu, marcată prin activitatea celebrelor personalități de cultură — Gr. Ureche, Eustratie Logofătul, mitropolii Varlaam și P. Movilă ș. a., prin cronica lui Ion Neculce, operă prin care, de fapt, se încheie această perioadă de mari realizări și ascensiune din întreaga noastră cultură.

Interesul nostru, a celor din generația de astăzi, pentru acea epocă de strălucire, pentru activitatea extraordinară a unei întregi pleiade de personalități celebre poate fi explicat ușor prin acele deosebite calități, care au determinat valoarea nepieritoare a operelor lansate în această epocă, prin aportul și locul lor extrem de important în ierarhia bunurilor noastre spirituale din toate timpurile în diverse domenii ale culturii și, în special, în cel al istoriografiei noastre, prin viul ecou pe care îl trezesc în inimile contemporanilor noștri opera celor mai mari dintre înaintașii noștri din sec. XVII—XVIII.

Obiectul studiului de față ne cere să facem o prezentare de ansamblu, o caracteristică valorică generală a istoriografiei naționale din Moldova din sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XVIII-lea.

Din sec. al XVII-lea, ba poate ceva mai devreme, în virtutea firească a împrejurărilor, cultura românească și cea a Țării Moldovei în parte începe să capete unele forme, care urmau, într-un fel sau altul, să corespondă unor noi realități economice, politice și culturale, iar de aici trebuiau să reflecte și apariția unor noi interese, a unor noi cerințe ale societății, ale cercurilor politice și intelectuale. Ca urmare, încep să se contureze unele trăsături noi definitorii ale culturii noastre scrise, ale istoriografiei moldovenești în special. Or, toate aceste schimbări au făcut ca literatura, și mai cu seamă istoriografia moldovenească din perioada limitelor cronologice indicate mai sus, să se deosebească esențial de cea din epoca precedentă (din sec. XV—XVI), atât după formă și conținut, cît și după orizonturile cunoașterii, după nivelul de înțelegere a fenomenelor și sarcinilor epocii.

Astfel, în sec. al XVII-lea — primele decenii ale secolului următor se întrevede, după opinia noastră, o mai mare apropiere și o mai strîn-

să legătură a literaturii, în cazul dat a literaturii cu caracter cronicăresc și istoric, de problemele cele mai arzătoare înaintate de cursul nemilos și tragic, pentru țările române, al evenimentelor, de cele ale epocii în general, determinate în mare măsură de dominația otomană cu toate urmările ei nefaste și, respectiv, de sarcinile luptei de eliberare națională.

Spre deosebire de epoca precedentă totul decurgea, am spune, în condițiile și în același timp datorită orientării oamenilor de cultură, a unor reprezentanți ai cercurilor politice și clericale din Moldova spre cultura europeană și în special spre cultura și spiritualitatea poloneză și cea greacă (bizantină și postbizantină), fenomen care s-a răsfrânt considerabil și asupra noii literaturi istoriografice din Moldova din sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea.

Totodată o influență tot mai mare asupra culturii și spiritualității românești, și în special asupra celei moldovenești, încep să exercite marile curente culturale și spirituale europene. Este vorba, în primul rând, de valorile epocii renașterii europene, de umanism¹, de manifestarea unor elemente baroce² ș. a., care au venit în Moldova, prin intermediul culturii și civilizației poloneze. Acestea au influențat esențial asupra istoriografiei noastre, găsind aici, cu începere din sec. al XVII-lea, un teren favorabil pentru dezvoltare, manifestându-se cu o deosebită pregnanță în lucrările cu conținut cronicăresc și istoriografic ale epocii.

Concomitent, are loc trecerea la limba vorbită de popor în cultura scrisă, în activitatea de stat, religioasă și în învățământ, iar pe această cale, își fac apariția un șir de opere originale și traduceri de proporții, are loc lansarea unor valoroase tipărituri și monumente de istoriografie, sînt încadrate în cultura noastră scrisă unele opere de largă circulație în Europa de Sud-Est și de Răsărit. Asistăm la o dezvoltare impetuoasă a limbii cărțurărești (literare) românești³, a întregii culturi scrise din Moldova, la un fenomen de largi legături culturale cu popoarele vecine. Și aceasta se întîmplă (cît n-ar părea de paradoxal) pe fondalul înăspriirii progresive a dominației străine.

Secolul al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea reprezintă, de asemenea, perioada unei adevărate izbucniri în conștiința națională a sentimentului de origine comună și apartenență la același popor și aceeași limbă, indiferent de realitățile politice și existența mai multor state românești, fenomene, care, de altfel, și-au găsit reflectare pregnantă în literatura cu conținut istoric din epocă.

Deșteptarea națională are loc în același timp și, se prea poate, și ca urmare a rezistenței îndrîjite dominației otomane, a luptei împotriva stăpînirii Împărăției turcești, care, după Miron Costin, părea să dureze la nesfîrșit⁴.

În această perioadă în Moldova s-au manifestat din plin o întreagă pleiadă de personalități marcante: Grigore Ureche, mitropolitul Varlaam, domnitorul Moldovei Vasile Lupu, mitropolitul Kievului Petru Movilă, Nicolae Miclesu Spătaru, Miron Costin, mitropolitul Dosoftei, Nicolae Costin, Axinte Uricariul, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, care au lansat opere de prim rang în cultura românească.

Trebuie menționată și acea mulțime de cărțurari mai puțin cunoscuți, care au tradus, au copiat și multiplicat cronici, cronografe, cărți populare de înțelepciune, cărți religioase, manuale și diverse cărți de învățătură, creînd în cultura noastră o atmosferă destul de prosperă, în limitele și posibilitățile timpului.

Am putea afirma cu certitudine că intervalul de timp de la Grigore Ureche pînă la Ion Neculce, indiferent dacă l-am defini ca o epocă a renașterii⁵, cu specificul ei în cultura noastră, ori cu totul altfel, a reprezentat o perioadă de o deosebită înflorire și efervescență a culturii românești în genere și a celei moldovenești medievale în special.

Faptul că această perioadă reprezintă o epocă aparte în istoria culturii noastre cercetătorii l-au observat mai de mult. De exemplu, cunoscutul istoric S. Pușcariu, care își edita primele capitole din «Istoria» sa încă pînă la declanșarea primului război mondial, ca apoi să fie incluse în edițiile sale ale «Istoriei literaturii...» în anii 20—30, își intitula capitolul dedicat perioadei ce ne interesează «Epoca de înflorire (1630—1720)»⁶, ca perioada imediat următoare să o definească ca «epocă de decadență»⁷.

Deosebit de rodnică a fost epoca caracterizată în domeniul istoriografiei naționale. Astfel, deși cu începere din ultimele decenii ale sec. al XVI-lea, asistăm, se pare, la un fenomen de restrîngere a activităților și, respectiv, și a intereselor intelectuale cărturărești din Moldova, realități ce și-au găsit expresie și în întreruperea pentru un timp a activității istoriografice. Dar și în această perioadă în toată cultura noastră se simte respirația unei munci de lungă durată, rezultatele căreia încă nu răzbăteau la suprafață, dar care pregăteau, evident, un teren fertil pentru transformări de proporții în cultura și istoriografia noastră în perioada imediat următoare.

Cu toate acestea, nu este exclus că la răscrucea sec. XVI—XVII avem de-a face cu o depresie în activitatea noastră cărturărească legată, într-o oarecare măsură, de criza firească a fenomenului definit în istoriografia românească ca «slavonism cultural» și care cuprinsese către această perioadă toate țările române. Cultura noastră și mai cu seamă istoriografia moldovenească de la răscrucea sec. XVI—XVII, de asemenea, trecea printr-o criză, ce părea să ducă la dispariția prematură a speciei cronicărești, fenomen sesizat de Gr. Ureche⁸ și de M. Costin⁹, criză care mai târziu a fost depășită prin efortul comun al unei strălucite pleiade de personalități din perioada de domnie a lui Vasile Lupu (1634—1653): Gr. Ureche, Eustratie Logofătul, mitropoliții Varlaam și P. Movilă ș. a. La aceasta a contribuit și stabilitatea relativă, politică și economică, din timpul domniei lui Vasile Lupu, activitatea sa de susținător activ al unor importante inițiative și acte de cultură, precum și contribuția sa directă sau indirectă la desfășurarea unor activități culturale de anvergură, cum ar fi deschiderea Academiei Slavo-greco-latine din Iași, organizarea activității unei tipografii pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi, construirea unor excepționale monumente de cultură, lăcașe de cult¹⁰.

Cronografia și, în general, istoriografia Țării Moldovei din sec. XVII—XVIII a trezit un viu interes în literatura istorică și în istoria literară din epoca modernă și contemporană. Cu începere de la M. Kogălniceanu (ba poate ceva mai înainte, cînd în Moldova s-a purces la editarea operei lui D. Cantemir¹¹), pe la mijlocul sec. al XIX-lea, prin ediția «Letopisețelor Țării Moldovei» (tom I—III, Iași, 1845—1852)¹² pînă la cunoscuții cercetători din primele decenii ale veacului nostru: I. Bogdan, C. Giurescu ș.a., istoriografia modernă a lăsat ca moștenire o întreagă serie de valoroase monumente de istoriografie și cultură medievală. Savanții au depus o muncă enormă pentru depistarea materialelor din arhive și biblioteci, le-au descifrat, comentat și editat, punîndu-le nu numai la dispoziția cercetătorilor, dar și a publicului larg de cititori. Paralel cu activitatea de depistare și editare a operelor cu cel mai divers caracter și, în special, a celor cu conținut istoriografic, treptat capătă amploare și lucrul de cercetare, de interpretare și apreciere valorică a cronografiei noastre medievale și, mai cu seamă, a lucrărilor istoriografice din sec. XVII—XVIII¹³. Explicația constă în faptul că hazardul istoriei a făcut ca anume acestea din urmă să fie descoperite ori redescoperite de cercetătorii din epoca modernă mai înainte decît cronicile din sec. XV—XVI, scrise, după cum se știe, în limba slavonă¹⁴. Aceasta a și concentrat atenția principală în cercetarea istoriografiei medievale românești pentru o perioadă destul de îndelungată asupra istoriografiei

din sec. XVII—XVIII, puse tot mai larg în circuitul științific în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, datorită, în primul rând, edițiilor lui M. Kogălniceanu. De fapt, anume cercetarea tot mai aprofundată a cronografilei noastre cu începere de la Gr. Ureche «încoace», cum s-ar exprima cronicarul, i-a determinat pe cercetători să tragă o importantă concluzie, conform căreia încă pînă la Gr. Ureche în Moldova, ca și în alte țări românești, a existat o bogată literatură cu caracter istoric (anale, cronici), care a fost utilizată, într-un fel sau altul, de către același cronicar Gr. Ureche la elaborarea operei sale cronicărești și de către diferiți succesori ai săi¹⁵. Această concluzie i-a și făcut pe I. Bogdan, A. Iațimirschi ș.a. cercetători să pornească în căutarea acelor vechi anală și cronici ale Patriei, strădăni, care pînă la urmă s-au încununat de succes prin depistarea unui mare număr de cronici vechi românești (în mai multe variante, copii și redacții), scrise în limba slavonă, polonă, germană.

În epoca contemporană, atît în perioada interbelică, cît și în cea postbelică, opera de cercetare, valorificare și interpretare a istoriografiei noastre medievale, a includerii sale masive în circuitul contemporan de valori a căpătat o și mai mare amploare¹⁶. Astăzi spectrul cercetărilor, multitudinea aspectelor cercetate privitoare la istoriografia națională din Moldova din sec. XVII—XVIII sînt extrem de vaste. Paralel, se editează un număr tot mai mare de ediții de cronici cu divers caracter: științific, critic și de popularizare; sînt puse în circuitul științific un număr tot mai impunător de manuscrise, aflate în circulație în sec. XV—XVIII (originale, copii, redacții și variante posterioare) ale cronicilor și alte lucrări cu caracter istoric din această perioadă.

S-au declanșat lucrări de cercetare aprofundată privind izvoarele, paternitatea, valoarea istorico-culturală, lingvistică, analiza textologică a acestei moșteniri fără de preț, în vederea aprecierii, determinării cît mai obiective a importanței științifice și valenței valorice a fiecărui monument de cronografie și istorie, fie că aparține lui Gr. Ureche sau lui M. Costin, N. Costin, Ax. Uricariul, I. Neculce¹⁷ ș. a.

Astfel, prin munca a cîteva generații de cercetători nu numai că a fost repusă în circulație o vastă operă istoriografică din sec. XVII—XVIII, dar aceste cercetări au făcut ca acest veac, caracterizat de celebrul nostru predecesor Miron Costin ca fiind apăsător de greutate, să ne apară și sub un alt aspect, un alt unghi de vedere. Scoaterea în vileag și cercetarea aprofundată a acestor opere de cultură și istoriografie ne-au făcut să vedem acest secol nu numai copleșit de mari greutăți, dar și de mari împliniri, de importante realizări fără precedent în istoria și cultura noastră, ca un secol de elaborare a unor opere de o înaltă ținută științifică și intelectuală, de o valoare netrecătoare, care au intrat pentru totdeauna în patrimoniul culturii și civilizației naționale, opere care ne vor călăuzi și vor servi drept modele valorice nu numai pentru contemporanii noștri, dar și pentru generațiile viitoare. În această ordine de idei merită o deosebită atenție creația lui Gr. Ureche (1590—1647), care deschide galeria marilor opere ale epocii prin «Letopisețul Țării Moldovei...» elaborat, după opinia aproape unanimă a cercetătorilor, în ultimii ani de viață (1642—1647). «Letopisețul...» lui Gr. Ureche a fost scris în limba poporului, ceea ce îl făcea mult mai accesibil unui public larg de cititori, prezentînd totodată pentru prima oară în istoriografia noastră o amplă pînză istorică (deocamdată, în mare parte, în stil cronicăresc) a Țării Moldovei de la descălecatul al doilea, pe la mijlocul sec. al XIV-lea, pînă la 1594).

În perioada următoare noile generații de cărturari, de astă dată mai modești ca nivel de cultură cărturărească și pregătire intelectuală, au încercat să continue opera lui Gr. Ureche, reușindu-le doar unele adăugiri, interpolări; unele mai mult, altele mai puțin valoroase, doar în limitele

cronologice atinse de celebrul lor predecesor. În urma unei destul de mi-găloase munci a unui șir de cercetători de la M. Kogălniceanu pînă la P. P. Panaitescu, L. Onu și M. Scarlat¹⁸ a fost efectuată, în linii mari, delimitarea aportului concret al tuturor «coautorilor» «Letopisețului Țării Moldovei...», arătîndu-se pe bună dreptate contribuția covârșitoare a lui Gr. Ureche la realizarea acestei opere.

Doar M. Costin, alt mare istoric din sec. al XVII-lea, a fost în stare nu numai să aprecieze la justa sa valoare opera lui Gr. Ureche, dar și să continue cu succes scrierea aceleiași istorii a Patriei, «Letopisețul Țării Moldovei...», de unde s-a oprit vornicul Ureche, căruia numai lui unuia, după aprecierile lui M. Costin, i-a fost milă de această țară și a ținut să aștearnă pe hîrtie cele mai importante date din faptele de vitejie ale strămoșilor.

M. Costin a lăsat posterității mai multe opere istorice, între care «Letopisețul Țării Moldovei...», «De neamul moldovenilor...» ș. a.¹⁹, care urmăreau scopul final nu numai de a continua opera lui Ureche, dar și de a o întregi, adică de a scrie întreaga istorie de la cel dintîi descălecat, ceea ce în mare măsură i-a reușit.

În orbita lucrărilor istoriografice din această epocă se înscriu, de asemenea, atît «Hronograful...» cît și «Letopisețul...» lui N. Costin²⁰, «Letopisețul...» lui I. Neculce²¹ cu întregul spectru de cronici anonime, care l-au precedat și pe care le-a folosit cu succes pentru a-și elabora și întregi opera, precum și lucrarea, deși utilă, dar de nivel cărturăresc mai modest a lui Ax. Uricariu²².

Toate aceste opere cronicărești aveau nobila misiune de a nu lăsa uitată istoria țării, faptele străbunilor. Fiecare dintre ele au avut parte de atenția generațiilor de cercetători veniți după M. Kogălniceanu. Mai sînt prezente în perioada examinată un șir de cronici anonime, care au fost utilizate aproape de toți cronicarii cunoscuți din epoca de după Grigore Ureche pînă la Ion Neculce. De asemenea, mai aflăm un număr relativ mare de copişti compilatori și interpolatori, datorită cărora cronicile au căpătat o răspîndire impresionantă²³, atît în perioada examinată, cît și în epoca imediat următoare.

Un loc aparte în istoriografia noastră din această perioadă îi aparține lui D. Cantemir, care ne-a lăsat o moștenire istorică pe cît de vastă, pe atît de valoroasă. Istoriei naționale de la origini pînă la primul sfert al sec. al XVIII-lea celebrul savant i-a dedicat o serie de lucrări de înaltă ținută științifică: «Hronicul...», «Descrierea Moldovei»²⁴, «Historia Moldo-Vlahica»²⁵, «Viața lui Constantin Cantemir». Un important capitol în opera istoriografică a lui D. Cantemir îl constituie lucrările dedicate istoriei, culturii și civilizației otomane. «Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman», «Religia mahomedană»²⁶ ș. a. au trezit un larg interes în Europa pe parcursul sec. al XVIII-lea²⁷. Întitulîndu-și una din operele sale fundamentale dedicate istoriei naționale «Hronic...» («Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor»), D. Cantemir a căutat să sublinieze legătura organică a lucrării sale cu scrierile predecesorilor săi — cronicarii moldoveni din sec. XV—XVII.

Lucrările sale reflectă destul de convingător o cunoaștere profundă a operelor istorice ale lui Gr. Ureche, M. Costin, fiind de fapt abordate aceleași probleme de istorie națională, probleme ale originii moldovenilor și românilor în general. În legătură cu predecesorii săi să ne aducem aminte că D. Cantemir în «Descriptio Moldaviae» îl caracterizează pe M. Costin ca pe unul dintre cei mai luminați oameni ai poporului său²⁸.

Opera istorică a lui D. Cantemir se înscrie organic în seria de lucrări cu caracter istoric, deoarece la fel ca și operele cronicarilor din perioada anterioară, el căuta să răspundă la cele mai arzătoare probleme ale vremii. În special îl vedem adîncit serios în problema originii poporului român, extinzînd aria de cercetare asupra întregului spațiu româ-

nesc. În același timp, D. Cantemir e angajat în căutarea unei soluții cât mai grabnice a unei probleme practice: eliberarea de sub jugul dominației străine²⁹.

Valorificarea în continuare a istoriografiei moldovenești medievale cu scopul reintegrării sale în procesul cultural contemporan (mă refer în această privință mai cu seamă la spațiul românesc la est de Prut), continuă să reprezinte unul din domeniile de interes major în istoriografia și cultura românească, și mai ales din Republica Moldova. Chiar și la o caracteristică sumară a acestei moșteniri vedem că istoriografia medievală din Moldova, mai ales în epoca sa de maximă înflorire, de adevărat apogeu din sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea reprezintă o vastă și polivalentă operă de cultură scrisă, care cuprinde letopisețele în limba română, mulțimea de copii, compilații ce uneau laolaltă câteva letopisețe (cel mai frecvent ale lui Gr. Ureche, M. Costin și I. Neculce), diverse redacții și variante, alte lucrări cu caracter istoric, monografic și cronografic³⁰.

Mult mai clar se evidențiază epoca dată în istoriografia medievală din Moldova, dacă o examinăm în evoluția sa firească de la origini pînă la stingerea definitivă ca gen literar sau istoriografic în prag de epocă modernă la răscrucea sec. XVIII—XIX³¹.

Această modalitate de a privi și de a examina acest interesant fenomen al culturii noastre scrise ne oferă posibilitatea, fie și parțial, să răspundem la întrebarea, prin ce au fost condiționate unele oscilații destul de evidente în evoluția istoriografiei moldovenești din evul mediu și prin ce se explică sau prin ce explicăm noi ascensiunea istoriografiei moldovenești din sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XVIII-lea, apoi decăderea ulterioară a acesteia, ca mai apoi, la o altă etapă să constatăm reluarea ori reîntoarcerea cărturarilor noștri de la celebrele lucrări istorice din sec. al XVII-lea — începutul sec. al XVIII-lea la genul cronicăresc de nivel mult prea modest în sec. al XVIII-lea (după M. Costin și D. Cantemir, I. Neculce), cel puțin dacă facem comparație cu valoroasele modele cronicărești din sec. al XVII-lea ale lui Gr. Ureche și M. Costin, și dacă ne amintim că opera istoriografică a lui D. Cantemir nu a fost cunoscută pe larg în Țările române, în Moldova, în primul rînd, în perioada imediat următoare. Ca urmare, istoriografia în formă de cronici și-a prelungit existența încă cu aproape un secol (pînă către finele sec. al XVIII-lea).

Evident, pe parcursul sec. XV—XVII cronografia din Moldova a cunoscut o dezvoltare ascendentă de la analele din epoca lui Ștefan cel Mare pînă la cronicile lui Gr. Ureche, M. Costin, N. Costin ca să culmineze sub toate aspectele în primul sfert al sec. al XVIII-lea cu grandioasa operă istoriografică a lui D. Cantemir.

Astfel, pe parcurs de mai bine de trei secole de la o generație de cronicari la alta se lărgeste treptat cercul de probleme și aspecte reflectate, se amplifică diversitatea izvoarelor utilizate, evoluează considerabil felul de reflectare și interpretare a informației prezentate, felul de a vedea, a înțelege diferite evenimente și procese istorice. În cele din urmă, apariția marilor pînze cronicărești din sec. al XVII-lea, dar mai ales opera istorică a lui D. Cantemir, nu apare ca ceva izolat și absolut neașteptat în cultura noastră, ci ca un fenomen firesc, determinat în mare măsură de întregul mers al dezvoltării istoriografiei moldovenești de pînă la el. Evoluarea operei lui D. Cantemir a fost determinată de experiența și tradițiile formate și acumulate în cultura scrisă din Moldova în perioadele precedente, reprezentînd, de fapt, începutul unei treceri masive de la acumulările elementare de cunoștințe istorice la o abordare în mare parte științifică a problemelor. Or, aceste lucrări pot fi calificate întru totul ca adevărate studii cu caracter monografic. Este vorba, în primul rînd, de asemenea lucrări ca «De neamul moldovenilor...» de

M. Costin, de «Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor», «Viața lui Constantin Cantemir» de D. Cantemir ș.a.

În același timp, ca urmare a intensificării dominației otomane în țările române în ultimele decenii ale sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XVIII-lea, chiar și în perioada de maximă ascensiune a istoriografiei noastre, nu a putut să se producă trecerea definitivă la o istoriografie pe deplin științifică, fenomen care deja are loc în unele țări vecine. În cultura scrisă sînt prezente, după cum lesne putem observa, atît lucrări de înalt nivel științific, cît și lucrări cronicărești în spiritul tradițional medieval (Ax. Uricariul, I. Neculce).

Din punctul de vedere al influențelor și utilizării datelor și experienței istoriografiei străine se pot constata schimbări destul de esențiale în istoriografia moldovenească. Una din particularitățile primelor cronici, analele slavo-române din epoca lui Ștefan cel Mare, de exemplu, este că acestea au fost alcătuite, avînd la bază, în temei, experiența locală în cultura scrisă. De aici, probabil, și lipsa aproape totală în ele a unor compartimente cu caracter compilativ, dedicate istoriei universale de la facerea lumii pînă în evul mediu; a descrierilor de evenimente din istoria popoarelor vecine, atît de frecvent întîlnite în cronicile mai tîrzii la Gr. Ureche, M. Costin, N. Costin ș.a.; a unor tradiții orale locale, precum, parțial, și experiența literaturii istorice din țările vecine, venite, în primul rînd, din Bizanț prin filiera istoriografiei sud-slave (sîrbe și bulgare), fapt care a favorizat transformări, evoluții interesante privind forma și conținutul, precum și orizontul cognitiv, științific, informațional și de cultură politică, gradul de profunzime a înțelegerii unor evenimente și procese.

La următoarea etapă, în secolul al XVII-lea, cînd prin cronica lui Gr. Ureche a fost reluată și, de fapt, revăzută de la înălțimea timpului său întreaga istorie a Țării Moldovei de la «descălecatul al doilea», gradul de informare a cronicarilor, a lui Gr. Ureche, M. Costin ș.a., varietatea izvoarelor ce le stătea la dispoziție crește și mai mult. Sînt utilizate nu numai izvoarele istoriografice interne, dar și cele de peste hotare — poloneze, transilvănene, ungurești, unele izvoare antice.

Includerea în aceste cronici a unor pasaje vaste referitoare la istoria popoarelor învecinate, precum și utilizarea pe larg a unor izvoare străine, trebuie interpretată ca o tendință, devenită treptat permanentă, a istoriografiei medievale din Moldova.

În linii mari, pe parcursul acestei perioade istoriografia moldovenească avea aceiași parametri și tendințe de dezvoltare caracteristice pentru Rusia, Polonia ș.a.

În perioada următoare, adică după M. Costin, D. Cantemir, istoriografia noastră, din anumite cauze, nu mai poate atinge nivelul atît de elevat al predecesorilor, n-are, de fapt, continuatori direcți merituoși, care să se fi apropiat de valoarea cronicarilor din sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea.

Referitor la nivelul de cultură istorică, I. Neculce constată o întoarcere directă la aceleași cronici tradiționale în sensul medieval al cuvîntului, care după formă și conținut nu se deosebesc cu mult de cele de pînă la acest apogeu de la răscrucea sec. XVII—XVIII. Adică, această evoluție în dezvoltarea istoriografiei noastre medievale, de altfel, ca și orice alt fenomen istoric, avea loc în conformitate cu anumite legități firești specifice genului, condiționate de un întreg complex de factori interni și externi, care trebuie priviți într-o legătură indisolubilă cu condițiile istorice concrete din perioada dată. Privită în ansamblu, istoriografia Moldovei din sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XVIII-lea a reprezentat o etapă calitativ nouă, superioară în comparație cu cea precedentă. În primul rînd, în istoriografia sec. al XVII-lea crește nivelul informațional al acesteia. În scopul scrierii cronicilor respective Gr. Ure-

che și M. Costin, după cum am arătat, recurg la un cerc mult mai larg de izvoare istoriografice și de altă natură interne și, mai ales, externe. Adresarea la autorii antici și medievali, precum și utilizarea cu o prelucrare și verificare temeinică a informației selectate din lucrările cronicarilor, cărturarilor și istoricilor din alte țări, sînt atît de considerabile, încît ne-ar permite să vorbim despre ieșirea, la început a lui Gr. Ureche și M. Costin, mai tîrziu a lui N. Costin și a lui D. Cantemir, iar prin opera acestor mari cărturari și a istoriografiei medievale din Moldova spre un masiv spectru de izvoare, cunoștințe și valori ale științei și culturii europene, ce țin de domeniul istoric, filozofic, geografic, de alte domenii ale științei.

Apelarea cronicarilor și istoricilor noștri din sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XVIII-lea la lucrările și izvoarele istorice străine, utilizarea în lucrările lor a unor materiale, includerea unor pasaje întregi referitoare la istoria popoarelor și țărilor vecine, ar trebui, probabil, privită și ca o încercare, ca o tentativă izbutită de a face o trainică joncțiune între istoria Țării Moldovei nu numai cu a altor țări românești, dar și de a lega istoria Țării Moldovei, a altor țări românești de istoria vastelor spații geografice ale Europei Centrale, de Sud-Est și de Est, arătînd prin aceasta importanța Moldovei în viața politică, în relațiile interstatale, în primul rînd, cu țările vecine, și totodată demonstrînd rolul pe care l-a jucat Moldova în opunerea pe toate căile celei mai mari forțe militare a evului mediu — Imperiul Otoman.

Fenomenul de recurgere la informația din izvoarele și istoriografia străină, încadrarea acesteia în lucrările cronicarilor noștri a jucat un rol esențial în devenirea acestora și a dus, evident, la o îmbogățire esențială nu numai a conținutului, dar și a spectrului de probleme și idei a istoriografiei moldovenești medievale.

Din păcate, în perioada următoare, după acele înalte culmi atinse în scrierile istorice, mai ales de M. Costin și D. Cantemir, o perioadă destul de îndelungată, de la I. Neculce pînă în primele decenii ale sec. al XIX-lea, nu mai găsim continuatori, care să se apropie de valoarea și amploarea atestată la cronicarii și istoricii noștri din sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea.

Prin ce se explică o astfel de stare de lucruri în dezvoltarea de mai departe a istoriografiei noastre? După cîte se pare, fenomenul de adevărată înflorire a istoriografiei moldovenești (sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea), urmat de o decădere, la prima vedere atît de neașteptată, poate fi explicat prin răsfrîngerea asupra diferitelor procese de ordin cultural, spiritual și cărturăresc a condițiilor economice și politice, legate de înăsprirea dominației otomane, de înlăturarea din domnie a reprezentanților claselor boierești și instaurarea, pentru mai bine de un secol, a regimului turco-fanariot.

În strînsă legătură cu aceasta trebuie să arătăm că cronografia ca fenomen cultural este caracteristică întreg evului mediu european. Numai că în unele țări, la unele popoare anele, cronicile, letopisețele au început să fie alcătuite de către diferiți dregători de curte, de către reprezentanți ai clerului încă din perioada timpurie a evului mediu (de exemplu, în mai multe țări din Europa Occidentală, în Bizanț) din sec. IV—VI, iar în Moldova, ca de altfel și în alte țări românești, care din anumite cauze apar pe harta Europei relativ tîrziu (doar către sec. XIII—XIV), primele anale, letopisețe sînt alcătuite mult mai tîrziu, cînd țara respectivă ajunsese într-un stadiu destul de matur al dezvoltării sale, pe care l-am putea defini ca un stadiu al evului mediu dezvoltat, stadiu la care societatea medievală atinsese maturitate deplină. Și aceasta s-a produs nu numai din simpla cauză că Principatul Moldovei s-a format cu mult mai tîrziu, dar și ca urmare a pierderii masive a unor tradiții directe scrise din antichitate care s-ar fi putut perpe-

tua din epoca antică pînă în evul mediu, fenomen ce-l constatăm în Bizanț și în mai multe țări din Europa Occidentală, dar nu și la români.

În legătură cu aceasta, ar fi nimerit să ne amintim că în evul mediu, atît în perioada timpurie, cît și la etapele mai tîrzii ale evoluției, dezvoltarea diferitelor regiuni geografice, țări, popoare decurgea asincronic din punct de vedere economic, cultural etc. Fiecare regiune, țară avea trăsăturile și particularitățile sale distinctiv de dezvoltare. Această teză de ordin general se referă în egală măsură la cele mai diverse fenomene de ordin economic, politic și cultural și, prin urmare, și la evoluția istoriografiei noastre medievale. Astfel, dacă pentru autorii cronicilor și analelor vest-europene și bizantine, care încep să-și facă apariția în cultura scrisă deja din sec. IV—VI în calitate de modele și ca izvoare de inspirație le serveau lucrările autorilor antici, apoi pentru primii cronicari moldoveni în calitate de modele ori exemple de simple și modeste imitații le-au servit doar unele cronici și anale ale popoarelor vecine, ale bizantinilor și ale slavilor de sud (bulgarilor și sîrbilor). Iată de ce la etapa de apariție a cronografiei în Moldova, în epoca lui Ștefan cel Mare, nu avem temei de a vorbi despre careva legături directe cu tradiția istoriografică greco-latină antică, fenomen pe care îl constatăm cu ușurință în Imperiul Bizantin și în țările Europei Occidentale. Aceste legături, făcîndu-și apariția în cultura moldovenească și românească în general, doar cînd societatea medievală atinsese un nivel de maturitate deplină, cronografia românească reprezenta, am spune, un fenomen medieval feudal.

În strînsă legătură cu aceasta, în scopul realizării unei caracteristici și analize cît de cît substanțiale a unei epoci, cu toate trăsăturile ei principale, trebuie să recurgem la principiile tipologiei și tipologizării. Însă despre tipologizarea civilizației medievale se poate vorbi doar atunci cînd societatea a civilizația și cultura ei a atins un anumit nivel mediu de maturitate. Căci, în perioada timpurie, de început a evului mediu, a civilizației sale nu putem spune că avem de-a face cu fenomene specifice doar epocii și civilizației date, și, respectiv, nu se poate vorbi în asemenea împrejurări despre forme și fenomene proprii culturii și civilizației medievale, deoarece este pe deplin firesc ca aceste fenomene să poarte încă multe trăsături proprii epocilor precedente. Din ce cauză noi stăruim atît de mult asupra delimitării cît mai clare a etapei de mijloc a evului mediu? Deoarece anume în această perioadă, anume la acest stadiu de dezvoltare a civilizației și culturii medievale ca, de altfel a oricărei alte civilizații, ating apogeul, dezvoltarea deplină toate acele fenomene de ordin social-economic, politic și cultural, care în modul cel mai concentrat și cel mai expresiv determină conținutul social al acestei epoci, al acestei civilizații în perioada sa de maturitate istorică deplină. Bineînțeles, aici își poate spune cuvîntul atît în sensul negativ, cît și cel pozitiv factorul extern, care poate face ca o cultură, o civilizație în general, să devieze de la albia sa firească de dezvoltare, frînînd, conservînd ori accelerînd anumite procese³².

Iată de ce, sîntem de partea acelor cercetători³³ care consideră că anume acestei perioade de mijloc îi revine epoca de înflorire, apogeul dezvoltării nu numai a culturii și civilizației antice, dar și a multiplelor fenomene de civilizație și cultură medievală — în forma tipică pentru ea.

După cum se știe, istoriografia din Moldova în sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea a ajuns la o adevărată înflorire (prin operele lui Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, I. Neculce ș.a.), reprezentînd, de fapt, unul dintre cele mai semnificative fenomene ale culturii și civilizației medievale românești în general.

Această înflorire, acest apogeu a fost atins treptat și a coincis cu perioada de mijloc a evului mediu în dezvoltarea civilizației medievale în Moldova.

Mai târziu, când societatea moldovenească ajunge în perioada târzie a evului mediu, apar un șir de fenomene de criză, inevitabil proprii unei culturi, unei civilizații la sfârșit de cale, istoriografia medievală treptat își epuizează forțele și posibilitățile de dezvoltare și de manifestare. Dezvoltarea de mai departe a istoriografiei și a culturii în genere devine anevoioasă în limitele vechilor stări de lucruri și a vechii mentalități medievale, conservate în mare parte din cauza încetăririi evidente a ritmurilor de dezvoltare a societății românești, ca urmare a intensificării dominației otomane și turco-fanariote, fiind încătușată de vederi și tradiții învechite în prag de epocă modernă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea — primele decenii ale sec. al XIX-lea.

Dintre împrejurările, nici pe departe secundare, care și-au spus cuvântul este, fără îndoială, și factorul extern. Înăsprirea stăpînirii otomane prin instaurarea regimului turco-fanariot și înlăturarea domniilor pămîntene din scaun; decăderea Poloniei ca putere europeană, prin care pătrundeau în Moldova cele mai înaintate idei și curente culturale ș.a., au dus la izolarea Moldovei în plan internațional, au limitat contactele culturale cu alte țări. Urmări dintre cele mai grele pentru Moldova, în plan politic și cultural, a avut decapitarea, nu numai la figurat, a elitei naționale (moartea tragică a lui M. Costin, părăsirea, de fapt, forțată a țării de mai multe personalități de prim rang în cultura noastră — Nicolae Milescu Spătaru, mitropolitul Dosoftei, Dimitrie Cantemir).

Anume aceste împrejurări au și determinat în mare măsură acel nivel mai inferior nu numai de idei, dar și artistic, al orizontului informațional și cognitiv al cronografiei noastre de după I. Neculce. Lucrările istoriografice, în totalitatea lor, sub toate aspectele sînt inferioare celor din perioada precedentă.

Ca urmare a cauzelor enunțate mai sus, a conservării vechilor relații, formarea unei noi istoriografii în epoca modernă întîrzie destul de mult în Moldova în comparație cu alte țări. După o perioadă de absență a operelor istorice originale (ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea — primele decenii ale sec. al XIX-lea)³⁴ în cultura noastră, la o nouă etapă de dezvoltare istorică a societății românești, în plin secol al XIX-lea, cristalizarea noii istoriografii moderne, cel puțin în Moldova, începe cu opera de depistare și valorificare a celor mai importante scrieri din perioada de vîrf a istoriografiei medievale, prin editarea operelor lui D. Cantemir, a cronicilor lui Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce ș.a., acțiuni prin care au și fost puse începuturile valorificării neprețuitei experiențe a istoriografiei medievale, și, în special, din epoca sa de vîrf — sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea, de la Gr. Ureche la I. Neculce³⁵.

Note

¹ Vezi, de exemplu: *Бобынэ Г. Е. Гуманизм в философской и общественной мысли Молдавии в XVII—начале XVIII в. Кишинев, 1988.*

² *Cîndea V. Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc. Cluj-Napoca, 1979.*

³ *Mazilu Dan Horia. Barocul în literatura română din secolul al XVI-lea. Buc., 1976; Sovetov P. Miron Costin și epoca sa // Revistă de istorie a Moldovei, 1990, nr. 2. P. 3—15 ș. a.*

⁴ Un aport deosebit la dezvoltarea limbii literare l-au avut și cronicarii din această perioadă (Vezi, de exemplu: *Andriescu Al. Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare // Studii și*

cercetări științifice. Iași, 1957, serie nouă, tom. III, secț. III, fasc. 1—2. P. 97—141).

⁵ *Costin Miron. Letopiseșul Țării Moldovei... // Miron Costin. Opere. Buc., 1958. P. 42 (în prefață). Vezi, de asemenea, și p. 123: «Zac. 55. Și cu vremile pînă aice istovim o parte de domnie a lui Vasilie Voda (Lupu — A. E.), că pînă aice, pre cît au fostu fericită domnia aceasta, cu atîta mai cumplite vremi s-au început de atunci den care au purces den scădere în scădere această țară pînă astăzi». Imediat în capitolul următor (al XVII-lea, în cap. I.) Miron Costin își continuă același trist gînd cu «povestea lui Hmil hatmanului căzăcescu (Bogdan Hmelnițki — A. E.), de la care Vremi*

- (aheii) s-au început și răul nostru, în care până astăzi ne aflăm cu acestu pământu la cumplite vremi și Dumnedzău știe de nu și peste vacul nostru trăitoare». Iar mai târziu fiul său, Nicolae Costin, în «Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601», referindu-se la niște evenimente din primele decenii ale sec. al XVI-lea, face o paralelă cu cele de la începutul sec. al XVII-lea, constatată aceeași nemiloasă realitate. «Vedzi, urită stăpînirea păgînilor încă de pre acolo vremi, cînd încă nu supusesse de tot aceste țări, să socotiia, ce dzici creștine, de jugul cest de acmu?» (Nicolae Costin. Opere. În 2 vol. Vol. I. Chișinău, 1990. P. 184).
- 5 Vezi, de exemplu: Ivănescu G. Prefață. // Costin Nicolae. Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601; Letopiseșul Țării Moldovei de la 1709 la 1711. Opere. Iași, 1976. P. XII.
- 6 Vezi: Pușcariu Sextil. Istoria literaturii române. Epoca veche. Buc., 1987. (efectuată după ediția: Sibiu, 1930). P. 74.
- 7 Ibidem. P. 152.
- 8 Precum observă cronicarul, «...letopiseșele noastre nu numai că prea scurt scrie..., ci și așa «pre scurt scriind și însemnînd de la început pînă la domnia lui Petru Vodă Șchiopul și s-au stinsu, că de aice înaintea n-au mai scris nimenea...» (subl. noastră — A. E.) (Grigore Ureche. Letopiseșul Țării Moldovei. Buc., 1955. P. 58).
- 9 «Laud osîrdia răsposatului Ureche-Vornicul, scria M. Costin în celebra operă «De neamul moldovenilor...», alcătuită prin 1685—1691, carile au făcut de dragostea țării letopiseșul său... că numai lui de această țară i-au fostu milă, să nu rămîie întru întunericul neștiinței...» (Costin Miron. Opere. Vol. II., Buc., 1965. P. 11).
- 10 Vezi, de exemplu: Dobjanschi A., Simion V. Arta în epoca lui Vasile Lupu. Buc., 1979. P. 112; Popescu Marin Matei. Sculptura medievală în piatră în țările române. Buc., 1985. P. 85; Andriescu Ș. Restitutio Daciae. Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601—1659. Buc., 1989. P. 135—188. Eșanu A. Din vremuri copleșite de greutate. Chișinău, 1991. 240 p. O bibliografie selectivă privind viața culturală în Moldova în anii de domnie a lui Vasile Lupu vezi: Dobjanschi A., Simion V. Arta în epoca lui Vasile Lupu. P. 106—107.
- 11 Кантемир Д. Скрисоаря Молдовей. Мэнэстиря Нямы, 1825, același. Хроникул а векимый романо-молдо-влахилор. Iași, 1836.
- 12 Когăлницеану М. Летописецеле Цэрий Молдовей. Вол. I—III. Iași, 1845—1852. Vezi și ediția a II-a: Kogălniceanu M. Cronicle României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei (cu caractere latine, adăugîndu-se față de prima ediție cronici muntene). Buc., 1872—1873.
- 13 Din ultimele decenii ale sec. al XIX-lea încep să apară nu numai articole, dar și studii mai ample dedicate operei marilor cronicari din sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XVIII-lea (Vezi: Gidei A. V. Studii supra cronicarilor moldoveni din sec. al XVII-lea. Partea I—II. Buc., 1898; Orășanu Ș. Cronicari moldoveni din sec. al XVII-lea. Buc., 1899; Giurescu C. Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene, Buc., 1908 ș. a. Informații bibliografice privind edițiile de cronici moldovenești din aceeași perioadă vezi, de exemplu: Ureche Grigore. Letopiseșul Țării Moldovei. Postfață și bibliografie de M. Scarlat. Buc., 1978. P. 219—220; Costin Miron. Opere. Buc., 1958. P. 519—522 ș. a. Alte bibliografii ample, ce reflectă edițiile de cronici, precum și cercetări efectuate în această perioadă, vezi, de asemenea: Pușcariu Sextil. Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent. Buc., 1986; Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900. Buc., 1979 ș. a.
- 14 Majoritatea cronicilor slavo-române și în special cele din Moldova au fost descoperite de cunoscutul slavist român I. Bogdan. Vezi: Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche. Buc., 1891; Idem: Cronice inedite atingătoare de istoria românilor. Buc., 1896; Același. Letopiseșul lui Azarie // Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice. Vol. XXXI, Buc., 1909. Mai târziu toate acestea au fost întrunite de P. P. Panaitescu în ediția: Cronicle slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu. Buc., 1959.
- 15 Deja în «Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei» M. Kogălniceanu, cu ocazia publicării volumului întâi al «Letopiseșelor Țării Moldovei», Iași, 1852, scria că însuși Grigore Ureche, primul cronicar cunoscut al Moldovei, «mărturisește că înaintea sa au fost alți cronicari cari s-au ocupat cu istoria țării, lăsînd deosebite izvoare de cronice... și cele mai antice «erau scrise latinește și slavonește...» (Apud: Kogălniceanu M. Opere. Vol. II. Buc., 1976. P. 454).
- 16 Vezi, de exemplu: Pascu G. Grigorie Ureache. Izvoarele lui Ureache. Interpolările lui Simion Dascălul și textul lui Ureache. Iași, 1920; Iorga N. Istoria literaturii românești. Introducere sintetică. Buc., 1929. Pascu G. Cronicarii moldoveni Grigorie Ureache și Miron Costin. Importante compartimente dedicate istoriografiei moldovenești din sec. al XVII-lea — pri-

- ma jumătate a sec. al XVIII-lea găsim în mai multe lucrări de istorie a literaturii. Vezi, de exemplu: *Pușcariu S. Istoria literaturii române. Epoca veche. Ediția a II-a, revăzută și întregită*. Sibiu, 1930; *Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Buc., 1941; *Cartoian N. Istoria literaturii române vechi. Ed. a II-a. Buc., 1942*. În afară de aceasta în diverse reviste istorice și literare apare un mare număr de articole dedicate marilor croniciari și istorici moldoveni. Multe din aceste studii au fost incluse în diverse lucrări cu caracter istoriografic și bibliografic (vezi, de exemplu: *Dicționarul literaturii românești de la origini până la 1900*. Iași, 1976, în care la fiecare articol dedicat cronicarilor din această epocă sînt anexate și bogate bibliografii).
- ¹⁷ În această privință și-au adus contribuția P. P. Panaitescu prin edițiile operei lui Grigore Ureche (*Grigore Ureche. Letopisețul Țării Moldovei*. Buc., 1956; ediția a II-a, revăzută, 1958), ale lui Miron Costin (*Costin Miron. Opere*. Buc., 1958. *Costin Miron. Opere. Vol. I—II*. Buc., 1965); *Panaitescu P. P. Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. Buc., 1958. *Velciu D. Grigore Ureche*. Buc., 1979. *Velciu D. Miron Costin*. Buc., 1973. *Petre I. Șt. Nicolae Costin. Viața și opera*. Buc., 1939; *Petre I. Șt. Axinte Uricariul. Studiu și text*. Buc., 1944; *Lăzărescu I. Valoarea literară a cronicii lui Axinte Uricariul*. // Studii și cercetări științifice. Filologie. Iași, 1959, X, fasc. 1—2. P. 33—51. *Bădărău D. Filozofia lui Dimitrie Cantemir*. Buc., 1964; *Russeu E. M. Cronografia moldovenească din sec. XV—XVIII*. Chișinău, 1977; *Velciu D. Ion Neculce*. Buc., 1968 ș.a.
- ¹⁸ Contribuția principală la rezolvarea acestei probleme îi aparține, evident, lui P. P. Panaitescu (*Panaitescu P. P. Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin* // *Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice. Seria a III-a. T. IV*. Buc., 1925; *Vezi și edițiile lui Panaitescu P. P. a cronicii lui Gr. Ureche: Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei. Ediția a II-a, revăzută. Text stabilit, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu*. Buc., 1958 (Ediția I-a, Buc., 1956). *Vezi în această privință și Onu L. Critica textuală și editarea literaturii române vechi*. Buc., 1973. P. 49—196; *Ureche Grigore. Letopisețul Țării Moldovei. Postfață și bibliografie de Mircea Scarlat*. Buc., 1978.
- ¹⁹ Una din cele mai ample ediții ale operei lui Miron Costin o datorăm lui P. P. Panaitescu. *Vezi: Costin Miron. Opere. Ediția critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu*. Buc., 1958. Ediția include: «Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace», «Cronica polonă», «Poema Polonă», «De neamul moldovenilor», «Istoria de Craia Ungurească»; *Versuri, Discursuri ș.a.*
- ²⁰ *Vezi: Costin Nicolae. Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1600; Letopisețul Țării Moldovei de la 1709 la 1711*. Iași, 1976; *Costin Nicolae. Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 (P. 21—335); Letopisețul Țării Moldovei (1709—1711) (P. 335—406)* // *Costin Nicolae. Scrieri. În două volume. Vol. I, Chișinău, 1990*.
- ²¹ *Vezi, de exemplu: Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei. Ed. Gabriel Ștrempel. Buc., 1980; Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediția a II-a, revăzută. Buc., 1959; Ion Neculce. Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, Letopisețul Țării Moldovei. Ingrijirea textelor, prefațarea letopiseșelor, glosar și indici de Tatiana Celac. Chișinău, 1990. P. 280—472.*
- ²² *Axinte Uricariul. De a doua domnie a lui Nicolae Alexandru Vodă. Ediție cu un studiu introductiv de Ioan Șt. Petre. Buc., 1944.*
- ²³ *Vezi, de exemplu: Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729. Studiu și ediție critică de Dan Simonescu. Buc., 1975. O descriere amănunțită a întregului spectru de manuscrise ale cronicilor medievale vezi: Crăciun I., Ilieș A. Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII, privind istoria României. Buc., 1963.*
- ²⁴ *Кантемир Димитрие. Скрисоаря Молдовей. Мэнэстиря Нямц. 1825. Același: Хроникул а векимай романо-молдо-влахилор. Вол. I—II. Яшь, 1834—1835. Vezi și ediția: Hronicul a vechimii romano-moldo-vlahilor Ed. de Gr. Tocilescu. Buc., 1901.*
- ²⁵ *Cantemir Dimitrie. De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus; Historia Moldo-Vlachica* // *Cantemir D. Opere complete. Vol. IX. T. I*. Buc., 1983; *Cantemir D. Viața lui Constantin-Vodă Cantemir. Traducere de N. Iorga. Buc., 1925.*
- ²⁶ *Deocamdată a fost efectuată o singură ediție în limba română a Istoriei Imperiului Otoman. Vezi: Cantemir Dimitrie. Istoria Curții alios-mănești. Trad. de Iosif Hodoș. Buc., 1876* // *Operele principelui Demetriu Cantemir. Ed. Acad. Române. Vol. III—IV; Cantemir Dimitrie. Sistemul sau întocmirea religiei muhamedane. Trad. de Virgil Cindea. Buc., 1977. Vezi și ediția: Cantemir Dimitrie. Sistemul sau întocmirea religiei muhamedane. Buc., 1987* // *Cantemir Dimitrie. Opere complete. Vol. VIII. Tom II. Ediții efectuate după cea rusă. Кантемир Димитрий. Книга система*

- или состояние мухаммеданския религии. СПб., 1722.
- ²⁷ Astfel este cunoscut că pe parcursul sec. al XVIII-lea «Istoria Imperiului Otoman» a fost editată în Marea Britanie, Franța, Germania, iar la 1801 este editată la Viena.
- ²⁸ *Cantemir D. Descriptio Moldaviae. Descrierea Moldovei.* Buc., 1973. P. 373.
- ²⁹ Vezi, de exemplu: *Piru Al. Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830.* Buc., 1977. P. 305—310; *Istoria literaturii române. I. Ediția a II-a, revăzută.* Buc., 1970. P. 557—587.
- ³⁰ O descriere sumară a acestui reper-toriu de lucrări aflate în manuscris vezi: *Crăciun I., Ilieș A. Repertoriul manuscriselor de cronici interne, Sec. XV—XVIII, privind istoria României.* Buc., 1963.
- ³¹ Ultimele cronici, de altfel destul de reduse ca proporții, fiind în același timp doar niște palide imitații ale marilor pînze cronicărești din sec. al XVII-lea—prima jumătate a sec. al XVIII-lea, au fost alcătuite către sfîrșitul sec. al XVIII-lea—începutul sec. al XIX-lea (Vezi: *Балмуш П. Доуэ микроисторий але Молдовей ши ауторий лор // Патримониу. Ал-манахул библиофилилор дин Молдова.* Т. I. Кишинэу, 1987. П. 97—104.
- ³² Dintre factorii externi care au exercitat o mare influență asupra evoluției cel puțin politice din această parte a continentului, a fost Imperiul Otoman, care a declanșat cuceriri de proporții în Europa de Sud-Est.
- ³³ *История всемирной литературы. В 9-и томах. Том. I. М., 1983. С. 17. Vezi și: Поспелов Г. Н. Стадиальное развитие европейских литератур. М., 1988.*
- ³⁴ Apariția unor lucrări istoriografice de valoare la românii transilvăneni reprezentați prin Școala ardeleană la răscrucea secolelor XVIII—XIX, se datorește parțial și accesului mai timpuriu, în comparație cu Moldova și Țara Românească, la opera lui D. Cantemir («Hronicul a vechimii romano-moldo-vlahilor») și la cultura modernă vest-europeană.
- ³⁵ Vezi în această privință și: Ешану А. И. Своеобразие исторического пути развития молдавского феодального летописания (XV—XVIII вв.). *Молдавский феодализм. Общее и особенное (История и культура).* Кишинев, 1991. С. 131—148.

M. Gribincea, I. Șișcanu

NEGOCIERILE ROMÂNNO-SOVIETICE IN COMISIA MIXTĂ ROMÂNNO-SOVIETICĂ DE LA ODESA (28 IUNIE — 24 NOIEMBRIE 1940)

Problema ocupării Basarabiei și nordului Bucovinei de către U.R.S.S. în anul 1940, pînă nu demult a constituit un tabu pentru istorici. În prezent însă apar articole și monografii, în care evenimentul în cauză este reflectat pe larg¹. Totuși, acesta fiind extrem de complex, multe aspecte ale lui mai rămîn nestudiate. Unul dintre aceste aspecte este și activitatea Comisiei mixte româno-sovietice de la Odesa, comisie creată în conformitate cu punctul 5 al Notei ultimative Molotov din 28 iunie 1940.

Studierea activității Comisiei mixte de la Odesa este foarte importantă. Și nu numai pentru că la Moscova mai apar lucrări în care sînt falsificate relațiile româno-sovietice din anii 1940—1941, precum și împrejurările ocupării Basarabiei și nordului Bucovinei de către U.R.S.S.², dar și pentru că din punct de vedere geopolitic România a rămas aceeași, iar Rusia continua să fie o mare putere, a cărei atitudine ostilă față de teritoriile populate de români nu s-a schimbat (drept dovadă este intervenția militară în raioanele moldovenești din stînga Nistrului). Or, studiind activitatea Comisiei de la Odesa, s-ar putea să cunoaștem mai bine acest partener de negocieri, adică Rusia, care aproape nu a abandonat practica și mijloacele de negociere utilizate în anii stalinismului.

Crearea Comisiei mixte româno-sovietice de la Odesa și primele ei ședințe. Comisia mixtă româno-sovietică de la Odesa a fost creată în corespundere cu punctul 5 al Notei ultimative sovietice din noaptea de 27 spre 28 iunie 1940, adresată de către Guvernul U.R.S.S. Guvernului României, punct care prevedea următoarele: «Să se numească o comisiune alcătuită din reprezentanți ai guvernului român și ai guvernului sovietic, câte doi din fiecare parte, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei»³.

La 28 iunie 1940 Guvernul U.R.S.S., prin intermediul lui Molotov, a adus la cunoștință Ministerului României la Moscova că drept delegați sovietici în comisia prevăzută de punctul 5 al Notei Molotov sînt generalii Kozlov și Bodin, iar drept loc al întâlnirii delegaților sovietici cu cei români «guvernul sovietic propune Odesa»⁴.

În aceeași zi guvernul român desemnează drept reprezentanți ai săi în comisie pe generalul Aurel Aldea și colonelul Hagi-Stoica, iar în calitate de secretar al delegației pe căpitanul N. Hagioglu. Reprezentanții români în comisie au mai fost însoțiți spre Odesa de interpretul Pleșca⁵.

Mai tîrziu generalul Aldea va scrie despre numirea sa în funcție de președinte al delegației române în Comisia de la Odesa următoarele: «În ziua de 28 iunie, subsemnatul am fost chemat la ora 13 de dl. general Țenescu, șeful Marelui Stat Major, care mi-a pus în vedere că în aceeași seară voi pleca la Odesa într-o Comisie Mixtă cu delegați sovietici. Ca instrucțiune am primit din partea D-sale să caut a stabili, împreună cu delegații sovietici, liniile pe care se găsesc trupele în zilele de 30 iunie și 1 iulie.

În aceeași zi am fost primit de dl. Argetoianu, Ministrul Afacerilor Străine, care ne-a dat textul notelor Molotov... care prevedeau evacuarea Basarabiei și Bucovinei, în 4 zile, o hartă cu o nouă linie de frontieră, iar ca instrucțiune: să caut a înlesni evacuarea teritoriilor cedate.

Ca membru în comisie mi-a fost dat col. în rezervă Hagi-Stoica, comisarul Guvernului pentru refugiații polonezi»⁶.

În primele ședințe ale comisiei discuțiile principale s-au axat pe problemele care au apărut în primele zile după ultimatumul sovietic în legătură cu ritmul rapid al înaintării armatei sovietice în Basarabia și Bucovina de Nord. Conform planului de evacuare stabilit de Comandamentul Român, trupele sovietice ar fi trebuit să ajungă la noua frontieră în ziua de 3 iulie 1940 ora 13. Însă, datorită înaintării lor rapide, pe alocuri, ele au ajuns la Prut încă la 29 și 30 iunie. Pe lîngă aceasta, trupele sovietice au recurs la un șir de acte de ostilitate față de trupele române: deschiderea focului asupra ostașilor români, luarea de prizonieri, dezarmarea unităților, capturarea de material de război etc. Așa, în dimineața zilei de 29 iunie coloane sovietice motorizate, oprind la Ialoveni două regimente de artilerie românești, le dezarmează cu forța⁷. În acest timp, un batalion românesc de infanterie este dezarmat de unitățile sovietice în gara Bălți și alt batalion este capturat în momentul îmbarcării în gara Drochia. În aceeași zi «trupe sovietice motorizate au pătruns în Herța, unde au ucis pe un căpitan, un sublocotenent și mai multe persoane, instalînd 17 care de luptă în oraș și înaintînd cu 11 km peste linia de demarcație». Trupe sovietice au oprit trecerea la Reni a unităților române și le-au somat să predea orașul la 30 iunie ora 8⁸. Exemplele pot continua⁹.

Majoritatea incidentelor provocate de ruși în timpul ocupării provinciilor românești erau aduse la cunoștința delegaților români de la Ode-

sa prin telegrame și generalul Aldea, în ședințele comisiei protestînd împotriva lor, cerea să li se pună imediat capăt. Chiar în cadrul primei ședințe a comisiei, din 29 iunie ora 12 noaptea, delegații români (soșiți la Odesa pe vasul «Transilvania» în seara aceleiași zile) au cerut generalilor Kozlov și Bodin prelungirea termenului de evacuare, au protestat împotriva înaintării rapide a trupelor sovietice, au propus oprirea armatelor sovietice pe liniile atinse la ora 12, 30 iunie, precum și întocmirea unui plan de evacuare ce ar fi lăsat o etapă de marș între armate. Au mai cerut să se permită plecarea trenurilor cu refugiați și evacuarea populației civile din teritoriile cedate¹⁰.

În ședințe delegații sovietici nu numai că negau faptele aduse la cunoștința lor de către delegații români, dar încercau să facă România responsabilă de incidentele care aveau loc între armate. Astfel, în ședința din 29 iunie, după ce «au luat act» de cererile delegaților români, generalii sovietici le-au înaintat acestora «textul unei convenții de evacuare... care cuprindea numai obligații din partea Guvernului și Armatei Române și sancțiuni pentru nerespectarea ei»¹¹. De exemplu, punctul 1 din proiectul de convenție, printre altele, stipula: «Întreaga răspundere pentru neînțelegerile ce s-ar putea naște între unitățile armatei roșii și trupele române din cauza întârzierii acestora va cădea asupra comandamentului trupelor române»¹².

Delegații români au refuzat să semneze proiectul de convenție în prima ședință a comisiei și a doua zi au propus delegaților sovietici mai multe amendamente la proiect, amendamente care împărțeau răspunderea între părți pentru neînțelegerile ce s-ar fi putut isca între armate¹³. În ședința de la 1 iulie delegații sovietici prezintă celor români din nou proiectul de convenție din noaptea de 29 iunie (cu mici modificări) despre care generalul Aldea declară categoric, la 2 iulie, că nu-l va semna, dacă în proiect nu se va menționa că trupele române au dreptul de a-și evacua depozitele; că autoritățile sovietice permit evacuarea din teritoriile cedate a instituțiilor românești de stat, împreună cu funcționarii, valorile și arhivele lor; că se permite populației române să se repatrieze în România; că prin evacuarea provinciilor în 2, în loc de 5 zile, s-a stîmjenit evacuarea lor, încălcîndu-se acordul româno-sovietic¹⁴. Evident, amendamentele înaintate de delegații români n-au fost acceptate de partea sovietică. Mai mult ca atît, în ședințele ulterioare discuțiile asupra proiectului convenției de evacuare n-au mai fost reluate, iar la 3 iulie, orele 14, frontiera a fost închisă și, deci, evacuarea armatei a fost considerată încheiată.

Însă delegații sovietici, despre care mai tîrziu generalul Aldea va scrie că erau «nesinceri, șireți, lipsiți de bună credință și de omenie, hrăpăreți și fără nici un scrupul»¹⁵, nu numai negau că Armata sovietică ar provoca incidente și dădeau asigurări false că trupele române nu vor mai fi stîmjenite să se evacueze, dar au început ei înșiși a înainta proteste delegației române referitor la nerespectarea notelor Molotov de către armatele române. Așa, în ședința comisiei de la 30 iunie 1940 «ei au protestat și au cerut: să nu se mai distrugă lucruri de artă (podul de la Bălți), să se înapoieze locuitorilor căruțele și caii luați în ultimul moment pentru evacuare, să se dea drumul de sub drapel tuturor basarabenilor și bucovinenilor»¹⁶. Mai mult decît atît, una dintre telegramele Marelui Stat Major Român, adresată generalului Aldea și prezentată de acesta în ședință «pentru a dovedi că trupele române sînt împiedicate la trecerea peste Prut», delegații sovietici au considerat-o «ca o amenințare», pe care o vor transmite la Moscova.

Negocierile cu privire la predarea de către România Uniunii Sovietice a parcului de locomotive și vagoane al provinciilor cedate. În primele ședințe ale Comisiei de la Odesa delegații sovietici ridică spre dezbateră o chestiune, care devine obiectul unor nedocieri pentru toată luna iulie. Este vorba despre cererea delegaților sovietici ca România să predea Uniunii R. S. S. parcul de locomotive și vagoane, care acoperea necesitățile în transporturi ale Basarabiei și Bucovinei de Nord până la 26 iunie 1940. Această revendicare Guvernul Sovietic o făcea pe baza punctului 4 al Notei Molotov din noaptea de 27 spre 28 iunie 1940, care prevedea următoarele: «Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului»¹⁷.

În ședința din 3 iulie 1940, delegații români declară în numele guvernului lor că consimt restituirea materialului de cale ferată, cu condiția ca U.R.S.S. să permită ca de pe teritoriile cedate de România să se evacueze armamentul și depozitele armatei române și ale ministerelor, evacuarea tuturor instituțiilor și funcționarilor de stat și a familiilor lor, precum și a tuturor cetățenilor români care doresc să treacă în România¹⁸.

Drept răspuns delegații sovietici au declarat că retragerea din teritoriile cedate a materialului de cale ferată a fost contrară Notelor Molotov și «în consecință pretențiunile delegaților români nu pot fi luate în considerație decât după restituirea parcului de material rulant»¹⁹.

În ziua de 4 iulie delegații români anunță reprezentanții Guvernului U.R.S.S. că Guvernul Român consimte repatrierea tuturor basarabenilor și bucovinenilor și au continuat să insiste «ca restituirea parcului de vagoane și locomotive să se facă concomitent cu satisfacerea cererilor române precizate în ziua de 3 iulie». Drept răspuns delegații sovietici dau citire unei hotărâri a Guvernului Sovietic, care (drept consecință a evacuării de către România a materialului de cale ferată) prevedea următoarele: 1) respingerea cererii Guvernului Român de a se prelungi termenul de evacuare; 2) închiderea frontierei cu începere de la 3 iulie ora 14; 3) restituirea imediată a materialului de cale ferată²⁰.

România, fiind izolată pe arena internațională și pusă în fața revizionismului bulgar și ungar, a fost nevoită să cedeze din nou în fața U.R.S.S. acceptând predarea materialului de cale ferată.

La 6 iulie 1940 delegații români și sovietici din Comisia de la Odesa hotărăsc să suspende negocierile pentru 5—6 zile, pentru a lua contact cu guvernele lor și a primi noi instrucțiuni. În acest timp în Basarabia și Bucovina de Nord, cu începere de la 6 iulie, trebuiau să activeze comisii tehnice sovieto-române care aveau scopul să stabilească cantitatea materialului de cale ferată rămas pe teritoriile cedate rușilor, precum și cantitatea care trebuia să fie restituită Uniunii Sovietice de către România.

Întorși în țară, generalul Aldea și colonelul Hagi-Stoica, în zilele de 8—10 iulie, au avut drept preocupare principală adunarea de la Marele Stat Major al armatei și ministerele din capitală a numeroase materiale cu privire la pagubele ce le-au suportat armata și ministerele române în urma ocupării de către ruși a Basarabiei și Bucovinei de Nord, materiale care trebuiau să contribuie la desfășurarea cu succes a negocierilor la Odesa.

În zilele amintite generalul Aldea a mai avut convorbiri cu ministrul Afacerilor Străine al României Mihail Manoilescu, ministrul de Interne al României generalul David Popescu (în timpul convorbirii se hotărăște crearea pe lângă Ministerul de Interne al României a unui «Comisariat pentru repatrieri», care a început să activeze de la 10 iulie 1940), mini-

strul lucrărilor publice și comunicațiilor ing. Ion Macovei ș. a.²¹. De la ultimul, în ziua de 10 iulie, generalul Aldea află că în comisiile tehnice sovieto-române de la Chișinău și Cernăuți «delegații ruși, prezidați de generali, sînt foarte pretențioși, că au intimidat pe inginerii români și că (aceștia — *n. n.*) au recunoscut deja ca existînd la 27 iunie în teritoriile ocupate, o foarte mare cantitate de material rulant (în special în Basarabia: 154 locomotive, 131 vagoane clasă și 4 262 vagoane marfă)»²²,

Comisia își reia lucrările în ziua de 12 iulie. Delegații sovietici prețindeau ca România să restituie U.R.S.S. 284 locomotive, 496 vagoane clasă și 7 021 vagoane marfă. Se pare că pretențiile sovietice atît de mari au fost cauzate și de unele «vicii de organizare și unele erori de calcul» ale organelor C.F.R. — «în scriptele depourilor erau trecute locomotive trimise de luni de zile în reparație» și pe care România a trebuit să convină să le predea; cifrele Direcției Generale a C.F.R., pe baza căroră experții români au acceptat pretențiile sovietice pentru Basarabia, păreau și ele să fie greșite²³.

În ședința din 12 iulie 1940 generalul Aldea a declarat că delegații Guvernului Român în Comisia de la Odesa, sînt singurii îndreptățiți de a trata chestiunea restituirii materialului rulant și nu recunoaște «ca bune lucrările întocmite de comisiile tehnice c. f., la Chișinău și Cernăuți». În continuare cere ca comisiile tehnice române să fie completate cu cîte un general, iar materialul rămas în Basarabia și Bucovina de Nord și care a fost înscris la depourile și stațiile feroviare din provinciile aminate să fie inventariat. A doua zi Aurel Aldea mai declară că România nu poate oferi decît «dotarea normală» a teritoriului cedat, «adică 137 locomotive, 238 vagoane clasă și 2 371 vagoane marfă, ceea ce însemna mai puțin de jumătate din pretențiunile ruse»²⁴.

Delegații sovietici au acceptat completarea cu generali a comisiilor tehnice române și executarea inventariierilor, dar au respins cifrele propuse de generalul Aldea, spunînd că vor raporta la Moscova pentru a se decide.

Guvernul de la Moscova a început să preseze asupra Bucureștiului pe cale diplomatică. Ministrului României la Moscova i-a fost remisă o notă în care se cerea cu insistență predarea a 284 locomotive, 496 vagoane clasă și 7 021 vagoane marfă. Guvernul Român, luînd în considerație situația internațională în care se află țara, cere delegaților români de la Odesa să accepte pretențiile sovietice. Aceștia însă, pentru a da timp comisiilor tehnice de la Chișinău și Cernăuți să-și încheie lucrările, hotărăsc să facă «prin delegații sovietici o intervenire către Guvernul Sovietic», cerîndu-i să accepte restituirea numai a materialului ce aparține dotării normale a celor două provincii.

Tertipul la care au recurs delegații români a dat rezultatul scontat: la 25 iulie comisiile tehnice raportează că și-au încheiat lucrările. Noile date «răsturnau cifrele inițiale sovietice și dovedeau reaua lor credință și necinste în inventarierea materialului rămas»²⁵ în provinciile ocupate. În consecință, în zilele de 26—30 iulie «au avut loc ședințe furtunoase cu amenințare de rupere a tratativelor». Rezultatul lor a fost semnarea la 31 iulie 1940 a «Convenției privitoare la restituirea de către România față de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste a materialului rulant, utilajului și averii căilor ferate din Basarabia și Bucovina de Nord»²⁶. Prin această convenție delegații români «au obținut cu abilitate ca rușii să-și reducă cererile cu 6 locomotive, 183 vagoane clasă și 2 043 vagoane marfă», ceea ce a însemnat rămînerea în patrimoniul statului român a unui material rulant în valoare de 1 miliard 250 mln. lei.²⁷

Materialul de cale ferată, conform convenției, trebuia să fie predat de la 5 pînă la 25 august 1940 «în bună stare și pentru imediata exploatare»²⁸, însă, din cauza faptului că timpul calculat pentru predare s-a dovedit a fi insuficient, din cauza alegerii ca loc de predare a stației de frontieră Vicșani, cu numai 3 linii de garaj, și a exigenței exagerate din

partea comisiei sovietice de recepție, restituirea întregului material de cale ferată s-a încheiat abia la 4 septembrie.

Mai trebuie spus că, conform punctului 8 din Convenția din 31 iulie 1940, Guvernul Român se mai obliga ca pînă la 20 august același an să achite tuturor funcționarilor și lucrătorilor căilor ferate din Basarabia și Bucovina de Nord «salariile pe luna iunie 1940, dacă acest salariu nu a fost achitat cuiva, din anumite cauze..., misiile și celelalte forme de indemnizații, care din anumite cauze nu au fost plătite de la 1 ianuarie 1940, și să restituie reținerile făcute pentru pensie, pentru împrumuturi și reținerile lunare de membru făcute de Casa Asigurărilor Sociale, pentru timpul servit de fiecare la căile ferate»²⁹.

Negocierile cu privire la predarea de către România Uniunii R.S.S. a vaselor fluviale și a materialului portuar. După semnarea Convenției din 31 iulie delegații români sperau că în sfîrșit vor fi satisfăcute și cerințele exprimate de ei în primele ședințe ale comisiei. Însă la 3 august delegații sovietici le fac o nouă surpriză: le înaintează o notă (nr. 169) în care pentru satisfacerea cerințelor românești, pe lîngă restituirea materialului de cale ferată (predarea căruia trebuia să înceapă la 5 august) au mai pus următoarele condiții: 1) repararea deteriorărilor provocate de trupele române evacuate; 2) încetarea din partea României a tuturor dificultăților cu privire la întoarcerea în U.R.S.S. a tuturor basarabenilor și bucovinenilor, care doresc să revină la baștină; 3) Guvernul Român să fie de acord «a restitui repede» vasele și materialele de port luate de România din porturile basarabene³⁰.

Dintre noile condiții înaintate de ruși cea mai ușoară de realizat era a doua, deoarece în realitate celor ce-și exprimaseră dorința de a se transfera cu traiul pe teritoriile ocupate de ruși nici nu li s-au pus piedici. Dimpotrivă, chiar din primele ore după acceptarea ultimatumului, s-a organizat plecarea lor în cele mai bune condiții. Fie că se aflau sub arme, fie că erau funcționari ori lucrători la întreprinderile de stat ori particulare, li s-au redus la minimum formalitățile de poliție «avîndu-se însă grijă ca toți interesații să aibă în regulă actele cerute de autoritățile sovietice». S-au luat și măsurile necesare pentru transportarea și asistența medicală a lor.

Potrivit unui comunicat al Ministerului de Interne al României din ziua de 4 august 1940, din Regat pe teritoriile ocupate de ruși trecuseră 112 mii persoane³¹. Această cifră credem este o dovadă convingătoare a faptului că basarabenilor și bucovinenilor ce doreau să se întoarcă la baștină nu li se îngredea calea.

Cerința de reparare a deteriorărilor provocate de armata și administrația română cu prilejul evacuării era în spiritul Notei Molotov din noaptea de 27 spre 28 iunie, de aceea delegații români au fost nevoiți să o accepte. Iar pentru a fi evaluate stricăciunile provocate de armata română s-a hotărît crearea unei comisii mixte, care a început să lucreze de la 1 septembrie 1940 la Chișinău, avînd ca președinte al delegației române pe generalul D. Carlaonț, iar al delegației sovietice pe colonelul Boleznev. La activitatea acestei comisii ne vom referi mai tîrziu. Acum vom spune doar că dintre noile pretenții sovietice formulate la 3 august cea care a provocat cele mai multe dezbateri a fost cea cu privire la restituirea de către România a vaselor și materialului de port pe care aceasta le-ar fi luat din porturile basarabene.

Înaintînd această pretenție, U.R.S.S., după cum au constatat delegații români mai tîrziu, intenționau să pună în dezbateră chestiunea flotei comerciale ruse de pe Dunăre, flotă pierdută la 1918, și să ajungă astfel la acapararea unei părți din flota română de pe Dunăre existentă la 1940. Delegații români și-au mai dat seama că cedarea vreunui vas ce

a navigat pe Dunăre ar fi putut deschide perspectiva creării de către U.R.S.S. a unei cote și din vasele maritime ale României prevăzute și pentru litoralul de sud al Basarabiei. Generalul Aldea, anunțând Guvernul Român despre noile pretenții sovietice, a primit răspuns de la Ministerul Aerului și Marinei că din porturile basarabene nu s-au ridicat nici vase, nici material de port. Dar acest răspuns nu i-a satisfăcut pe generalii sovietici. La 17 august ei aduc la cunoștința delegaților români ca toate cheiurile porturilor basarabene sînt absolut goale, că nu se poate acosta, și au cerut crearea unei comisii fluviale mixte care să constate la fața locului materialul ce l-ar fi ridicat România, precum și să se documenteze asupra navigației ce a existat înainte de 26 iunie.

Delegații români au acceptat crearea comisiei (în comisie au intrat cîte 4 oameni din fiecare parte. Ședințele comisiei s-au ținut la Ismail și Chilia Nouă). Referitor la chestiunea flotei comerciale de pe Dunăre, pierdută de ruși în 1918, delegații români au declarat că ei nu au mandat să discute acest subiect și că această chestiune poate fi luată în considerație numai în strînsă legătură cu restituirea de către U.R.S.S. a tezaurului românesc aflat la Moscova și a flotei comerciale românești evacuate și rămase în timpul Primului Război Mondial la Odesa, Nikolaev etc.³².

Comisia fluvială, creată la solicitarea delegaților sovietici, a activat în perioada 21—27 august, încheind 7 procese-verbale. În procesul-verbal nr. 4 delegații români arătau că din cele 9 porturi de pe linia de navigație Brăila-Vîlcov (4 din porturi se aflau pe teritoriul Basarabiei) au fost deservite pînă la ultimatumul sovietic de 4 vase de pasageri (dintre care 2 vase ale unei societăți particulare cu capital româno-german) și de un remorcher și un șlep pentru transportul de mărfuri. Atunci cînd vreunul din vase era în reparație, era înlocuit cu un alt vas. Pînă la 26 iunie 1940, arătau mai departe delegații români, vasele de pe linia Brăila-Vîlcov au fost înlocuite de 5 vase. Delegații sovietici susțineau însă, în procesul-verbal amintit, că, pe lîngă vasele de pasageri, remorcherul și șlepu arătate de delegații români, ar fi circulat pînă la ultimatum și alte vase, remorchere și șlepurile³³. În consecință, în ziua de 30 august 1940 delegații sovietici în Comisia de la Odesa au cerut Guvernului Român să predea U.R.S.S. 5 vapoare, 3 remorchere, 12 șlepurile, 4 pontoane și 3 șlepurile de port³⁴.

Drept răspuns delegații români trimit delegaților sovietici o adresă însoțită de un memoriu în care se arătau motivele juridice cu caracter național și internațional pentru care Statul Român nu putea lua în considerație pretențiile sovietice. Printre altele delegații români arătau în memoriu că «vasele fiind considerate din punctul de vedere al dreptului internațional ca un fragment din teritoriul unei țări, ele continuă să urmeze soarta țării al cărei pavilion îl arborează, oricare ar fi modificarea ce a survenit în constituția teritorială a țării respective...

Avînd în vedere mobilitatea și autonomia lor, vasele reclamă un regim similar cu al automobilelor și avioanelor care se deplasează în diferite părți ale teritoriului național sau străin fără să fie considerate situate într-o anumită regiune, pentru a putea fi reclamate de oriunde s-ar găsi ele, de statul care și-a întins suveranitatea asupra acestei regiuni...

Sub nici o formă problema vaselor de pe Dunăre nu poate atinge parcul de vase aparținînd particularilor, deoarece proprietatea particulară a fost totdeauna la adăpost de efectele produse de tratatele de cesiune teritorială. Așa cum nu se pot reclama automobilele sau avioanele particulare care au părăsit un teritoriu pe care au circulat într-un anumit timp, tot așa nu se pot pretinde vasele particularelor persoane fizice sau morale avînd reședința în București cum este S.R.D.»³⁵.

Dezbaterile asupra memoriului din care am citat au avut loc în ședința din 2 septembrie 1940, în care delegații sovietici au declarat că «normele internaționale pot fi modificate» și că Statul Sovietic nu face distincție între averea statului și a societăților particulare. După ce au adus și alte argumente, pe lângă cele cuprinse în memoriul amintit mai sus, spre a ilustra șubrezenia pretențiilor sovietice, delegații români declară că consideră chestiunea flotei închisă. Generalii Kozlov și Bodin au continuat însă să o considere deschisă și la 6 septembrie au anunțat că se mulțumesc cu 50% din vasele și șlepurile la care pretindeau anterior. Au mai înmănat generalului Aldea o adresă (nr. 327) în care arătau că «remitera averii militare și a armamentului înregistrate și adunate după plecarea unităților armatei române» se poate face dacă vor primi «un răspuns satisfăcător în problema restituirii vaselor, care au deservit porturile dunărene» conform propunerii făcute în ședința din 6 septembrie³⁶.

La 2 octombrie 1940 Guvernul Român dă instrucțiuni generalului Aldea să accepte restituirea Uniunii Sovietice a materialelor evacuate de România din porturile basarabene și cedarea a 2 vase de pasageri, a unui remorcher și a 4 șlepurii fără motor. În consecință, între 7 și 17 octombrie, delegații români se «tirguiesc» cu cei sovietici în privința numărului de vase și obțin ca țara lor să predea U.R.S.S. 2 vase de pasageri, 1 remorcher și 3 șlepurii fără motor, ceea ce însemna 1/5 din vasele de pasageri și cîte 1/3 din remorcherele și șlepurile cerute inițial de delegații sovietici. Totodată, restituirea materialului de port și cedarea vaselor a fost condiționată de predarea de către Uniunea Sovietică României a armamentului și a materialului de război, de satisfacerea cererilor de repatriere adresate de Guvernul Român Uniunii Sovietice prin Legația română de la Moscova și prin Comisia de la Odesa, de restituirea arhivelor etc.

Între 18—29 octombrie discuțiile în comisie s-au purtat asupra numărului de convenții care urmau să fie încheiate referitor la chestiunile deja soluționate de către părțile antrenate în discuție și la termenele ce trebuiau să figureze în convenția fluvială. Delegații români insistau să fie încheiată o singură convenție în care predarea materialului portuar și a vaselor ce se cuveneau să fie predate de către România Uniunii Sovietice să fie pusă în dependență de predarea de către U.R.S.S. României a materialului de război. Generalii sovietici refuză însă să facă vreo legătură între chestiunile amintite și cereau semnarea a 2 convenții, care au și fost semnate în final. Delegații români au obținut însă ca materialul portuar și vasele fluviale să fie predate Uniunii Sovietice numai după ce România va obține de la aceasta armamentul și materialul de război. S-a mai obținut ca hotărîrea Guvernului Sovietic cu privire la repatrierile solicitate de guvernul de la București și restituirea arhivelor rămase în Basarabia și Bucovina de Nord să fie comunicată delegaților români din Comisia de la Odesa înainte de a semna convențiile. În ce privește termenele convenției fluviale, discuțiile s-au purtat în legătură cu faptul că delegații sovietici insistau ca în aceasta să se scrie că România restituie atît materialul de port, cît și vasele, pe cînd delegații români susțineau că țara lor restituie doar materialul portuar, iar vasele le cedează. În fine, delegații români, cu aprobarea guvernului pe care-l reprezentau, au acceptat ca în convenție să se scrie că «România consimte să cedeze de bună voie» vasele sale U.R.S.S.

Convenția cu privire la predarea de către U.R.S.S. României «a armamentului și materialului de război de tot felul, rămas pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord, în perioada evacuării de la 28 iunie la 3 iulie 1940» a fost semnată la 26 octombrie 1940³⁷. Conform convenției (compusă din 7 puncte), U.R.S.S. a predat României armament și material de război în valoare de circa 1,5 miliarde lei³⁸. Din teritoriul Basarabiei armamentul și materialul de război a fost trecut în România prin

gara Ungheni, iar din teritoriul Bucovinei de Nord — prin gara Gliboca (Adîncata). Brațele de lucru pentru transbordarea armamentului și a materialului de război, în ambele gări, au fost puse la dispoziție de către România. Conform punctului 3 din convenție, România, contra «costului lucrărilor pentru strîngerea armamentului și a materialului de război, pentru punerea în ordine, pentru păstrarea și transportarea lui pînă la punctele de predare», s-a angajat să plătească Uniunii Sovietice 22 619 440 lei³⁹.

În cursul discuțiilor cu privire la încheierea convenției generalii Kozlov și Bodin au mai «lăsat a se înțelege că materialul a fost adunat, adăpostit, uns etc.» și că se află în stare bună. În realitate starea armamentului și a materialului primit de către România a fost deplorabilă. Așa, dintr-o «Dare de seamă asupra materialului de infanterie predat de U.R.S.S. și primit de către Comisia Militară Română de la Ungheni-Ruși» aflăm că din totalul de 67 463 arme și carabine 50% erau arme bune, 45% din arme aveau nevoie de a li se schimba țevicele și completa diferite piese, iar «5% din arme erau degradate și reformate, cu țevicele inelate, strîmbe, retezate și cu interiorul adînc mîncat de rugină»⁴⁰. Pe lîngă aceasta, României nu i s-a restituit din armamentul și materialul de război prevăzut în tabelul anexat la convenție: 31 106 aparate anti-gaz, 7 883 mine, 3 221 benzi mitralieră, 1 070 săbii, 4 144 baionete și pumnale, 1 639 518 cartușe infanterie, 16 129 cartușe revolvere etc.⁴¹

Predarea armamentului și materialului de război de către U.R.S.S. României a avut loc în prima jumătate a lunii noiembrie 1940. După aceasta a avut loc predarea de către România Uniunii R.S.S. a materialului portuar și a vaselor. România «a consimțit să predea de bună voie» 2 vase de pasageri, 1 remorcher și 3 șleपुरi fără motor, ceea ce însemna că în urma negocierilor, din vasele, remorcherele, șleपुरile cerute inițial de U.R.S.S., delegații români au obținut să salveze vase în valoare de circa 400 milioane lei⁴².

Negocierile cu privire la repatrierea cetățenilor români din provinciile ocupate de ruși. În perioada 18—29 octombrie 1940 și-a găsit soluționarea o altă chestiune asupra căreia s-au purtat negocieri îndelungate în Comisia de la Odesa — cea a repatrierilor.

Ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei s-a înfăptuit în vara anului 1940 în condiții care n-au dat posibilitate cetățenilor să facă alegerea între regimul român și cel stalinist. Dacă la tratativele de la Varșovia și Viena în anii 20 U.R.S.S. cerea efectuarea unui plebiscit în Basarabia, apoi în luna iunie 1940 Guvernul Sovietic nici n-a dat termen de opțiune și de evacuare pentru populația din teritoriile ocupate. În consecință, mulți locuitori din teritoriile ocupate de ruși, care au dorit să se evacueze peste Prut, n-au avut posibilitatea s-o facă. Dovadă în acest sens sînt și cele peste 70 de mii de cereri de repatriere adresate comisiilor de repatriere română și sovietică în anii 1940—1941⁴³. Locuitorilor din provinciile ocupate nu le-a reușit acest lucru pentru că autoritățile sovietice, prin diferite mijloace, căutau să împiedice repatrierea în România a basarabenilor și bucovinenilor. «Persoanele care cer repatrierea și în special acelea pentru care s-au produs intervențiuni din partea Guvernului Român, citim într-un raport despre starea de lucruri în teritoriile ocupate de U.R.S.S. din 5 octombrie 1940, sînt supuse la nesfîrșite formalități, adunări și vexațiuni. Cei respinși de la repatriere sînt adesea arestați dacă protestează, de aceea mulți din ei se dedau la acte de disperare (sinucideri ca acelea ale avocatului Bodnărescu, ale preoților Rezus, Rusu și Barbier). În Bucovina de Nord, în satele de-a lungul liniei de demarcație, au fost alcătuite, de către autoritățile civile, echipe a cîte 60—80 de oameni cu misiunea de a descoperi pe cei care încearcă să treacă în mod clandestin teritoriul român: cînd sînt prinși, aceștia sînt internați în lagăre»...⁴⁴

Pe lângă locuitorii originari din Basarabia și Bucovina de Nord care doreau să se refugieze peste Prut, în provinciile ocupate de ruși erau mulți militari activi și în rezervă⁴⁵, funcționari de stat și persoane civile, originare din ținuturile de la vest de Prut, reținute de sovietici cu forța în perioada 28 iunie—3 iulie 1940, cărora, de asemenea, nu li se permitea să treacă în Regat. Ei erau «ținuți sub cerul liber sau sub stare de arest, purtați în vagoane de animale dintr-un loc într-altul fără bani și fără hrană», numai pentru a exercita presiuni asupra delegaților români în Comisia de la Odesa ca aceștia să cedeze pretențiilor sovietice.

În cadrul Comisiei de la Odesa delegații români de nenumerate ori, în scris și oral, au cerut delegaților sovietici ca Guvernul U.R.S.S. să permită repatrierea în Regat a tuturor doritorilor. Au înmînat delegaților sovietici și un proiect de convenție în acest sens, dar proiectul a fost respins din motivul că basarabenii și bucovinenii s-au întors la baștină fără a se semna vreo convenție.

Cererile delegaților români cu privire la repatrierea din provinciile ocupate de U.R.S.S. a militarilor activi și în rezervă și a familiilor lor, a foștilor funcționari de stat și persoanelor particulare au început să fie parțial satisfăcute de către Guvernul Sovietic numai după ce a fost semnată convenția de la 31 iulie 1940. La 3 august delegații sovietici au anunțat delegații români că repatrierea «va începe în cel mai scurt timp». Dar, în pofida declarației făcute, Guvernul Sovietic continua să tergiverseze repatrierile pentru a influența și în continuare desfășurarea negocierilor în Comisia de la Odesa. Drept dovadă servește faptul că în luna august au obținut de la autoritățile sovietice permisiunea să se întoarcă în țară nu mai mult de 2 000 de persoane, iar în același timp «mii de nenorociți care voiau să scape de stăpînirea sovietică» rătăceau pe drumuri și plăteau bani grei pentru a fi introduși în tabelele de repatriere. Pînă la 27 septembrie 1940, conform datelor din sursele rusești, se repatriaseră în România 13 750 persoane, iar conform datelor Marelui Stat Major al Armatei Române — 8 417 persoane⁴⁶.

Condiționînd predarea de către România Uniunii Sovietice a materialului de port și a vaselor de pe Dunăre, satisfacerea cererilor de repatriere de către guvernul moscovit, delegații români la 9 și 26 octombrie au înaintat delegaților sovietici cereri de repatriere însumînd un număr de 10 973 persoane. Totodată au mai cerut delegaților sovietici să anunțe Guvernul Sovietic că Legația română la Moscova mai avea 2 562 cereri de repatriere făcute de «Crucea Roșie Română» și un tabel cu un număr oarecare de persoane, care, de asemenea, trebuiau luate în considerație pentru repatriere.

La 23 octombrie 1940 delegații sovietici anunță că Guvernul U.R.S.S. a ordonat evacuarea în România a tuturor cetățenilor români indicați în tabelele delegaților români în Comisia de la Odesa, inclusiv «persoanele care din anumite motive, au putut fi supuse izolării sau reținerii»⁴⁷. Partea sovietică se mai angaja să aducă la cunoștința autorităților românești, din timp, datele cînd aveau să se facă transporturile de repatriere și numele persoanelor ce urmau să se repatrieze.

Făcînd bilanțul muncii depuse de delegații români în Comisia de la Odesa în ce privește repatrierile, generalul Aldea constată că «în total, prin Comisiunea Odesa s-a obținut repatrierea efectivă sau angajamentul formal de repatriere pentru cca 21 000 oameni»⁴⁸.

Incheierea lucrărilor Comisiei. Chestiuni rămase nesoluționate. După semnarea convenției cu privire la predarea de către U.R.S.S. României a armamentului și a materialului de război și a celei referitoare la predarea de către România Uniunii R.S.S. a materialului portuar și a vaselor fluviale, delegații români și sovietici hotărîsc să se întoarcă în

capitalele țărilor lor, pentru a primi noi instrucțiuni. Ei urmau să revină la Odesa în a doua jumătate a lunii noiembrie, după ce aveau să fie aduse la îndeplinire prevederile convențiilor recent semnate. Dar la 24 noiembrie, întors la București, generalul Aldea a primit pe neașteptate o telegramă cu următorul conținut:

«La radiograma nr. 1132*

Se aduce la cunoștința Dvs. că, potrivit hotărîrii Guvernului U.R.S.S., lucrul delegației sovietice în Comisia mixtă sovieto-română din Odesa se consideră ca terminat și ca urmare delegația sovietică a părăsit Odesa»⁴⁹.

Retrăgîndu-și delegații din Comisia de la Odesa, Guvernul Sovietic a renunțat la soluționarea cîtorva chestiuni aflate încă în discuție. Acestea pot fi împărțite în 2 categorii: cereri formulate de delegația sovietică; 2) cereri formulate de delegația română.

Prima cerere sovietică, care pînă la retragerea delegaților sovietici din comisie nu-și găsiseră soluționarea, a fost cea cu privire la despăgubirile solicitate de U.R.S.S. pentru compensarea pagubelor provocate de armata română în timpul retragerii ei din Basarabia și Bucovina de Nord. A doua cerere prevedea expatrierea din România în U.R.S.S. a 988 de persoane, în majoritate comuniști.

Mai sus am menționat că în luna august 1940 pentru a fi evaluate stricăciunile provocate de armata română în Basarabia și Bucovina de Nord, s-a hotărît crearea unei comisii tehnice cu sediul la Chișinău, care să stabilească pe teren caracterul și quantumul pagubelor provocate de armata română în retragere. Aici mai adăugăm că rezultatele obținute de această comisie tehnică urmau să fie supuse spre aprobare și hotărîre definitivă Comisiei de la Odesa.

În timpul constatării pagubelor pe teren delegații români și sovietici au ajuns la neînțelegeri foarte mari, din cauză că delegații români căutau să stabilească pagubele provocate de armata română după strictul cuprins al Notei Molotov din noaptea de 27 spre 28 iunie 1940 (adică: într-un timp bine precizat /23 iunie — 3 iulie 1940, de un agent bine definit /armata română/ și asupra unor obiecte bine definite /căi ferate, parcuri de locomotive și vagoane, poduri, depozite, aerodromuri, întreprinderi industriale, uzine electrice și telegraf/), iar delegații sovietici căutau să-și lărgească cu mult mandatul ce-l aveau, să exagereze pagubele produse și să pretindă la compensații mari pentru ele. Așa, delegații sovietici din Comisia de la Chișinău cereau despăgubiri pentru rechiziții făcute de armata română și pagube suferite de populația civilă înainte de 28 iunie 1940, pentru diferite titluri de împrumut, livrete de depuneri de bani la casele de păstrare ale statului, pentru recipise de tot felul, pentru sume bănești cu destinație specială (construcții de școli, garanții ale funcționarilor etc.), cereau plata salariilor lucrătorilor și funcționarilor de la instituțiile și întreprinderile din teritoriile ocupate pentru lunile mai și iunie 1940 ș. a., în total 13 categorii de pretenții, dintre care delegații români considerau în spiritul Notei Molotov doar 4⁵⁰.

La 29 august 1940, deși Comisia tehnică de la Chișinău încă nu-și încheiase lucrările, generalii Kozlov și Bodin, sperînd că în ajunul arbitrajului de la Viena guvernul de la București va ceda mai ușor pretențiilor lor, prezintă generalului Aldea o cerere, bazată pe date «primite

* Prin radiograma nr. 1132, generalul Aurel Aldea informase delegații sovietici în Comisia de la Odesa că delegații români se vor întoarce la Odesa pentru a relua negocierile după reîntoarcerea lui I. Antonescu de la Berlin, unde plecase în vizită în ziua de 20 noiembrie.

de la fața locului» în care cereau României 1 073 500 ruble și 74 513 135 lei despăgubire pentru pagubele aduse diferitelor clădiri din Basarabia și Bucovina de Nord și 246 420 170 lei și 20 dolari americani despăgubire pentru pagubele cauzate populației. În cerere se mai arăta că sumele indicate mai sus nu erau definitive⁵¹. Din tabelul anexat la cerere reieșea că armata română ar fi rechiziționat de la populația Basarabiei și Bucovinei de Nord 13 353 cai, 3 958 oi, 97 vaci, 3 629 căruțe, 6 058 hamuri și altă avere⁵².

Delegații români din Comisia de la Odesa au respins pretențiile sovietice din 29 august cu privire la despăgubiri, cerînd generalilor sovietici să aștepte rezultatele finale pe care le vor obține delegații români și sovietici în Comisia tehnică de la Chișinău. Aceștia însă nu ajunseseră la un numitor comun. Drept urmare, la începutul lunii octombrie, la inițiativa generalilor Kozlov și Bodin, colonelul Boleznev și generalul Carlaonț sînt chemați la Odesa pentru a expune motivele neînțelegerilor dintre ei și a primi noi instrucțiuni. Luînd cunoștință de procesele-verbale încheiate de Carlaonț și Boleznev cu privire la lucrările Comisiei de la Chișinău, reprezentanții României și U.R.S.S. în Comisia de la Odesa au convenit ca Comisia de la Chișinău să-și continue lucrările cercetînd numai categoriile de pagube înaintate de ruși, care, după opinia lui Carlaonț, erau în spiritul Notei Molotov. Restul categoriilor de pagube urmau să fie aduse la cunoștința guvernelor de la Moscova și București și să fie obiect de discuție în ședințele Comisiei de la Odesa din luna noiembrie. Desființarea Comisiei de la Odesa a însemnat și desființarea Comisiei de la Chișinău, chestiunile pentru care a fost creată comisia rămînînd nerezolvate.

Desființîndu-se Comisia de la Odesa, au rămas nesoluționate mai multe cereri române: 1) României nu i-au fost restituite «bunurile de tot felul lăsate de diferite ministere și instituții de stat pe teritoriile cedate, evaluate la 1 586 381 758 lei»; 2) România n-a obținut ca ofițerii activi, care au avut garnizoană în Basarabia și Bucovina de Nord, să-și lichideze averile mobile lăsate în aceste provincii; 3) U.R.S.S. n-a restituit României sumele și obiectele repatriaților români, reținute de autoritățile vamale sovietice, în valoare de 67 219 960 lei; 4) U.R.S.S. s-a eliberat de obligația luată în art. I din Convenția cu privire la predarea de către U.R.S.S. României a armamentului și materialului de război; 5) Nu a fost soluționată cererea României de a i se restitui arhivele rămase în Basarabia și Bucovina de Nord; 6) În luna octombrie 1940 delegații români în Comisia de la Odesa au obținut acordul Guvernului Sovietic pentru repatrierea din Basarabia și Bucovina de Nord a mai mult de 13 000 de persoane. După desființarea comisiei problema repatrierilor a rămas nerezolvată.

Despre cauzele care au determinat Guvernul Sovietic să desființeze Comisia de la Odesa generalul Aldea, într-un raport de la 28 noiembrie 1940, adresat ministrului Afacerilor Străine al României, scrie: «1. Este probabil că Sovietele, dîndu-și seama că încadrarea severă pe care delegația română a impus-o cererilor de despăgubiri formulate de U.R.S.S. (probe, prețuri, categorii de pagube etc.), nu le putea da posibilitatea să obțină sumele bănești dorite și că în cazul cînd ar fi obținut aceste sume, valoarea lor ar fi fost mult inferioară pretențiunilor formulate ca contrapondere de delegația română (care neținînd seama de refuzul Sovietelor, a repetat în continuu cererile sale), au preferat să renunțe la pretențiunile lor în materie de despăgubiri și în acest scop au dizolvat atît Comisia de la Chișinău, cît și pe cea de la Odesa...

2. Este de asemenea probabil că Sovietele, intenționînd să nu mai dea nimic din materialele aparținînd armatei române rămase în posesiunea lor, au dizolvat Comisia de la Odesa spre a se elibera de termenul pînă

la care erau obligați să restituie încă materialul de război ce s-ar fi găsit (art. I din Convenția de armament)»⁵³.

Activitatea delegației române în Comisia mixtă româno-sovietică de la Odesa a fost apreciată foarte înalt de către Conducerea Ministerului Afacerilor Străine al României. Într-o adresă de la 18 decembrie 1940 adresată generalului Ion Antonescu, ministrul Iurașcu, înalt funcționar al Ministerului Afacerilor Străine, remarcă că delegația română în Comisia de la Odesa și-a îndeplinit misiunea într-un mod «cu totul remarcabil», că «dl. general Aldea și colaboratorii D-Sale au reușit să obțină în unele direcții rezultate mult mai avantajoase decât limita concesiunilor» ce era dispus să le facă Guvernul României⁵⁴.

Note

- ¹ Vezi: Dobrinescu Valeriu Florin. Bătălia pentru Basarabia. Iași. «Junimea», 1991; Moraru A., Șisicanu I., Cernenco M. O operație militară din Basarabia, necunoscută până acum. *Vocea poporului*, 1990, 17 iulie; Ciachir Nicolae. Basarabia sub stăpânire țaristă (1812—1917), Buc., 1992; etc.
- ² Семиряга М. И. Тайны сталинской дипломатии. М., 1992.
- ³ Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Chișinău, 1991. P. 19; Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/U.R.S.S.. Vol. 123, f. 42—43.
- ⁴ Ibidem. P. 20—21; Vol. 123, f. 41.
- ⁵ Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 206, f. 291.
- ⁶ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 429.
- ⁷ Ibidem. F. 145.
- ⁸ Ibidem. F. 135.
- ⁹ Ibidem. F. 228—229.
- ¹⁰ Ibidem. F. 430.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² Ibidem. F. 197.
- ¹³ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 123, f. 50—52.
- ¹⁴ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 432.
- ¹⁵ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 123, f. 32.
- ¹⁶ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 431.
- ¹⁷ Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia... P. 19.
- ¹⁸ Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 432.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ Ibidem. F. 434.
- ²¹ Ibidem. F. 257, 260, 262.
- ²² Ibidem. F. 435.
- ²³ Ibidem. F. 367—369.
- ²⁴ Ibidem. F. 436.
- ²⁵ Ibidem. F. 437.
- ²⁶ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 123, f. 67—70.
- ²⁷ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 200, f. 83.
- ²⁸ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 123, f. 67—68.
- ²⁹ Ibidem. F. 70.
- ³⁰ Ibidem. F. 77—78.
- ³¹ *Viața Basarabiei*, 1940, anul IX, nr. 7—8. P. 113; Conform datelor publicate de gazeta «Pravda» către 26

- iulie 1940 din România s-au întors în Basarabia 149 974 oameni (*Pravda*, 1940, 28 iulie). Academicianul A. M. Lazarev în lucrarea «Anul 1940 — continuarea revoluției socialiste în Basarabia» (în l. rusă) la pagina 83 scrie că «câte 16 decembrie 1940, adică spre momentul încheierii repatrierii, de peste hotare s-au întors în U.R.S.S. circa 300 mii basarabeni, inclusiv peste 220 mii din România fascistă. Astfel, în timp de cinci luni și jumătate, numai în urma repatrierii băștinașilor, populația Basarabiei a crescut cu 9,5%». Credem că cifrele din sursele sovietice menționate sînt exagerate. Motivul pentru care s-a recurs la exagerări este limpede — numărul cît mai mare al celor ce s-au întors din România în Basarabia ocupată de ruși trebuia să constituie o dovadă convingătoare că basarabeni așteptau «eliberarea», că ei preferau regimul sovietic în locul celui român. Dar atît «Pravda», cît și academicianul A. M. Lazarev, vorbind despre repatrierea basarabenilor și bucovinenilor în 1940, trec cu vederea naționalitatea acestora. Or, majoritatea lor erau evrei. Mai mult ca atît, datorită faptului că la acea oră în Regat era puternică propaganda antisemită, profitînd de ocazie, pe teritoriile cedate au trecut mulți evrei care pînă atunci nu au avut nimic cu aceste provincii românești.
- ³² Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 438—439.
 - ³³ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 123, f. 80—82.
 - ³⁴ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 205, f. 440—441.
 - ³⁵ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 123, f. 87—90.
 - ³⁶ Ibidem. F. 170—171.
 - ³⁷ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 118, f. 320—322.
 - ³⁸ Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 200, f. 183.
 - ³⁹ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 118, f. 322.
 - ⁴⁰ Ibidem. F. 367—378.
 - ⁴¹ Ibidem. F. 343—351.
 - ⁴² Ibidem. Fond. 71/1939, E. 9, Vol. 200, f. 83.
 - ⁴³ Arhiva M.A.E. al României. Fond.

- Conferința de Pace de la Paris. Vol. 126, f. 3.
- ⁴⁴ Ibidem. Fond. 71/1939. E. 9, Vol. 200, f. 12.
- ⁴⁵ După relatările generalului Aldea în zilele de 28 iunie—3 iulie 1940 «peste 100 de ofițeri activi și 150 de subofițeri au fost reținuți și duși în interiorul Basarabiei, batjocuriți de populația evreiască și supuși la munci».
- ⁴⁶ Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/U.R.S.S., Vol. 123, f. 174.
- ⁴⁷ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 118, f. 204.
- ⁴⁸ Ibidem. Fond. 71/1939. E. 9, Vol. 200, f. 81.
- ⁴⁹ Ibidem. F. 75.
- ⁵⁰ Ibidem. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 123, f. 186.
- ⁵¹ Până la 31 octombrie 1940 despăgubirile pretinse de U.R.S.S. pentru stricăciunile provocate de armata română fabricilor, uzinelor, comunicațiilor etc. se ridicau la suma de 350 613 227 lei, iar despăgubirile aduse populației la 265 730 807 lei.
- ⁵² Arhiva M.A.E. al României. Fond. 71/U.R.S.S. Vol. 118, f. 409—413.
- ⁵³ Ibidem. Fond. 71/1939. E. 9, Vol. 200, f. 2.
- ⁵⁴ Ibidem. Vol. 205, f. 90.

L. Bulmagă

ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ MOLDOVENEASCĂ DESPRE VIAȚA SOCIAL-ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ A SATULUI DIN ANII 60—80

Deși istoriografia veții social-economice și culturale a satului moldovenesc din anii 60—80 numără sute de studii monografice, broșuri și articole, o analiză critică a ei, sub toate aspectele, încă n-a fost făcută. Până în prezent în această privință dispunem doar de câteva articole, care, în fond, nu prezintă decât o simplă constatare a problemelor abordate, purtând mai degrabă un caracter bibliografic de elogiare, decât unul analitic de apreciere obiectivă¹. Lucrul acesta se observă și din articolele ce au văzut tiparul de acum în a doua jumătate a anilor 80, când presa dictatului ideologic a slăbit considerabil.

Făcînd o trecere în revistă a lucrărilor istoricilor agrarieni din Moldova, apărute pe parcursul anilor 70—80, autorii tezelor comunicării pentru sesiunea a XXI a simpozionului unional în cercetarea problemelor istoriei agrare — M. Sîtnic și L. Bulmagă — susțineau că, deși nu toate aspectele relațiilor agrare din republică din această perioadă au fost elucidate în egală măsură, studiarea aprofundată a unora din ele continuînd să rămîna o sarcină de neamînat pe viitor, în ansamblu, pe parcursul acestor ani, istoriografia sovietică moldovenească în acest domeniu a obținut, chipurile, succese remarcabile².

O importanță deosebită în acest context ei atribuiau realizărilor în oglindirea politicii agrare a P.C.U.S., a relațiilor sociale ce s-au stabilit la țară sub influența proceselor de cooperare intergospodărească și integrare agroindustrială³.

Necesitatea unei analize critice a tot ce a fost scris pe această temă rezultă nu numai din cele menționate mai sus. Ea este dictată și de situația reală a științei istorice în societate, de dorința de a înlătura acea barieră de neîncredere ce s-a creat pe parcursul ultimilor 20—30 de ani între publicul cititor și istorici.

Una dintre temele preferate ale cercetătorilor relațiilor agrare din Moldova a fost politica agrară a organizației republicane de partid, rolul și importanța măsurilor adoptate de ea, mai bine zis, de forurile ei superioare, în inițierea și desfășurarea proceselor de cooperare intergospodărească, ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii de la țară, orientarea relațiilor sociale în albia strînsei colaborări între clase și pături sociale, crearea premiselor materiale și spirituale în scopul plămîuirii unui om nou, om al societății comuniste⁴.

Rar cine își putea permite în acea perioadă, studiind o problemă sau alta legată de istoria satului, să menționeze în treacăt sau, nu dea Domnul, în genere să treacă cu vederea rolul organizației republicane de partid în abordarea și soluționarea acestor chestiuni. Orice studiu monografic, broșură sau articol, nemaivorbind de lucrările de sinteză, erau îmbibate cu citate din diferite decizii ale organelor superioare de partid, în cel mai rău caz, erau prefațate și încununate cu cuvinte de laudă la adresa partidului comunist.

Probabil, această trăsătură specifică istoriografiei sovietice moldovenești a relațiilor agrare (și nu numai) ar fi putut fi înțeleasă, iar într-o anumită măsură poate chiar și îndreptățită, în cazul dacă ea ar fi purtat un simplu caracter de rit, de formă. Din păcate, toate trimerile ce se făceau la adresa organizației republicane de partid, sistemul de argumentare pe baza hotărârilor organelor ei superioare, erau considerate drept raționamente de căpății, ceea ce, e de la sine înțeles, nu numai că nu contribuia la dezvăluirea adevărului, ci din contra, ducea la atenuarea lui.

Analizând unele circumstanțe de care depindea soluționarea problemelor social-economice și politice ale satului în anii 60—începutul anilor 70, I. I. Bodiul, pe atunci prim-secretar al C.C. al P. C. al Moldovei, bunăoară, susținea că partidul comunist, avînd la baza politicii sale agrare planul leninist de cooperare, a reușit deja să rezolve o parte din acestea. În procesul înfăptuirii colectivizării gospodăriilor individuale țărănești și a instaurării proprietății obștești asupra mijloacelor de producție în agricultură, partidul comunist, conform opiniei acestui autor, a contribuit la lichidarea contradicțiilor dintre oraș și sat, dintre industria socialistă și producția agricolă fărîmițată, bazată pe mica gospodărie individuală⁵.

Studiind, chipurile, minuțios tendințele de dezvoltare a relațiilor de producție la sat, partidul, susținea același autor, elabora și adopta la timp măsurile necesare în vederea consolidării formelor de gospodărire colhoznico-sovhoznice, sprijinea activ toate ideile progresiste ce luau naștere în cadrul activității creative a milioanelor de oameni ai muncii de la sate, înlătura cu hotărîre totul ce deja se învechise, constituind o piedică în calea dezvoltării de mai departe a forțelor de producție în agricultură⁶.

Cu o insistență deosebită cercetătorii politicii agrare a partidului comunist stăruiau asupra caracterului științific al acestei politici, asupra coincidenței ei cu legile obiective de dezvoltare a societății. Apreciind importanța deciziilor plenarelor C.C. al P.C.U.S., congreselor partidului ce au urmat Plenara C.C. al P.C.U.S. din martie 1965 pentru destinele satului, unul din ei, A. Djesmedgian, sublinia că elaborarea noului curs politic în agricultură a fost dictat de «legitățile obiective de perfecționare a economiei socialismului matur»⁷.

Un jalon istoric în elaborarea strategiei economice a partidului vedea în hotărîrile Plenarei C.C. al P.C.U.S. din mai 1982 și I. Rusandu. Pătrunse de spiritul metodologiei marxist-leniniste și al inovației, documentele adoptate de către această plenară, conform opiniei dumnealui, constituie «un program desfășurat, științific fundamentat de dezvoltare a forțelor de producție în agricultură»⁸.

Același lucru îl afirmam și noi. «Politica agrară a partidului este determinată de sarcinile ce stau în fața complexului agroindustrial în condițiile progresului tehnico-științific, accelerării dezvoltării social-economice a țării»⁹.

În istoriografia sovietică moldovenească, de rînd cu partidul, deși într-o măsură mai mică, și-au găsit oglindire și anumite aspecte ale activității unei alte forțe politice — sovietele de deputați ai poporului¹⁰. Conceptual, în lucrările date, rolul și importanța acestora în viața social-politică a satului, sînt conturate prin cîteva idei de bază. Primă, că so-

viețile de deputați ai poporului, indiferent de statutul lor, pot activa cu succes numai sub conducerea partidului comunist, rolul conducător al căruia crește pe măsură ce societatea înaintează spre comunism. A doua, că alese de întreg poporul, aceste organe exprimă voința lui și se manifestă în calitate de principal exponent al puterii lui de stat. Și, a treia, că rolul sovietelor crește neabătut în dependență de creșterea activității de creație a maselor și încadrării lor în viața politică¹¹.

O temă des explorată de oamenii de știință din republică din această perioadă a fost și progresul tehnico-științific (P.T.Ș.). După cum se știe, la începutul anilor 70 cercurile diriguitoare ale P.C.U.S. au înaintat în fața așa-numitului popor sovietic o nouă sarcină «istorică» — îmbinarea organică a realizărilor revoluției tehnico-științifice cu avantajele sistemului economic socialist¹².

Odată formulată, această idee, după cum era de așteptat, îndată a găsit un larg răspuns în rîndul istoricilor, economiștilor, sociologilor etc. din republică. Pentru confirmarea sarcinii «istorice» se aduceau cele mai diverse argumente. Unii, bunăoară, încercau să demonstreze că acest complicat fenomen tehnico-economic, științific și social deja pe la mijlocul anilor 60 — începutul anilor 70 și-a implantat adînc rădăcinile în realitatea satului moldovenesc, mai ales, în sfera lui de producție¹³. Alții susțineau că el își poate pe deplin manifesta avantajele numai în cadrul întreprinderilor specializate și că, spre deosebire de capitalism, în socialism toți membrii societății sînt adînc cointeresați în folosirea cît mai largă în sfera de producție a realizărilor științei și tehnicii¹⁴.

Ocupîndu-ne de această problemă, am căutat să demonstrăm nu numai existența P.T.Ș. în agricultura Moldovei, ci și să depistăm, să scoatem în lumină consecințele lui asupra formelor de organizare a producției agricole, asupra structurii profesionale și sociale a populației de la țară, concluziile fiind trase în deplină concordanță cu starea de spirit a timpului. «Progresul tehnico-științific în agricultură, afirmam noi aproape categoric, a condiționat transformări calitative noi în formele de organizare a producției agricole, în conținutul și caracterul muncii, în structura profesională și socială a oamenilor muncii de la țară»¹⁵.

Majoritatea autorilor care se ocupau de problemele P.T.Ș. priveau lucrurile la fel. Însă nici mai tîrziu, cînd din mult rîvnita îmbinare a P.T.Ș. cu agricultura nu s-a primit nimic, și nu numai în agricultură, acest punct de vedere asupra problemei în cauză n-a fost revăzut.

Fondurile de producție fixe ale economiei naționale a fostei Uniuni Sovietice către mijlocul anilor 80 atinsese o cifră enormă — 1,6 trilioane de ruble. Cu munca manuală însă rămîneau să fie ocupați circa 50 milioane de oameni. Aproximativ o treime în industrie, peste jumătate în construcții și trei pătrimi în agricultură¹⁶.

Un loc aparte în istoriografia sovietică moldovenească din anii 60—80 le revine problemelor legate de procesele de specializare și concentrare a producției agricole pe baza cooperării intergospodărești și integrării agroindustriale¹⁷. La etapa inițială de desfășurare a proceselor în cauză, eforturile principale erau îndreptate spre demonstrarea necesității obiective a acestor transformări, generarea lor firească din suma de împrejurări create în cadrul relațiilor de producție la sat către mijlocul anilor 50.

Referindu-se la chestiunea în cauză, sus-citatul I. I. Bodiul scria că pentru Moldova cu densitatea ei înaltă a populației, unde terenurile agricole după caracteristica lor geografică diferă chiar în limitele unei gospodării, cea mai viabilă formă de concentrare și specializare a producției agricole, de impulsioneare a dezvoltării forțelor de producție este cooperarea intergospodărească¹⁸. Cu doi ani mai tîrziu, într-o lucrare apărută la Moscova, destinată, neîndoielnic, publicului cititor din fosta Uniune, același autor, nu numai că nu s-a dezis de la această idee, ci a încercat chiar s-o concretizeze. Pornind de la constatarea unor ten-

dințe negative ce s-au manifestat către acel timp în cadrul agriculturii — scăderea randamentului fondurilor de producție fixe, a ritmurilor de creștere a productivității muncii și a eficienței producției sociale, creșterea numărului de gospodării nerentabile etc. — el trăgea concluzia că cauza principală a acestora rezidă în dimensiunile teritoriale limitate ale gospodăriilor existente, în structura lor multibransială, ramificată¹⁹. Din această cauză, sublinia el, uneori devine imposibil de a folosi eficient multe mașini și agregate înalt productive, de a transfera producția agricolă pe făgașul industrializării, folosind din plin întreaga sumă de invenții și descoperiri științifice, pe care le oferă revoluția tehnico-științifică și practica înaintată²⁰.

Același lucru îl afirmau și alți autori. Causa principală a folosirii ineficiente a bazei tehnico-materiale în agricultură, sublinia A. Djesmedgian, o constituie structura multibransială a gospodăriilor²¹.

Această idee a fost preluată și dezvoltată de mai mulți cercetători. De exemplu, autorul unui studiu economic al P.T.Ș., A. Timuș, abordând unele aspecte ale specializării și concentrării producției agricole pe baza cooperării intergospodărești și integrării agroindustriale, susținea că numai pe această cale poate fi asigurată crearea unei baze calitativ noi a producției agricole, transferul ei pe linii industriale, rezolvarea cu succes a sarcinilor ce-i stau în față: satisfacerea populației cu produsele alimentare și a industriei cu materie primă²².

Un alt economist, L. Erhan, referindu-se la această chestiune, menționa existența nu numai a factorilor obiectivi, ci și a celor subiectivi. Necesitatea accelerării transformărilor calitative în formele de organizare a producției agricole a fost determinată, conform opiniei lui, pe de o parte, de către cerințele obiective ale dezvoltării forțelor de producție în agricultură, iar, pe de alta, de către factorul subiectiv respectiv: crearea, conform deciziilor Congresului al II-lea al colhoznicilor din Moldova (martie 1973), a sovietelor colhozurilor, investite cu largi funcții de planificare, finanțare și distribuire²³ a bunurilor materiale.

După cum se știe, ritmurile de cooperare intergospodărească în agricultura Moldovei au fost foarte înalte. Comparativ cu anul 1965, în 1980 numărul întreprinderilor și asociațiilor intergospodărești a crescut de 6,4 ori, al membrilor asociați — de circa 10 ori²⁴. În consecință, dacă ar fi să dăm crezare autorilor, care afirmă că la baza specializării și concentrării au stat, în primul rând, factori tehnico-economici, apoi și în procesul de înzestrare tehnică a gospodăriilor agricole ar fi trebuit să constatăm aceleași ritmuri de dezvoltare. În realitate însă ritmurile de sporire a potențialului tehnic al colhozurilor și sovhozurilor au fost net inferioare celor înregistrate în procesul de cooperare intergospodărească. Parcul de tractoare al agriculturii Moldovei, inclusiv cel al întreprinderilor și asociațiilor intergospodărești, a crescut în acești ani numai de 2,1 ori, cel de combine — de 1,1 ori²⁵.

Același lucru îl putem spune și despre «structura multibransială» a colhozurilor, care, conform opiniei autorilor citați, constituia o piedică serioasă în calea dezvoltării forțelor de producție în cadrul gospodăriilor și cerea cooperarea acestora în scopul creării unor producții înalt specializate. Către 1980 media suprafețelor cultivate în cadrul unei gospodării de acest tip constituia mai mult de 3 mii de hectare. Numărul ramurilor de bază rareori depășea cifra 6: cultivarea cerealelor, culturilor tehnice, a fructelor și legumelor, vităritul. Deci, fiecărei ramuri în parte îi revenea, în medie, nu mai puțin de 500 hectare de pământ arabil. A susține că o astfel de suprafață este insuficientă pentru a folosi cu succes realizările științei și tehnicii, a crea o producție specializată și înalt productivă, nu însemna altceva decât a nega niște lucruri evidente, confirmate de practica cotidiană a tuturor țărilor înalt dezvoltate.

Unii autori au încercat să demonstreze că cooperarea intergospodărească a luat naștere chiar din inițiativa maselor. În acest scop au fost

efectuate investigații sociologice speciale în 10 colhozuri ale republicii. La întrebarea: «Cum socotiți, este oportună trecerea la relații noi de producție, bazate pe cooperarea intergospodărească?», majoritatea absolută a celor chestionați ar fi răspuns afirmativ²⁶. Mai mult decât atât, conform opiniei lui A. Timuș, colhoznicii, supuși acestei chestionări în răspunsurile lor au indicat chiar și direcțiile principale de desfășurare a acestor relații, care, printre altele fie menționat, corespundeau sută la sută celor elaborate de către organele de conducere ale republicii: construcții, vitărit, folosirea mijloacelor tehnice, cultivarea fructelor, legumelor etc.²⁷

Eforturi susținute din partea cercetătorilor din republică în perioada anilor 60—80 au fost depuse întru a demonstra înalta eficiență economică a întreprinderilor și asociațiilor intergospodărești, importanța lor incontestabilă în rezolvarea problemelor sociale ale satului.

Cooperarea intergospodărească, conform opiniei lui I. Bodiul, contribuie foarte eficient la perfecționarea formei de proprietate cooperatist-colhoznică, ridicarea nivelului ei de socializare, apropierea ei de cea de stat²⁸. Ea exercită, de asemenea, o influență pozitivă asupra relațiilor sociale și de clasă, altoind țăranimii colhoznice calități profesionale și morale specifice numai clasei muncitoare²⁹. Cooperarea intergospodărească, conform opiniei unui alt cercetător, generează noi relații sociale la sat, accelerează P.T.Ș., impulsionează activitatea de muncă a tru-ditorilor de la sate³⁰. Un al treilea autor susținea că cooperarea agroindustrială va contribui obiectiv la reducerea numărului și a ponderii în componența oamenilor muncii de la sate, a celor ocupați cu munca fizică necalificată³¹. Unii cercetători au încercat chiar să determine influența pe care, chipurile, aceste procese au exercitat-o asupra activității organelor de putere locală³².

În contextul celor expuse mai sus, foarte elocvent se prezintă atitudinea cercetătorilor față de un alt tip de gospodării — gospodăriile personale auxiliare ale oamenilor muncii de la sate. Și nu numai prin faptul că pe parcursul acestor ani de acestea s-au ocupat în treacăt 2—3 persoane, ci și prin felul cum erau interpretate rolul și importanța acestor gospodării în dezvoltarea relațiilor social-economice la țară.

Gospodăria auxiliară, fiind considerată drept o rămășiță a modului de producție capitalist, care, în virtutea originii sale, în anumite împrejurări, poate genera evenimente, trăsături, specifice acestui mod de producție, era prezentată într-o lumină nefavorabilă, neobiectivă. «După rolul ei în viața economică, mărimea și structura producției, mijloacelor de producție folosite, susținea M. Sîtnic, gospodăria personală a colhoznicului are un caracter auxiliar foarte pronunțat³³».

Evident, gospodăriile personale ale colhoznicilor purtau un caracter auxiliar. Însă e tot atât de evident și faptul că acest caracter auxiliar nu era atât de pronunțat cum încerca să-l prezinte autorul respectiv. Chiar și din acele date statistice pe care el le aduce în sprijinul concluziei sale se vede limpede că gospodăria personală ocupă un loc destul de însemnat în satisfacerea cerințelor de primă necesitate ale colhoznicului, deși ponderea ei în venitul total al familiei acestuia a scăzut de la 38,7 în 1958 la 28 la sută în 1975³⁴.

Destul de răspândită în literatura sovietică de specialitate era opinia, conform căreia gospodăria personală a colhoznicului constituie o piedică serioasă în calea lichidării deosebirilor esențiale dintre oraș și sat, dintre clasa muncitoare și țăranimea colhoznică. După cum menționa I. Bodiul, un indice important al deosebirilor de clasă între țăranimea colhoznică și clasa muncitoare constă în faptul că interesele materiale ale primei sînt legate nu numai de producția socială, ci și de cea particulară³⁵. Mai mult ca atât, contrar stării reale a lucrurilor, autorul pune la îndoială nu numai perspectiva de dezvoltare a acestei forme de gospodărire, ci însăși existența ei pe viitor. Pe măsură ce va spori potențialul

de producție al colhozurilor și sovhozurilor, necesitatea unor astfel de gospodării va dispărea³⁶. Sub anumite aspecte, conform opiniei lui, acest fenomen și începuse de acum să se manifeste. În Moldova, afirma el, membrii multor gospodării colective fruntașe, lucrătorii întreprinderilor intercolhoznice, sovhozurilor-fabrică își pierd interesul față de munca neproductivă pe loturile de lângă casă, transformându-le în gazoane sau terenuri de joacă pentru copii, cât privește peticele de pământ, repartizate în câmp, apoi oamenii de la țară pur și simplu refuză de la ele³⁷.

Către mijlocul anilor 80, adică către acel timp când pentru dezvoltarea formelor obștești de producție în agricultură s-a făcut totul ce era posibil, oamenii muncii de la țară, deținătorii gospodăriilor particulare auxiliare, având la dispoziție doar 7 la sută din terenurile arabile ale republicii, produceau circa o cincime din volumul total al producției agricole. Porumb — 20 la sută, cartofi — 80, fructe și pomușoare — 19, poamnă — 15, lapte — 17, carne — 20 la sută³⁸. Ponderea venitului din gospodăria personală auxiliară în venitul total al unei familii de colhoznici, la finele anilor 80 (1987), constituia 23,7 la sută³⁹.

O temă tradițională pentru cei ce se ocupau de istoria satului a fost întrecerea socialistă. Pornind de la ideea că întrecerea socialistă este o formă eficientă de sporire a spiritului de creație al maselor, o metodă reușită de dezvoltare a forțelor de producție și de perfecționare a relațiilor de producție, de educație a maselor și de atragere a lor la procesul de gestiune a producției, unii cercetători căutau să depisteze și să demonstreze anume aceste însușiri ale fenomenului în cauză. Însă de cele mai multe ori concluziile lor purtau doar un caracter declarativ.

În condițiile socialismului dezvoltat, susținea C. Djesmedgian, întrecerea socialistă a atins o treaptă calitativ nouă de dezvoltare, ce s-a manifestat prin apariția mișcării pentru munca comunistă. Această mișcare, constituind o succesiune a celor mai bune și frumoase tradiții de muncă din trecut, a luat naștere drept răspuns la sarcinile, pe care partidul le-a înaintat în procesul creării bazei tehnico-materiale a comunismului, dezvoltării în continuare a relațiilor sociale socialiste, educării omului nou⁴⁰. A. Djesmedgian afirma că mișcarea pentru munca comunistă la etapa socialismului dezvoltat exercită o enormă influență etico-morală și de organizare asupra oamenilor muncii de la orașe și sate⁴¹.

«Particularitatea etapei actuale (începutul anilor 80 — L. B.) a întrecerii socialiste și, în special, a mișcării pentru munca comunistă, menționa M. Cartofeanu, constă în faptul că ea este legată nemijlocit de viața omului în toate manifestările ei: în muncă, în viața de toate zilele, conduită, atitudine față de tovarăși. În Moldova 883 de mii de participanți la întrecere învață nu numai a munci, dar și a trăi și gândi în chip comunist⁴²».

Starea materială a oamenilor muncii de la țară se numără și ea printre aspectele vieții social-economice a satului, mai des oglindite în literatura de specialitate⁴³. Caracteristic pentru modul de interpretare a acestei teme era aceeași supraapreciere a rezultatelor obținute în domeniul îmbunătățirii condițiilor de trai al oamenilor muncii de la țară, trecerea cu vederea sau subestimarea problemelor reale ce s-au acumulat în această sferă.

Creșterea forțelor de producție, perfecționarea relațiilor de producție în satul colhoznic, conform opiniei lui M. Platon, au influențat adânc toate sferele vieții de la țară, favorizând, în primul rând, creșterea nivelului de trai și de cultură al țărănimii⁴⁴. Mai mult ca atât, starea economică a colhoznicilor, lucrătorilor sovhozurilor și întreprinderilor agro-industriale, susținea acest autor, a contribuit la apariția în modul de viață al săteanului a primelor vlăstare de trai comunist⁴⁵. E semnificativ faptul că autorul vedea aceste «vlăstare» în creșterea veniturilor bănești în venitul total al familiilor acestor lucrători, reducerea veniturilor din contul gospodăriilor personale auxiliare, folosirea produselor ali-

mentare înalt calorice, procurarea unor cantități de mărfuri industriale mai mari decât în trecut⁴⁶.

Referindu-se la transformările ce au avut loc în condițiile de viață ale oamenilor muncii de la sate în perioada anilor 60 — prima jumătate a anilor 70 și specificând apropierea veniturilor colhoznicilor de cele ale muncitorilor și salariaților, G. Ștefanescu ținea să accentueze că «toate acestea se datorează, mai ales, muncii intense efectuate de comitetele de partid în vederea specializării și concentrării producției pe baza cooperării intergospodărești și integrării agroindustriale...»⁴⁷.

Chezășia realizării drepturilor social-economice ale oamenilor muncii, inclusiv în sfera asigurării sociale, afirmă M. Cernenco, rezidă în rolul conducător al partidului⁴⁸. Numai măsurile hotărâte, adoptate de către P.C.U.S. în anii 60—80, în vederea dezvoltării agriculturii au dat posibilitatea de a schimba radical modul de asigurare socială a truditorilor de la sate⁴⁹.

Numai către finele anilor 80, într-o lucrare colectivă a economiștilor de la A. Ș. a Republicii Moldova, a fost întreprinsă prima încercare de a aborda de pe poziții oricum mai obiective problema condițiilor de viață a țăranului. Autorii acestei cărți, constatând unele succese în ridicarea nivelului de trai al populației, în rezolvarea unor probleme sociale, menționau că nivelul de trai atins este totuși relativ scăzut, iar deosebirile dintre oraș și sat, dintre diferite pătri și grupuri sociale sînt foarte esențiale⁵⁰.

Conform opiniei acestor autori, nivelul scăzut de viață în Moldova nu e altceva decât o consecință firească a greșelilor comise în dezvoltarea economică a republicii, cînd se acorda prioritate sferei de producție și nu celei sociale așa cum se declara la toate forurile organelor superioare de partid⁵¹.

Un loc aparte în istoriografia sovietică moldovenească din perioada dată revine lucrărilor ce au ca obiect de studiu modul de viață socialist. Deși puține la număr⁵², prin modul de interpretare a problemei, felul de a analiza și a prezenta starea reală a lucrurilor sub acest aspect, prin concluziile lor, aceste lucrări întruchipează în sine aproape toate cusururile, laturile slabe ale istoriografiei sovietice moldovenești: unilateralitatea în abordarea și reflectarea problemelor, caracterul profund ideologic și declarativ al concluziilor, orientarea politică pronunțată etc.

Străduindu-se să contureze laturile pozitive ale modului de viață socialist, M. Cartoceanu scria: «Modul nostru de viață a afirmat o formă superioară de organizare a societății, liberă de exploatare, bazată pe egalitate socială și națională, pe unitatea de interese și comunitatea de ideologie a tuturor oamenilor muncii»⁵³. Numai în condițiile modului de viață socialist, menționa el în continuare, este posibilă înflorirea adevărată a democrației, care contribuie la creșterea activității social-politice a omului sovietic»⁵⁴. «Spiritul colectivismului și al tovarășiei, susținea el în același context, a pătruns în toate sferele traiului nostru. În socialism sînt create premisele obiective pentru îmbinarea armonioasă a intereselor personale și obștești. Principiul «Unul pentru toți, toți pentru unul» a devenit o particularitate principală a modului de viață sovietic»⁵⁵.

Alt cercetător al modului de viață socialist, T. Stahii, în tendința sa de a evidenția și a aprecia caracterul pozitiv al acestui fenomen social a ajuns la generalizări ce întreceau cu mult limitele obiectului de studiu propriu-zis. «Poporul sovietic, afirma el, trăiește viața din plin, folosindu-se pe larg și liber de toate bogățiile științei, culturii, literaturii și artei. Oamenii Țării Sovietelor sînt cei mai instruiți și mai cititori oameni din lume»⁵⁶. «Socialismul, continua el, de acum în timpul de față exercită o înfrîurire uriașă asupra gîndurilor și sentimentelor milioaneilor de oameni de pe pămînt, care se conving tot mai mult că anume această orînduire le asigură oamenilor un lucru stabil, libertate, drepturi demo-

cratice, bunăstare materială, acces larg la învățătură, încredere fermă în viitor»⁵⁷.

Specific pentru aceste lucrări este caracterul lor polemic pronunțat. «Sovietologii», «falsificatorii» și toți ceilalți reprezentanți ai așa-zisei propagande burgheze sînt în permanentă criticiți și contraziși în paginile lor.

Autorii uneia din aceste lucrări, apreciind modul de viață socialist drept o veritabilă cucerire istorică, un bilanț al realizărilor poporului sovietic, o cheazășie a mersului lui spre comunism, afirmau că «propagînd modul de viață burghez sau american, care este atît de înfrumusețat, încît nu mai poate fi recunoscut, ideologia burgheză fie că trece sub tăcere existența unui mod de viață nou care este cel mai uman și mai progresist, modul de viață socialist, fie că-l calomniază»⁵⁸.

Un viu și constant interes în perioada anilor 60—80 cercetătorii din republică au manifestat față de problemele culturii satului moldovenesc, transformările ce au avut loc în viața spirituală a oamenilor muncii de la sate⁵⁹. Însă în studierea acestora ca, de altfel, și în studierea problemelor privind viața social-economică și politică a satului, autorii n-au reușit să depășească timpul și să se debaraseze de stereotipurile de interpretare dominante în științele umanistice, să le reflecte într-o lumină veridică, adecvată faptelor concrete.

Dat fiind specificul problemei, caracterul ei complicat cu trăsături ce țin direct de ideologie și politică, acestor lucrări, poate mai pronunțat decît celor predestinate elucidării unor alte aspecte ale istoriei satului, le sînt specifice toate deficiențele operelor, scrise de pe vechile poziții: concluzii preconcepute, afirmații și aprecieri declarative, tendințe de subiectivism.

G. Eremei, sprijinindu-se pe temelia de «nezdruncinat» a învățăturii marxist-leniniste și însușind cele mai de preț valori din tezaurul cultural al trecutului, scria că cultura socialistă contribuie activ la educarea omului nou — constructorul societății comuniste⁶⁰. În alt context, referindu-se la aceeași problemă, afirma că în perioada construcției desfășurate a comunismului, cînd interacțiunea dintre sferele vieții materiale și cele spirituale capătă un caracter din ce în ce mai pronunțat, cultura pătrunde în însuși miezul vieții sociale: producție, condiții de trai, relații sociale etc...⁶¹.

O mare atenție istoricii și sociologii republicii noastre au acordat-o activității așezămintelor cultural-educative. Menționînd rolul «deosebit de mare», pe care acestea l-ar fi jucat în ridicarea nivelului de cultură a populației satești, unul din cercetătorii acestei probleme, V. Cozma, a fost nevoită să constate, bineînțeles, fără o specificare deosebită, că scopul principal al acestor instituții — cluburi, biblioteci, muzee și universități populare — era educația ideologică, politică și numai în cele din urmă educația estetică⁶². Cît privește educația etico-morală, patriotică, în adevăratul sens al cuvîntului, autoarea nici nu pomeneste de ele. În același timp, fără nici o dificultate, ea descoperă în procesul de dezvoltare a culturii socialismului dezvoltat o nouă legitate, esența căreia se manifestă în «spiritul de inițiativă mereu crescînd al maselor, care nu numai că stăpînesc valorile culturale, create de omenire, ci și devin creatori și propagandiști din ce în ce mai activi ai acestor valori»⁶³.

Printre fenomenele noi ce s-au manifestat în viața culturală a satului, conform opiniei lui V. Corbu, a fost și cultura politică ce s-a creat în condițiile socialismului pe baza acceptării de către toate grupurile sociale a ideilor și scopurilor politice ale clasei muncitoare⁶⁴. Odată apărută, această cultură devine unul din cei mai importanți factori ai unității social-politice și de idei ai noii societăți⁶⁵.

Structura socială și de clasă a populației satești în istoriografia sovietică moldovenească a început să fie studiată pe la mijlocul anilor 70⁶⁶. E semnificativ faptul că de acum primele lucrări consacrate proce-

selor de dezvoltare a relațiilor sociale la țară au descoperit în cadrul acestui fenomen evidente tendințe de apropiere între muncitori și colhoznici, între cei ocupați cu munca intelectuală și cei ocupați cu munca fizică⁶⁷.

G. Entelis, referindu-se direct la transformările ce s-au produs sub acest aspect în sînul populației sătęști, scria cę specificul lor la noi în republică e determinat de ponderea excesiv de înaltă a țărănimii colhoznice, fapt care, chipurile, stăvilea procesul de apropiere dintre principalele grupuri sociale⁶⁸.

Pe lîngă faptul cę marea majoritate a celor ocupați cu studierea proceselor sociale nu vedeau la baza lor alți factori determinativi, decît interacțiunea celor trei grupuri obștești mari — clasa muncitoare, țărănimea colhoznică și intelectualitatea, — în virtutea împrejurărilor concret-istorice din acea perioadă, ei nu puteau vedea în cadrul lor alte tendințe, decît acele de apropiere. Odată ce de pe tribuna înaltă s-a proclamat cę politica partidului urmărește scopul de a contribui la apropierea dintre clasa muncitoare, țărănimea colhoznică și intelectualitate, de a lichida treptat deosebiriile esențiale dintre oraș și sat, dintre munca intelectuală și cea fizică⁶⁹, atenția cercetătorilor nu putea fi concentrată decît numai asupra acestor aspecte. Iată de ce analiza proceselor reale, ce s-au manifestat în structura socială și de clasă a populației sătęști, depistarea și scoaterea în evidență a tendințelor obiective ce s-au reliefat, a fost substituită cu examinarea datelor statistice, a materialelor sondajelor sociologice, din care rezultă concluzia inevitabilă — apropierea.

Străduindu-ne să determinăm locul țărănimii colhoznice în structura socială a satului, noi înșine am pornit de la formula, precum cę scăderea numărului și ponderii țărănimii colhoznice în cadrul populației sătęști este un fenomen în exclusivitate pozitiv și constituie nu altceva decît o consecință firească a proceselor ce au loc în producția agricolă sub influența P.T.Ș. și a cooperării intergospodărești.⁷⁰

Alți autori evidențiau alți factori determinativi. Dar, în esență, menționau aceleași tendințe în dezvoltarea relațiilor sociale și de clasă la sat. În anii 70, susținea N. Țurcanu, procesul de apropiere dintre clase și grupuri sociale devine din ce în ce mai pronunțat. Un rol important în această privință revenea politicii sociale a partidului⁷¹. Cooperarea intergospodărească și integrarea agroindustrială, crearea întreprinderilor și asociațiilor pe baza lor, scria V. Saca, contribuie la accelerarea proceselor socio-economice la sat, la apropierea dintre clase, la trecerea de la diferențierea de clasă la omogenitatea socială⁷².

Lucrările istoricilor, economiștilor, sociologilor din republică au găzduit și alte teme din viața satului moldovenesc din perioada anilor 60—80. Însă modul lor de interpretare nu se deosebea cu nimic de modul cum au fost interpretate aspectele menționate mai sus. Aceeași bază metodologică marxist-leninistă, același substrat de idei perimate, care de la bun început determinau nu numai principiile și procedeele de abordare a problemelor și de selectare a materialului factologic, ci înșăși conținutul de bază al concluziilor. La acestea mai adăugăm cę o bună parte din materialul documentar și factologic, ce sta la temelia lucrărilor respective, era foarte suspect din punctul de vedere al veridicității și obiectivității sale, și ne dăm ușor seama cît de productivă și valoroasă a fost munca cercetătorilor noștri în această perioadă, ce valoare prezintă pentru cercetătorul și cititorul de azi și de mîne al istoriei satului moldovenesc istoriografia sovietică moldovenească la acest capitol.

Deci, la toate compartimentele, sub toate aspectele, studierea istoriei satului trebuia luată de la început. Fără o analiză critică minuțioasă nici o cifră, nici o sugestie din lucrările publicate pînă la finele anilor 80, nu poate fi folosită la reconstituirea trecutului nu prea îndepărtat al satului moldovenesc.

Note

- ¹ Гросул Я. С., Визер Б. К. и др. Проблемы аграрной истории Молдавии в современной историографии // XXV съезд КПСС и задачи историков аграрников XVI сессии симпозиума по изучению проблем аграрной истории. М., 1976; Бульмага Л. Е. Изучение истории аграрных отношений в МССР в период развитого социализма // Историческая наука Советской Молдавии. Кишинев, 1984; Царанов В. И., Драгнев Д. М. Развитие исторических исследований в Академии Наук Молдавской ССР. Известия АН МССР, 1986, № 2; Сытник М. К., Бульмага Л. Е. Проблемы аграрной истории МССР в современной историографии (половина 70-х — середина 80-х гг.) // Итоги и задачи изучения аграрной истории СССР в свете решений XXII съезда КПСС. XXI сессия всесоюзного симпозиума по изучению проблем аграрной истории. Тезисы докладов и сообщений. М., 1986 и др.
- ² Sîtnic M. C., Bulmagă L. E. Op. cit. P. 63.
- ³ Ibidem. P. 61, 62.
- ⁴ Бодюл И. И. Из опыта партийного руководства сельским хозяйством. // Совершенствовать стиль и методы партийной работы. М., 1970; Аcelași. Партийное руководство совершенствованием форм организации сельскохозяйственного производства и управление им // Основы научного управления социалистической экономикой. Ч. I. М., 1975; Джесмеджигян А. А. Совершенствование механизма хозяйствования и партийная работа. Кишинев, 1975; Современная аграрная политика КПСС и вопросы партийной работы. Кишинев, 1975; Буга И. И. Руководство Компартии Молдавии совхозным строительством в условиях развитого социализма. Кишинев, 1978; Морарь А. Т. Отпověдь фальсификаторам. Кишинев, 1981 и др.
- ⁵ Бодюл И. И. Экономические и социально-политические проблемы сближения города и деревни. Кишинев, 1972. С. 195.
- ⁶ Ibidem. P. 196.
- ⁷ Djesmidgian A. A. Op. cit. P. 82.
- ⁸ Rusanu I. C. Transformarea socială a satului contemporan. Chișinău, 1984. P. 9.
- ⁹ Bulmagă L. E. Satul moldovenesc contemporan: realizări, perspective. Chișinău, 1986. P. 5.
- ¹⁰ Паскарь П. А. Советы депутатов трудящихся в системе политической организации общества. (На материалах Молдавской ССР). Кишинев, 1974; Тодыка Ю. Н. Конституционные основы организации и деятельности местных советов народных депутатов. Кишинев, 1979; Стерну Д. М. Партийное руководство советами в условиях развитого социализма. / Кишинев, 1981; Лисник В. И. Советы и массовые общественные организации. Кишинев, 1983. Сандулаки П. А. Деятельность местных советов по развитию народного хозяйства Молдавской ССР (1961—1975 гг.). Кишинев, 1985 и др.
- ¹¹ Lisnic V. I. Op. cit. P. 158, 159; Sandulachi P. A. Op. cit. P. 112, 113.
- ¹² Materiale ale Congresului XXV al P.C.U.S. Chișinău, 1971. P. 74, 75.
- ¹³ Базин М. Союз земледелия и промышленности. Кишинев, 1969. С. 17; Бодюл И. И. Экономические и социально-политические проблемы... С. 32, 35.
- ¹⁴ Тимуш А. И. Научно-технический прогресс и социальное развитие села. Кишинев, 1977. С. 44.
- ¹⁵ Бульмага Л. Е. Научно-технический прогресс в сельском хозяйстве (1959—1970 гг.). Кишинев, 1982. С. 94, 95.
- ¹⁶ Gorbacev M. S. Problema cardinală a politicii economice a partidului. Raport prezentat în cadrul consfăturii de la C.C. al P.C.U.S. în problemele accelerării progresului tehnico-științific. 11 iunie 1985. Chișinău, 1985. P. 14, 18.
- ¹⁷ Базин М. Я., Ширинов И. В. Аграрно-промышленные объединения и их роль в совершенствовании производственных отношений. Кишинев, 1964. Аграрно-промышленные объединения: принципы организации и опыт развития. Кишинев, 1971; Голенко Т., Томулец К. Межхозяйственные комплексы. Кишинев, 1973; Ерхан Л. С. Возникновение и развитие межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве Молдавской ССР. (1950—1972). Кишинев, 1983; Чебук Е. К., Муравский С. Е. АПК Молдавии. Кишинев, 1985 и др.
- ¹⁸ Бодюл И. И. Экономические и социально-политические... С. 62, 63.
- ¹⁹ Ibidem. P. 107.
- ²⁰ Ibidem.
- ²¹ Djesmidgian A. A. Op. cit. P. 105.
- ²² Тимуш А. И. Научно-технический прогресс и социальное развитие села. Кишинев, 1977. С. 82.
- ²³ Erhan L. S. Op. cit. P. 7, 8.
- ²⁴ Бодюл И. И. Экономические и социально-политические... С. 107. Народное хозяйство МССР (1975). Кишинев, 1981. С. 113, 114.
- ²⁵ Народное хозяйство МССР (1975). С. 73; Народное хозяйство МССР (1986). Кишинев, 1987. С. 140, 141.
- ²⁶ Тимуш А. И. Социальные процессы на селе. Кишинев, 1975. С. 40.
- ²⁷ Ibidem.
- ²⁸ Бодюл И. И. Социально-экономические отношения... С. 270.
- ²⁹ Ibidem.
- ³⁰ Тимуш А. И. Научно-технический прогресс... С. 137.

- ³¹ Социальное развитие села. Кишинев, 1976. С. 237.
- ³² Ibidem. P. 342.
- ³³ *Sitnic M. C.* Realitatea satului moldovenesc și calomniile «sovietologilor». Chișinău, 1979. P. 109.
- ³⁴ Ibidem. P. 108.
- ³⁵ *Бодюл И. И.* Социально-экономические отношения... С. 284.
- ³⁶ Ibidem.
- ³⁷ Ibidem. P. 284, 285.
- ³⁸ Народное хозяйство МССР (1986). С. 113, 116, 117.
- ³⁹ Проблемы повышения уровня жизни населения МССР. Кишинев, 1989. С. 17.
- ⁴⁰ *Джесмиджиян К. Н.* Социалистическое соревнование в Молдавии в условиях развитого социализма. Кишинев, 1976. С. 184, 185.
- ⁴¹ *Djesmidgian A. A.* Op. cit. P. 226.
- ⁴² *Cartofeanu M. D.* Mod de viață: trecut și prezent. Chișinău, 1981. P. 52.
- ⁴³ *Романенко В. И.* Совершенствование оплаты труда в совхозах, межколхозных объединениях. Кишинев, 1979; *Ștefăneț G. V.* Telul suprem al partidului. Chișinău, 1981; Состояние и перспективы бытового обслуживания населения МССР. Кишинев, 1985; *Черненко М. И.* Осуществление Компартией Молдавии политики КПСС в области пенсионного обеспечения 'колхозников. Кишинев, 1988 и др.
- ⁴⁴ *Платон М. С.* Молдавское село сегодня и завтра. Кишинев, 1977. С. 168.
- ⁴⁵ Ibidem. P. 168, 169.
- ⁴⁶ Ibidem.
- ⁴⁷ *Ștefăneț G. V.* Op. cit. P. 188.
- ⁴⁸ *Cernenco M. I.* Op. cit. P. 5.
- ⁴⁹ Ibidem.
- ⁵⁰ Проблемы повышения уровня жизни населения МССР. С. 111.
- ⁵¹ Ibidem.
- ⁵² *Cartofeanu M. D.* Mod de viață: trecut și prezent. Chișinău, 1981; *Stahii T. D.* Bazele materiale ale modului de viață socialist. Chișinău, 1983; Modul de viață socialist și cerințele raționale ale personalității. Chișinău, 1984.
- ⁵³ *Cartofeanu M. D.* Op. cit. P. 133.
- ⁵⁴ Ibidem.
- ⁵⁵ Ibidem. P. 134.
- ⁵⁶ *Stahii T. D.* Op. cit. P. 157.
- ⁵⁷ Ibidem. P. 158.
- ⁵⁸ Modul de viață socialist și cerințele raționale ale personalității. Chișinău, 1984. P. 5.
- ⁵⁹ Культурное строительство в Советской Молдавии. Кишинев, 1974; *Еремей Т. И.* Новые горизонты молдавской культуры. Кишинев, 1976; *Cozma V. I.* Activitatea așezămintelor cultural-educative din R.S.S.M. (1959—1970). Chișinău, 1979; *Корбу В. И.* Становление и развитие социалистической культуры на селе. Кишинев, 1980 и др.
- ⁶⁰ *Ereimei G. I.* Op. cit. P. 9.
- ⁶¹ Ibidem. P. 151.
- ⁶² *Cozma V. I.* Op. cit. P. 162, 163.
- ⁶³ Ibidem. P. 164.
- ⁶⁴ *Корбу В. И.* Формирование политической культуры трудящихся. Кишинев, 1988. С. 111.
- ⁶⁵ Ibidem.
- ⁶⁶ *Энтелис Г. С.* Преобразование социально-классовой структуры сельского населения. Кишинев, 1974; *Сака В. Т.* Сближение дружественных классов в процессе развития агропромышленного комплекса. Кишинев, 1983; *Цуркан Н. В.* Общее и особенное в развитии социальной структуры в условиях АПК. Кишинев, 1985 и др.
- ⁶⁷ *Entelis G. S.* Op. cit. P. 94.
- ⁶⁸ Ibidem. P. 105.
- ⁶⁹ Materiale ale Congresului XXIV al P.C.U.S. Chișinău, 1971. P. 94.
- ⁷⁰ *Bulmagă L. E.* Țărănimea colhoznică a Moldovei în perioada socialismului dezvoltat. Chișinău, 1979. P. 63, 64.
- ⁷¹ *Turcanu N. V.* Op. cit. P. 81.
- ⁷² *Saca V. T.* Op. cit. P. 170.

COMUNICARI СООБЩЕНИЯ

Н. Руссев

НИЖНИЙ ДУНАЙ В ИСТОРИИ МОЛДОВЫ XIV В.

Значение Нижнего Подунавья в становлении молдавской феодальной государственности доказывать не приходится. Овладение этой областью означало для господарей Молдовы не просто расширение владений на юге до естественных пределов данного географического ареала, а наступление новой фазы развития княжества. Приобретение земель в низовьях Дуная вело к общей перемене ситуации в пользу новых обладателей в военно-стратегической, политической, торгово-экономической и культурной сферах. Молдова приступала к освоению края древней городской цивилизации, издавна богатого многочисленными сплетениями общественных традиций Запада и Востока. Само княжество должно было по-новому открыться миру на этом важном перекрестке путей международной торговли, интересов больших и малых государств XIV в.

Долгое время в историографии проблемы преобладало идущее еще от Н. Йорги мнение о своего рода разделении направлений проникновения к черноморскому побережью между Молдавским и Валашским княжествами. Если для одного из них видимым приоритетом был район, прилегающий к Белгороду (Четатя Албэ), то для другого — земли в дельте Дуная¹. В последние десятилетия это ставшее почти хрестоматийным представление потеснено новым пониманием ситуации. Так, Ш. Папакостя полагает, что включение земель, расположенных в устьях Дуная, в состав Молдавского княжества после событий 1386—1392 гг. положило начало полуторавековому военному молдавско-валашскому соперничеству за «татарское наследство» в этой зоне². По мнению П. Ф. Параски, южные территории, вплоть до моря, были присоединены к Молдавскому княжеству между 1386 и 1390 гг. Исключением стала лишь Килия с окрестностями, инкорпорированная княжеством в 1408—1412 гг.³. При этом исследователь считает, что в конце XIV в. некогда «венгерские владения к юго-востоку от Карпат были поделены между Валахией и Молдавией»⁴.

Любопытно, что приведенные точки зрения базируются практически на неизменном фонде источниковых материалов, пополнение которых за счет письменных памятников со временем становится все менее вероятным. Другое дело археологические материалы, но и они пока неизвестны исследователям. Исключение составляют монетные находки, сводка о которых в зоне дельты Дуная недавно была опубликована О. Илиеску⁵. Анализ комплекса разноречивой письменной информации и нумизматических данных открывает определенные возможности для нового обращения к ситуации на Нижнем Дунае в конце XIV в. Не претендуя на полноту исследования в этой области, все же обратимся к сложной международной обстановке той поры и ряду важных свидетельств, позволяющих, как нам представляется, верно определить общую направленность политических коллизий в крае как части драматической истории Юго-Восточной Европы.

Принципиальные исходные тезисы сформулированы нами на базе историографического опыта предшественников. Во-первых, успехи малых государств, особенно на переломных этапах истории, во многом за-

висели от их умения балансировать на гранях взаимодействия мировых держав, отношения которых и определяли региональный политический климат⁶. Во-вторых, события в этой части Европы, не исключая и днестровско-дунайских низовий, развивались тогда в условиях «непрерывающейся перегруппировки сил, когда ни одна из соперничающих сторон не обладала очевидным превосходством»⁷. В-третьих, совершенно невозможно писать о прорыве молодого княжества к морю в районе, где сталкивались стратегические интересы крупных держав, как о событии одноактовом. Подтверждением этому служит сложная судьба Килии второй половины XIV—XV в., многие аспекты которой продолжают оставаться дискуссионными⁸. В-четвертых, ареалы интенсивной монетной циркуляции, несомненно, очерчивают границы государственных образований, ибо средневековые монетные эмиссии преследовали наряду с экономическими прокламативно-политические цели⁹. Другими словами, действительные, а не мнимые властные функции того или иного суверена, а также степень их реализации на историческом пространстве неизбежно воплощались в составе господствовавшей на рынках денежной массы, монет определенных типов с символами данного государства.

Низовья Дуная с развитыми формами городской жизни находились еще в первой половине XIV в. в сфере эффективного контроля Золотой Орды, Генуи и в какой-то мере Болгарии¹⁰. Последняя к середине столетия оказывает на эту область все меньшее влияние, поскольку должна была разрешать сложные внутри- и внешнеполитические проблемы. Судьба ордынско-генуэзского кондомината также складывалась весьма непросто. Противоречия партнеров в Северном Причерноморье вырастали порой до открытых вооруженных конфликтов и даже войн, но со временем сотрудничество опять возобновлялось. Где-то к 60-м гг. XIV в. возможности итальянцев были сильно урезаны татаро-монголами в крупном дунайском г. Вичина¹¹ и основная деятельность заморских купцов была вынужденно перенесена ближе к устью реки — в район Килии—Ликостомо¹². До последних десятилетий XIV в. Улус Джучи и Республика св. Георгия пытались сохранить за собой ведущие роли в прилегающей к низовьям Дуная полосе, хотя претензии на определенные права в регионе все чаще стали активно предъявлять и другие государства.

Прежде всего следует сказать об агрессивных устремлениях Венгрии, прорывавшейся к устьям Дуная по левобережью нижнего Сирета. Здесь имели место сражения с ордынцами, делались усилия возродить Милковскую католическую епископию и предоставлялись торговые льготы купцам из Брашова¹³. Заявки на участие в жизни зоны дунайской дельты были также со стороны Валашского княжества и деспота Добротицы — небольшого государства, занимавшего территорию современной Добруджи¹⁴. В 1359 г. господарь Валахии принял к себе митрополита Вичины¹⁵, которая с этого времени перестает быть местом нахождения столь высокого церковного иерарха, а флот деспота Добротицы осенью 1360 г. развернул многолетнюю пиратскую войну против торговых судов, заходивших с моря в Дунай¹⁶. К концу 60-х гг., как можно видеть по источникам, на авансцену вышло Венгерское королевство, тогда как другие претенденты, включая Орду, доводствовались ролями второго плана.

Молдавское княжество, судя по всему, довольно поздно включает-ся в борьбу за низовья Дуная. Если не считать очень запутанной истории с правлением в Молдове Юрия Кориановича, деятельность которого связывается с южной частью княжества¹⁷, то первые успешные попытки проникновения в Подунавье следует отнести ко времени правления господаря Петра Мушата (1375—1391), когда в условиях бескоролья 80-х гг. XIV в. Венгрия переживала тяжелый кризис.

Имеющиеся документы по истории Молдавского государства, к сожалению, характеризуют только финальную стадию этапа утверждения его позиций в крае. Фактически отражен момент уже происшедших качественных перемен в общественной жизни. Так, записи от 2 мая и 14 августа 1386 г. из книги учета выплат и поступлений главной генуэзской колонии на Черном море Каффы (ныне Феодосия в Крыму) за 1386—1387 гг. зафиксировали отправку двух послов к Белгороду—Маокастро. Им было предписано прибыть к лицам, названным в источнике *Constantino et Petro vauvoda*¹⁸. В последнем исследовании видят Петра Мушата, а в первом — автономного правителя юга Днестровско-Дунайских земель, административным центром которых был Маокастро. Трудно ошибиться, предположив, что цель генуэзских посольств состояла в установлении определенных договорных отношений, обеспечивающих нормальное развитие итальянской торговли в регионе. Это было совершенно необходимо, так как прежние связи нарушились из-за войны генуэзцев с ордынцами (*ex occasione guerre de Sorcat*), тем более что в Северо-Западном Причерноморье татары также были лишены господствующего положения. Можно думать, что здесь на первый план выдвинулись как раз «Константин и Петр-воевода». Действительно, в свете ряда данных имени Константина (независимо от того, кого он политически представлял) удастся убедительно связать с Белгородом, а значит, и нижним Поднестровьем¹⁹. Что касается Петра Мушата, то возможности для тесно связанной с морем коммерции Каффы в его землях очень сомнительны, если только не допускать мыслей о выходе границ Молдавского княжества к низовьям Дуная. В этом случае, будучи тут соперником ордынцев, Молдова естественным образом становилась политическим союзником Каффы и одновременно ее торговым партнером в дунайских устьях.

Правдоподобность рождающейся точки зрения находит ряд подтверждений. Крупные феодальные монархии, определявшие течение исторических процессов в регионе (наряду с Венгрией Польша, Литва), находились в глубоком упадке. Когда же Венгерское королевство вновь окрепло и стало посягать на суверенитет Молдавского княжества, Петр Мушат предпочел признать себя вассалом Ягайло — литовского князя, ставшего в 1386 г. под именем Владислава королем Польши, и скрепить эти отношения династическим браком. Это имело место в 1387—1388 гг.²⁰, а в 1390—1391 гг. договор с Владиславом Ягайло при посредничестве Петра Мушата заключил и валахский господарь Мирча Старый²¹. Эти соглашения носили явно выраженную антивенгерскую направленность, причем совершенно очевидно, что близкие интересы оба восточно-романских княжества имели именно на нижнем Дунае, куда пыталась вклиниться Венгрия и где Молдова с Валахией способны были реально выступить вместе. Каким образом соседствовали в Подунавье два государства, отчасти становится понятным из хрисовула Мирчи, выданного около 1390 г. купцам из Львова на право свободной торговли в Валахии, в том числе по дунайским бродам, «почаwsze от Железных врат дори до самого Браилова»²². Приведенная цитата подтверждает истинность упоминавшегося мнения П. Ф. Параски и демонстрирует подчиненность входивших в приморскую зону территорий Подунавья ниже Брэилы Петру Мушату. Судя по всему, и молдавско-польский договор 1387 г. признавал за господарем Петром эти земли.

На наш взгляд, есть основания говорить о возникновении в 1386—1391 гг. системы двусторонних договоров, юридически закреплявших политический статус сложившихся ранее владений в низовьях Дуная. Посольством 1386 г. из Каффы к Петру Мушату генуэзцы первыми признали полномочия молдавского господаря как раз в Подунавье, тогда как за Константином остался район нижнего Поднестровья. По-

сколько Генуя находилась в тот период в состоянии войны с Ордой и деспотатом Добротыцы, властители юга днестровско-дунайских территорий являлись особенно важными и удобными союзниками для итальянских колонистов. И Петр, и Константин были объективно более надежными партнерами в сравнении с татарами. В отличие от Добротыцы они не обладали ни собственными флотами, ни опасными связями с византийцами, венецианцами и турками, а потому не могли всерьез угрожать монополии генуэзцев на морскую торговлю. В этом же плане оба властителя выгодно отличались и от короля Венгрии, с перспективой установления прямого господства которого на Дунае до моря никак не могла бы мириться Генуя.

Признавая себя вассалом Владислава Ягайло в сложной обстановке 1387 г., как видно из общего контекста событий, молдавский господарь не просто выполнял требования нового короля Польши, но на деле сохранял и юридически закреплял за собой права на относительно недавно присоединенные к его владениям территории Подунавья. Поскольку по сравнению с Венгрией польская корона прямо на эти земли не претендовала, но была заинтересована в их легкой доступности, данный акт был взаимовыгоден и имел успех. Была заложена правовая основа долгим и прочным связям Молдавского княжества и Польского королевства в форме вассально-сюзеренитетных отношений европейского типа.

Наши утверждения о проникновении Молдовы при Петре Мушате в зону дельты Дуная находят подтверждение и в монетных находках, которые счастливо соединяют в себе преимущества хорошо датированных текстовых пассажей и массовых археологических материалов. Чеканка серебряных молдавских монет при господаре Петре уже априори позволяет считать, что распространение политической власти княжества к морю должно было означать включение этих территорий в орбиту обращения денег с изображением головы тура. Если иметь в виду высокий и вполне стабильный уровень товарно-денежных отношений предшествующего периода в низовьях Дуная, то присоединение этих земель, не нуждающихся в долгом хозяйственном освоении, с налаженными транспортными связями в черноморско-средиземноморском бассейне обещало немедленно обернуться значительным притоком сюда молдавского чеканного серебра.

Действительно, на нижнем Дунае зафиксировано немало находок молдавских монет XIV в. — одиннадцать случаев: восемь единичных и три в составе кладов²³. Все они локализируются на правобережье Дуная, в основном в северной части Добруджи. Поскольку здесь в XIII—XIV вв. и ранее существовали крупные центры развитой городской культуры, интенсивное денежное обращение не должно удивлять. Вызывает интерес другое: деньги Молдавского княжества на исходе XIV в. выступают в зоне дельты Дуная вместе с монетами Валахии как основное средство платежа. Подобное явление наблюдалось только на коренных землях Молдовы и не находит аналогий, например, в междуречье Прута и Днестра. Примечательно и то, что в низовьях Дуная из молдавских монет XIV в. известны до сих пор исключительно относящиеся к эмиссии Петра Мушата.

Между тем в том же столетии деньги чеканил и Штефан I. Эмпирическим путем установлено, что его выпуски были малочисленными. Дело не только в кратковременности правления Штефана, но и в сложном положении княжества в 90-е гг. XIV в. Последнее обстоятельство могло иметь решающее значение, ведь серебро в Молдову ввозилось из-за границы. Петру Мушату, по всей видимости, не приходилось сталкиваться с острым серебряным дефицитом. Он не только выпускал гроши нескольких разновидностей, но и занял в 1387—1388 гг. своему тестю, польскому королю, 4000 рублей-слитков, эквивалентных 538 кг чистого серебра²⁴. Как бы там ни было, монет

Штефана I в Подунавье не обнаружено. Это позволяет ставить вопрос о прекращении экономического и политического присутствия Молдовы в регионе уже со второй половины 90-х гг. XIV в.

Известно, что после Петра Мушата господарский престол занял Роман. Он монет от своего имени не чеканил, хотя, по мнению О. Илиеску, в его правление еще могли выпускаться типы таковых, распространенные прежде при Петре-воеводе²⁵. Если в организации денежного хозяйства Роман и мог сохранять заложенные братом традиции, не поместив на монетах даже своего имени, то этого нельзя отнести к стилю его внешнеполитической деятельности. Вразрез с дальновидным курсом Петра он открыто и даже с некоторым вызовом мировым державам стал величать себя в 1392—1393 гг. самодержавным властителем Земли Молдавской от гор до моря²⁶. Тем самым не только «высвечивались» пределы господарского суверенитета явно в границах, установленных Петром, но и отвергался какой-либо сюзеренитет. Роман вступил в открытую военную конфронтацию с Владиславом Ягайло, воспользовавшись успехами литовского князя Витовта в борьбе с Польшей. После неудачи в начале 1393 г. он пошел на пятую и принес присягу польскому королю. Однако в том же году Роман присоединился к военным действиям последнего подольского князя Федора против Владислава Ягайло и Витовта²⁷. На повестку дня была поставлена полная ликвидация удельно-княжеской власти на Подолье, поэтому перед лицом усиленного пушками литовско-польского войска Федор обратился за помощью к католической Венгрии. Разумеется, король Сигизмунд ожидал случая для вмешательства в дела на востоке, и над Молдавией сразу же маячила угроза восстановления верховенства венгерской короны. На этот раз на пути короля Венгрии стала победа Витовта, но она стоила престола потерпевшему поражение Роману. Господарь оказался в польском плену, а к власти в княжестве был приведен польско-литовский ставленник Штефан I.

Провал замыслов Романа во многом открыл путь венгерской экспансии на нижнем Дунае. Известную роль в этом сыграла и агрессия османов, достигшая земель дунайского левобережья. После вырванной у христиан победы на Косовом поле (1389 г.) турки впервые совершили рейды за Дунай: сначала в принадлежавший венграм Банат, а в 1391 г.—и в Валахию. Только овладение левобережным Подунавьем давало бы Сигизмунду в той обстановке смертельной опасности стратегически выигрышные позиции, для чего он должен был вернуть в фарватер венгерской внешней политики Валахское и Молдавское княжества.

Падение под ударами османов в 1393 г. Тырновской Болгарии вплотную приблизило рубежи османских завоеваний к землям Мирчи Старого, что предопределило сближение господаря с Венгрией. События 1394 г. и битва с турками при Ровине окончательно сориентировали патристические силы Валахии на союз с Сигизмундом²⁸. Вместе с тем готовые идти на сговор с завоевателями феодальные группировки выдвинули на княжеский престол боярина Влада. По данным Болгарской хроники, после этого вторгшийся было в валахские земли султан Баязид отступил за Дунай, поставив по бродам стражу²⁹. Путь к морю через Добруджу был отрезан для всех стран левобережья, может быть, за исключением проосмански ориентированной Валахии Влада Узурпатора.

Между тем 6 января 1395 г. новый господарь Молдавии Штефан I дал клятву Владиславу Ягайло «противу короля Оугорского, противу воеводы Басарабского, против турок...»³⁰. Нет сомнения, что интересы всех названных стран сталкивались именно на нижнем Дунае, а Молдавское княжество, имевшее за спиной могущественного сюзерена, вовсе не собиралось отказываться от прав на приморские земли. В дей-

ствительности надежды на реализацию этих претензий были перечеркнуты, по-видимому, скоротечной экспедицией Сигизмунда в конце января — первой половине февраля 1395 г. в район молдавской крепости Нямц.

Вынудив Штефана I признать поражение от Венгрии, но затем едва избежав полного разгрома на обратном пути из княжества, король Сигизмунд не упустил инициативы в борьбе за дунайские низовья. В этом отношении поход через Карпаты достиг определенных целей. Недаром уже во второй половине февраля 1395 г., находясь в Брашове, венгерский король предоставил местным купцам за услуги в молдавской кампании широкие торговые привилегии, в частности в нижнедунайском регионе. Там же 7 марта был заключен антитурецкий союз с Мирчей, причем наибольшая османская опасность исходила в тот момент из земель Добруты, расположенных на правом берегу нижнего Дуная. В этот же день были подтверждены грамоты Людовика I от 28 июня 1358 и 19 ноября 1377 гг. о льготах для брашовян в валашской и нижнедунайской торговле. События развивались очень быстро и, как видно, не всегда были подконтрольны Венгрии. Во всяком случае, 11 марта 1395 г. король пытается принять меры для пресечения контрабандного вывоза товаров из валашских земель, а 6 апреля он приказывает своим войскам выступить в Валахию с целью борьбы с турками³¹. Назревали решающие события в споре с османами, развернувшиеся в следующем, 1396 г., когда Сигизмунд организовал грандиозный крестовый поход.

Катастрофе крестоносцев конца сентября 1396 г. у Никополя предшествовало освобождение придунайских районов по обоим берегам реки, народы которых поддерживали Сигизмунда. Некоторые факты указывают на то, что победа досталась Баязиду очень тяжело, после чего султан был не в состоянии быстро вернуть под свою власть прилегающие к низовьям Дуная земли.

По свидетельству венецианского документа от 27 января 1397 г., спасшийся бегством венгерский король спустился на галере по Дунаю к морю, побывав *in Licostomo, Chaliachera et in Constantinopoli*, прежде чем, обогнув Балканский полуостров, добрался домой³². Ясно, что все три названных пункта — и Константинополь, и столица деспота Добруты, и Ликостомо на Дунае — не находились в конце 1396 г. в руках турок. Сопоставимые сведения сообщает и плененный под Никополем баварский рыцарь Иоганн Шильтбергер. Из его записок следует, что к югу от дельты Дуная господствовала «третья Болгария», то есть деспотат Добруты. В отношении левобережья данные Иоганна Шильтбергера не столь ясны, однако порт Брилла отмечен им как рубежный пункт. Из государств Шильтбергер в упомянутой зоне помещает «Большую Валахию» и «Малую Валахию»³³. Учитывая ситуацию начала 90-х гг. XIV в., можно полагать, что контролировали низовья Дуная или во всяком случае претендовали на это Валашское и Молдавское княжества, граница между которыми пролегла в районе Бриллы. По наблюдениям ряда исследователей, тогда же к Витовту прислали свои посольства «господарь земли Моьлдавской и Босарабь-ский, по власкому языку зовемем воеводы, такожь осподарь той земли Болгарской, по болгарскому языку зовемья деиспоты»³⁴. Конечно, речь идет о Штефане I и, по всей видимости, о Владе и наследнике Добруты Иванко³⁵. Цель этих миссий заключалась в поиске поддержки в борьбе с турками вообще и на нижнем Дунае в частности, когда ни Сигизмунд, ни Мирча Старый, казалось, не могли претендовать на ведущие роли в этой зоне.

На наш взгляд, безуспешная попытка сближения с Литвой снова стала возможной только благодаря связям молдавского господара, который способствовал также установлению союзнических отношений Влада Узурпатора с Польшей³⁶. Вместе с тем этому благоприятство-

вал наметившийся осенью 1396 г. альянс Польского королевства, Литвы и Московского государства, освященный митрополитом Киприаном, болгаринном на русской службе³⁷. Одним из документальных результатов тесных контактов с далеко идущими планами явился знаменитый «Список русских городов, дальних и ближних»³⁸. Мы уже обращали внимание на сдвоенность рубрики, под которой помещены болгарские и «волоцкие гради», связывая это отступление от принятой составителем нормы с реминисценциями первой трети XIV в., когда болгары играли заметную роль на Дунае и в Белгороде³⁹. Разработка сюжетов конца XIV в. показывает, что такой прием был продиктован и более поздними реальностями. В самом деле, со времени составления «Списка» Молдавское княжество уже имело большое влияние на нижнем Дунае, хотя болгары по-прежнему считали себя здесь законными хозяевами. Впрочем, претензии обеих сторон остались вопреки их устремлениям неосуществленными. Влад сошел с арены под нажимом Мирчи, а Добруджей где-то в 1397 г. вновь овладели османы. Штефан I попал в затруднительное положение, поскольку даже константинопольский патриарх Антоний в январе 1397 г. настоятельно рекомендовал Владиславу Ягайло и Киприану заключить союз с Сигизмундом против «неверных»⁴⁰. Попытки Молдовы еще раз пробиться к морскому побережью в районе дунайских низовий в самом конце XIV в. не принесли положительных результатов.

Новый этап интеграции нижнего Подунавья в состав Молдавского княжества наступил уже в XV в., в годы правления господаря Александра Доброго (1400—1432). Не случайно именно воевода Александр величался господарем Молдо-Влахии и Параталасии, то есть Приморья⁴¹. По материалам О. Илиеску, именно в период пребывания у власти этого господаря в низовья Дуная вновь начинают проникать молдавские монеты⁴².

Примечания

¹ Iorga N. Istoria românilor. Vol. III. Cîtorii, București, 1937. P. 289.

² Papacostea Ș. La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut // Studii și materiale de istorie medie. Vol. VI. 1973. P. 55—58.

³ Параска П. Ф. Территориальное становление Молдавского феодального государства во второй половине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы (до середины XIX в.). Кишинев, 1980. С. 75.

⁴ Параска П. Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. Кишинев, 1981. С. 106.

⁵ Iliescu O. Monedele Țările Românești și ale Moldovei la Marea Neagră (secolele XIV—XV) // Revista istorică. T. I. 1990. Nr. 6. P. 649—656.

⁶ Ciobanu V. Țările române și Polonia. București, 1985. P. 7—13 etc.; Deletant D. Moldavia between Hungary and Poland // The Slavonic and East European Review. 1986. № 2. P. 189—211; Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV—начало XIX в.). Кишинев, 1987.

⁷ Греков И. Б. Место Куликовской битвы в политической жизни Во-

сточной Европы конца XIV в. // Куликовская битва. М., 1980. С. 134.

⁸ См.: Коновалова И. Г. Торговая фактория Килии (по данным нотариальных актов 1360—1361 гг.) // Известия АН Молдавской ССР. Сер. общ. наук. 1989. № 1. С. 14—21; Pall Fr. Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chilie și problema ajutorării Bizanțului // Studii, Revistă de istorie. T. 18. 1965. Nr. 3. P. 319—368; Ciociltan V. Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea // Revista de istorie. T. 34. 1981. Nr. 11. P. 2091—2096.

⁹ См.: Федоров-Давыдов Г. А. Монеты Нижегородского княжества. М., 1989. С. 17—20.

¹⁰ Тодорова Е. Вичина, Килия, Ликостомо // Български средновековни градове и крепости. Т. I. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981. С. 217—243; Коновалова И. Г. Арабские источники XII—XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель // Древнейшие государства на территории СССР. 1990. М., 1991. С. 58—105; Deletant D. Genoese, Tatars and Rumanians at the Mouth of the fourteenth Century // The Slavonic and East European Review. 1984. № 4. P. 511—530.

¹¹ Laurent V. Le métropolit de Vicina Macarie et la prise de la ville par les Tartares // Revue Historique du Sud-Est Européen. 1946. № 23. P. 225—232. Большинство исследовате-

- лей полагают, что Вичина — это Исакча (ныне населенный пункт в Румынии, жудецул Тулча).
- ¹² Спор о том, следует видеть в Килие и Ликостомо один город или два, ведется давно и остается неразрешенным. Подобнее см.: *Тодорова Е.* Указ. соч.
 - ¹³ *Chronica Hungarorum 1473.* Budapest, 1973. P. 106; *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române. Vol. I. (1222—1456).* București, 1977. P. 45—47, 63—65, 72—75, 86—88, 90.
 - ¹⁴ Деспотат, в котором проживало смешанное население — болгарское, греческое, тюркское, романское, представлял собой осколок Второго Болгарского царства и обладал многими оригинальными чертами. Например, государственным языком этого образования был греческий. Подробнее см.: *Barnea I., Ștefănescu Șt.* *Din istoria Dobrogei. Vol. III.* București, 1971. P. 337—405; *История на България. Т. 3.* София, 1982. С. 345, 360—362, 367.
 - ¹⁵ Древние акты константинопольского патриарха, относящиеся к Новороссийскому краю // *Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 6.* 1867. С. 455.
 - ¹⁶ *Balarud M. Gènes et l'Ostre-Mer. T. 2. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzò. 1360.* Paris, 1980. P. 164.
 - ¹⁷ См.: *Параска П. Ф.* Внешнеполитические условия... С. 105—110.
 - ¹⁸ *Parascostea Ș.* *Op. cit.* P. 45.
 - ¹⁹ *Войцеховский В. А.* Строительные надписи на стенах крепости в Белгороде-Днестровском // *Юго-Восточная Европа в средние века.* Кишинев, 1972. С. 371—374; *Параска П. Ф.* Внешнеполитические условия... С. 109—110.
 - ²⁰ См.: *Грамоты XIV ст. Київ, 1974.* С. 79—81; *Costăchescu M.* *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. Iași, 1931.* P. 599—606; *Ciobanu V.* *Op. cit.* P. 16—18.
 - ²¹ *Documenta Romaniae Historica. D. Vol. I. P. 122—123, 125—127.*
 - ²² *Грамоты XIV ст. С. 104—106.*
 - ²³ *Iliescu O.* *Op. cit.* P. 651, 653—654. Речь идет окладах Енисала, Раке-лу—Лункавица, Саон—Паркес—Сомова, а также единичных изолированных находках в пунктах Енисала, Хыршова, Калиакра и пяти нелокализованных экземплярах. Данные О. Илиеску дополнены из еще одного источника: *Vertan A., Custurea G.* *Cronica descoperiri monetare în Dobrogea (VIII) // Pontica. Vol. XXI—XXII. 1988—1989.* P. 381, 383.
 - ²⁴ *Luchian O., Buzdugan G., Oprea C. C.* *Monede și bancnote românești.* București, 1977. P. 43.
 - ²⁵ *Iliescu O.* *Însemnări privitoare la descoperiri monetare (II) // Studii și cercetări de numismatică. Vol. II.* București, 1958. P. 458.
 - ²⁶ *Грамоты XIV ст. С. 109, 120—121; Costăchescu M.* *Op. cit.* Vol. I. P. 607—609; *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. I. (1384—1448).* București, 1975. P. 3—6.
 - ²⁷ *Шабильдо Ф. М.* *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского.* Киев, 1987. С. 139—140.
 - ²⁸ *Ciobanu V.* *Op. cit.* P. 20.
 - ²⁹ *Богданов И.* *Безсмертні слова. Коментари літературні пам'ятки.* София, 1980. С. 208.
 - ³⁰ *Грамоты XIV ст. С. 126—128.*
 - ³¹ См. документы конца января — начала апреля 1395 г. в кн.: *Documente Romaniae Historica. D. Vol. I. P. 130—131, 134—143, 145—147, 149—150.*
 - ³² Цит. по: *Гюзелев В.* *Средневековна крепост Калиакра през XIII — средата на XV в. // Известия на Народния музей — Варна. Кн. IX (XXIV).* 1973. С. 128.
 - ³³ *Шильтбергер Иоганн.* *Путешествие по Европе, Азии и Африке с 1394 по 1427 год.* Баку, 1984. С. 37, 137.
 - ³⁴ *Летописи белорусско-литовские // Полное собрание русских летописей. Т. 35. М., 1980.* С. 59.
 - ³⁵ См.: *Наумов Е. П.* *Положение болгарских земель в эпоху турецкого завоевания и русско-болгарские связи конца XIV века // Руско-български връзки през вековете.* София, 1986. С. 116—118.
 - ³⁶ *Ciobanu V.* *Op. cit.* P. 23.
 - ³⁷ *Шабильдо Ф. М.* *Указ. соч.* С. 114.
 - ³⁸ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л., 1950.* С. 475.
 - ³⁹ *Руссов Н. Д.* *Этнический и конфессиональный состав населения Белгорода (Четата Алба) золотоордынского периода // Молдавский исторический журнал, 1990. № 4.* С. 34—35.
 - ⁴⁰ *Шабильдо Ф. М.* *Указ. соч.* С. 145.
 - ⁴¹ *Cihodaru C.* *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui // Studii și cercetări științifice. Istorie. An. XI. Fasc. I. Iași, 1960.* P. 65; *Параска П. Ф.* *Территориальное становление... С. 66.*
 - ⁴² *Iliescu O.* *Op. cit.* P. 655.

M. Pinzaru

MISIUNEA LUI NICOLAE MILESCU IN SUEZIA (1666—1667) ȘI IMPLICAȚIILE SALE POLITICE ȘI CULTURALE

Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei și cauzele mazilirii sale. Cu sprijinul armat al lui Gheorghe Rákoczy al II-lea (1648—1660) și al lui Matei Basarab (1632—1654), logofătul Gheorghe Ștefan, «personalitate originală de sinceritate răzășească, de energie neîntrecută și de bătrânească duioșie»¹, reuși să-l surprindă nepregătit pe domnitorul Moldovei, Vasile Lupu (1634—1653), care trebui să se refugieze la Hotin, iar apoi peste Nistru, în așteptarea ajutorului ginerelui său Timuș. Cu ajutorul cazacilor Vasile Lupu îl respinse pe Gheorghe Ștefan, dar expediția pe care a condus-o în Țara Românească spre a-l pedepsi pe Matei Basarab, s-a terminat dezastruos, la Finta. Cu pierderi grele Vasile Lupu s-a retras în Moldova, Gheorghe Ștefan tranșind de această dată definitiv disputa armată în favoarea sa, obținind domnia după ce Timuș murea la Suceava, iar Vasile Lupu se retrase peste Nistru.

Poarta se văzu astfel pusă în situația de a-l confirma pe noul prinț, care îi rămânea îndatorat lui Gheorghe Rákoczy al II-lea.

Gheorghe Rákoczy al II-lea, principele Transilvaniei spera să ocupe tronul Poloniei, întreținând în acest sens relații diplomatice ce nu erau pe placul Porții.

În 1654, după abdicarea Cristinei, tronul Suediei a fost ocupat de Carl Gustav. Regele Poloniei Ioan Cazimir, continua să revendice coroana suedeză în calitate de membru al familiei Vasa și protesta contra urcării pe tron a lui Carl Gustav. În 1655, regele Suediei atacă Polonia, chiar în momentul când aceasta era epuizată de războaiele cu cazacii.

Acest eveniment îi deschide lui Gheorghe Rákoczy al II-lea speranța de a putea ocupa tronul Poloniei pe două căi: fie că se înțelege cu polonezii, și în acest caz le acordă ajutor contra suedezilor, fie că se aliază cu Suedia pentru a cuceri coroana prin forța armelor. Această atitudine duplicitară a prințului transilvan luă sfârșit în vara anului 1656 când se decise spre un tratat de alianță cu Suedia. În august 1656 parlamentarii suedezi sosesc în Transilvania, toate cerințele lui Gheorghe Rákoczy al II-lea fiind acceptate. Parlamentarii suedezi Daniel Welling și Alexandru Torquatus duc tratative în 1656 și la Iași.

Gheorghe Rákoczy al II-lea începe ostilitățile cu Polonia în ianuarie 1657, aliatul său Gheorghe Ștefan al Moldovei trimițându-i în ajutor un corp de oaste de 2 000 persoane conduși de Grigore Hăbășescul serdarul și Frățița căpitanul de Fălciu. În timp ce trimișii lui Gheorghe Ștefan negociau în Transilvania alianța cu Rákoczy, Polonia nu credea că el va ataca, având în vedere relațiile cu Ioan Cazimir al Poloniei și corespondența întreținută cu nobilii polonezi.

La 11 aprilie 1657 Gheorghe Rákoczy al II-lea se întâlnește cu regele Carl Gustav în satul polonez Molibozice lângă Rakow, fiind bine primit și salutat «în calitate de rege al Poloniei»². În tabăra suedeză se aflau baronul d'Avaugour și cavalerul de Terlon, trimiși francezi, ce fură rugați de principele Transilvaniei și regele Suediei să intervină la curtea Franței, pentru ca ambasadorul Franței la Constantinopol să-l sprijine pe trimisul Suediei, plecat să ceară permisiunea sultanului pentru expediția lui Rákoczy în Polonia. Franța nu a făcut nimic pentru prințul Transilvaniei, care, în urma retragerii suedezilor pentru războiul cu Danemarca, a rămas singur în fața polonezilor. Neputând realiza o reconciliere cu turcii care erau indignați din cauza acestui război pe care-l începuse fără să-i consulte, fu obligat să capituleze, semnând la 22 iulie

1657 un tratat cu Polonia, prin care se angaja să renunțe la alianța cu Suedia, să restituie localitățile ocupate și să plătească o importantă datorie de război. Sfârșitul expediției a fost pentru Rákoczy un adevărat dezastru. O excoartă poloneză l-a dus pînă la frontieră, iar armata care se retrăgea a fost nimicită de tătari care acționau din ordinul turcilor³.

În urma acestei expediții militare pe care Gheorghe Rákoczy al II-lea a întreprins-o în Polonia, datorită sprijinului acordat, domnii Moldovei și Țării Românești au fost destituiți. În situația dată, Gheorghe Ștefan a trebuit să ia drumul pribegiei.

Pribegia lui Gheorghe Ștefan prin Europa. Gheorghe Ștefan, pierzîndu-și tronul, începe o lungă pribegie prin Europa, vizitînd diverse capitale europene și trimițînd emisari, într-o încercare de a redobîndi tronul pierdut.

La 24 aprilie 1660, Gheorghe Ștefan se află la Viena, după ce se aflate mai mult timp în Ungaria. La Viena era în contact cu reprezentanții Venetiei.

Mult timp Gheorghe Ștefan a sperat că poate face uz de tratatul încheiat cu Moscova în 1656, care-l îndatora pe țar «să încerce a-l așeza din nou în stăpînire cu toate puterile, pe toate căile, în toate chipurile și cu toate mijloacele dacă s-ar întîmpla ca turcul să-l izgonească din domnia lui și din țara Moldovei»⁴. Gheorghe Ștefan relata mai tîrziu că cel mai bun boier al său, «secretarul de stat», fusese trimis la Moscova pentru a pretinde executarea tratatului. În audiența solemnă acordată, autoritățile ruse au cerut ca documentul original să fie prezentat, însă au refuzat restituirea lui. În acest caz Gheorghe Ștefan se hotărî să meargă el însuși la Moscova⁵. Amanetîndu-și bijuteriile pentru 20 000 taleri, la Viena, domnul pribeag se îndreaptă spre Moscova, tranzitînd posesiunile baltice aflate în posesia Suediei. La 24 noiembrie 1662 era la Riga de unde îi scrie regelui Suediei. Călătoria la Moscova a fost zadarnică, întrucît rușii nu s-au simțit cu nimic obligați să ia vreo atitudine față de cerințele fostului prinț, și nici să respecte acel tratat formal încheiat în 1656 cu Moldova. În fața acestui eșec, Gheorghe Ștefan se retrage la Sttetin, în Pomerania, provincie aflată sub controlul Suediei⁶. Curtea suedeză i-a pus la dispoziție un castel pentru el și suita sa și i-a stabilit un sprijin financiar de 2 000 taleri anual⁷.

În contextul situației de mai sus se poate conchide că Alexei Mihailovici, refuzîndu-i lui Gheorghe Ștefan, în 1662—1663, nu numai sprijinul pentru ocuparea tronului, sprijin care în mod firesc era îndreptățit în baza tratatului din 1656, dar și azilul, constituie una din primele încălcări grave ale înțelegerilor dintre Moscova și Principatele Române.

Este cu atît mai meritorie poziția Suediei, care în baza tratatului cu Gheorghe Rákoczy al II-lea, a acordat sprijin ex-principelui moldovean.

Misiunea lui Nicolae Miclesu în Suedia. Aflîndu-se la Sttetin, în Pomerania, Gheorghe Ștefan nu a încetat să sere că va reveni pe tronul Moldovei. Sprijinul din partea Rusiei fiind de neconceput, Gheorghe Ștefan își îndreaptă speranța spre Suedia și Franța. În calculul său diplomatic, Parisul putea, prin intermediul ambasadorului său de la Constantinopol, să solicite tronul pentru prințul exilat. În acest context, la 1 ianuarie 1665⁸, Gheorghe Ștefan scrie regelui Franței Ludovic al XIV-lea și tot în același an și regelui Charles al II-lea al Angliei⁹, ambilor cerîndu-le sprijin la Constantinopol. Aceste intervenții rămînînd fără rezultat, Gheorghe Ștefan a plecat personal la Stockholm în vara anului 1665, unde a stat circa șase luni, întorcîndu-se în ianuarie 1666¹⁰.

Gheorghe Ștefan întrevide o nouă șansă de a sonda Stockholmul și Parisul, ultimul indirect, în octombrie 1666 cînd îl însărcinează pe fostul său secretar particular («gramatic») cu o misiune diplomatică neoficială în capitala Suediei. Acest emisar a fost Nicolae Miclesu Spătaru. Acesta după ce fusese spătar sub Gheorghe Ghica în Moldova, și mare spătar sub același domnitor în Țara Românească, consilier intim al lui

Ștefăniță vodă în Moldova, și agent diplomatic al lui Grigore Ghica la Constantinopol, după mazilirea acestuia în 1664, pleacă într-un voiaj de aproape doi ani prin Europa Centrală, ajungând în toamna anului 1666 la Stetin, unde l-a regăsit pe fostul său domn.

Nicolae Miclescu era purtătorul a două scrisori¹¹ datate 17 octombrie 1666. Prima era adresată cancelarului Per Brahe, conte de Wisingsborg, dar destinată reginei-mame, prin care se solicita mărirea alocației financiare stabilite în 1665 cu ocazia vizitei pe care pribeagul domn o făcuse curții regale suedeze. A doua scrisoare era adresată ambasadorului francez în Suedia, Simon Arnauld, marchiz de Pomponne. Ambele scrisori erau semnate «Gheorghe Ștefanus, princeps Moldaviae».

Nicolae Miclescu, contrar opiniilor exprimate până acum, a fost trimis la Stockholm nu numai cu misiunea de a solicita o mărire a subvenției financiare, el trebuia să urmărească mersul intervențiilor diplomatice făcute de curtea suedeză pe lângă cea franceză, ca ultima, în urma intervențiilor la Constantinopol, să încerce redobândirea tronului. Astfel, în urma intervențiilor Suediei, regele Franței solicită ambasadorului de la Constantinopol, Denis de la Haye, seigneur de Vantelet¹², să intervină la Poartă. Ludovic al XIV-lea l-a informat pe de Pomponne despre această intervenție, spre a o aduce la cunoștința autorităților suedeze. La 27 noiembrie 1666, de Pomponne raporta la Paris că încă nu predase cancelarului Suediei răspunsul acesta «sur le sujet du prince de la Moldavie»¹³.

Correspondența purtată de Nicolae Miclescu la Stockholm datată 17 octombrie 1666 nu poate fi pusă în legătură cu aceste contacte diplomatice între Stockholm, Paris și Constantinopol. El trebuia să vadă care este rezultatul unui demers anterior. De altfel, așa se explică lungul sejur al lui Miclescu în capitala Suediei, până când a sosit un răspuns clar de la Paris, din nefericire negativ pentru ex-principele moldovean.

Simon Arnauld, marchiz de Pomponne, ambasadorul Franței la Stockholm, și legăturile lui cu Miclescu. Imperiul baltic suedez avea o bază materială șubredă, sprijinul financiar francez care întreținea garnizoanele suedeze fiind considerabil. Legat de acest subiect în anul 1665 ambasadorul francez la Stockholm, de Terlon, a afirmat: «Suedia trebuie să danseze ca un canton elvețian când Franța bate tobele»¹⁴. Conflictul diplomatic izbucnit între Suedia și Franța a dus la schimbarea imediată a lui de Terlon cu Simon Arnauld, marchiz de Pomponne, născut la Paris în 1618, mort la Fontainebleau în 1699. În 1671 ajunge ministru de externe al Franței¹⁵. Unchiul său, Antoine Arnauld împreună cu Pierre Nicole, ambii erudiți teoreticieni ai janseanismului, doreau să editeze o lucrare fundamentală dogmatică prin care să combată ipoteza socotită eretică a pastorului calvin Jean Claude. În acest sens Antoine Arnauld a cerut nepotului său de la Stockholm să încerce a primi de la Moscova concepția bisericii ortodoxe asupra transsubstanțierii și poziția strict teologică, datorită căreia s-a produs marea schismă dintre Biserica de Răsărit și cea de Apus. În primul răspuns obținut cu dificultate prin contele Lilienthal, ambasadorul suedez în Rusia, de la un teolog moscovit nu a fost convingător. În așteptarea unui al doilea raport făgăduit lui Lilienthal de către Paisie Ligaridis, de Pomponne l-a găsit pe Nicolae Miclescu competent să dea un răspuns.

Iată ce scria el în 1667 de la Stockholm, janseaniștilor de la Paris despre persoana lui Miclescu: «Acest prinț (Gheorghe Ștefan.—*n. n.*) a trimis aici de câteva luni pentru interesele sale, pe un gentilom numit Baron Spatari, care a fost mult timp secretar de stat, atunci când acesta domnea și care apoi a comandat oștirea sub doi prinți, pe care turcii i-au pus în continuare în această provincie. Acesta i-a dat o scrisoare pe care el mi-a dat-o. Am fost surprins să găsesc un om așa de vecin cu Tartaria, atât de instruit în limbi și cu o cunoaștere atât de generală asupra tuturor lucrurilor. El vorbește bine latina: însă pretinde, întrucât

greaca a fost principalul său obiect de studiu, că este mult mai știutor în aceasta. Cunoaște bine istoria și mai ales cea a Bisericii. Și cum el a studiat mult diferențele dintre religia noastră și cea grecească și chiar dintre luterani și calvini, l-am crezut capabil și ca om de lume de a cunoaște bine părerea grecilor. El a fost mult timp ministru al acestor prinți la Poartă și este de acolo ce mi-a explicat că ceea ce rezidentul Suediei mi-a transmis de la Moscova că patriarhii să vină acolo, nu poate fi, pentru că ei nu părăsesc sediile lor... Mi-e ușor să vă trimit răspunsul său, pe care l-am rugat să-l scrie, asupra chestiunilor ce se cer lămurite. El lucrează la aceasta și sper să-l am înainte de a închide pachetul meu. Este, în general de acord cu noi (catolicii — *n. n.*) asupra tuturor lucrurilor și nu se deosebește decât asupra purcederii Sfântului Duh. De asemenea el vine în toate sărbătorile la Liturghie la mine și cu excepția Crezului, din care uită pe Filioque, nu se află un mai bun catolic»¹⁶.

Nicolae Miclescu a căutat să profite de legăturile sale personale cu de Pomponne, pentru a apăra cât mai bine interesele lui Gheorghe Ștefan. Este evident că Miclescu a cunoscut răspunsul ambasadorului francez de la Constantinopol de la Haye, din 15 ianuarie 1667, prin care se transmitea la Paris imposibilitatea reînscăunării lui Gheorghe Ștefan¹⁷. De asemenea este sigur că Miclescu întreținea o corespondență cu Gheorghe Ștefan, astfel explicându-se faptul că el, în februarie 1667¹⁸ oferă Franței serviciile fostului principe, fie în Moldova, fie în Polonia, într-o confruntare cu Turcia. Asupra acestei chestiuni, de Pomponne îi scrie regelui Ludovic al XIV-lea la 19 februarie 1667¹⁹. La propunerea înaintată de Nicolae Miclescu la 18 februarie 1667, răspunde o lună mai târziu, la 18 martie, ministrul afacerilor externe al Franței, de Lyonne, însărcinându-l pe de Pomponne să-i comunice lui Miclescu că regele Franței mulțumește fostului domn al Moldovei pentru serviciile oferite și dacă va trimite trupe în ajutorul Poloniei se va gândi la el²⁰.

Ludovic al XIV-lea a renunțat la proiectul de a pune pe tronul Poloniei un candidat al său și astfel Gheorghe Ștefan a pierdut șansa de a fi utilizat fie în Polonia, fie în Moldova.

În aprilie 1667, Nicolae Miclescu comunica ambasadorului francez intenția lui Gheorghe Ștefan de a-l trimite la Paris, în cadrul unei misiuni diplomatice. La 7 aprilie 1667, de Pomponne transmite la Paris această intenție a lui Gheorghe Ștefan, insistând pe lângă ministerul de externe de a-i acorda o atenție specială lui Miclescu, întrucât s-a bucurat de o stimă deosebită la curtea suedeză și este un om foarte învățat²¹.

Această recomandare pe care de Pomponne i-a făcut-o la Paris, la Ministerul Afacerilor Externe, a fost de bun augur, întrucât Miclescu a fost bine primit în cursul misiunii diplomatice neoficiale pe care a întreprins-o în vara anului 1667.

Succesul misiunii diplomatice a lui Miclescu la Stockholm este demonstrat de rapoartele aflate în arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franței. În această ordine de idei participarea sa la confruntarea dintre janseaniști și calvini are ecou imediat, scrierea sa «Enchiridion», compusă la cererea lui de Pomponne, este tipărită în 1669 la Paris.

«Enchiridion», operă a lui Miclescu creată la Stockholm. Micul tratat apologetic de numai 5 pagini, scris de Nicolae Miclescu la Stockholm, în februarie 1667, este o mărturie de credință ortodoxă, ce include explicarea de dogme, posturi, semnul sfintei cruci, modul de clădire a altarului, viața monahală, rugăciunile pentru morți, excomunicarea ereticilor etc., care, cu mici excepții, dovedesc o bună cunoaștere a ortodoxiei²².

Prima parte a opusculului tratează lupta bisericii împotriva ereziilor, amintind în Biserica ortodoxă de Răsărit eresia Patriarhului Constantinopolului, Chiril Lucaris, care a fost stăvilită.

Tema transsubstanțierii era pusă acut de catolici, protestanți și anglicani. Transsubstanțierea este doctrina oficială comună bisericii orto-

doxe și celei romano-catolice. Transsubstanțierea înseamnă prefacerea substanței, a pâinii și vinului în trupul și sângele Domnului. Milescu este conștient de faptul că dogmele ortodoxe sînt necunoscute în apusul Europei, întrucît orientalii sosiți acolo sînt oameni lipsiți de cultură.

Scrierea lui Milescu nu este un tratat sec de teologie, ci o expunere cu caracter dogmatic și apologetic, plină de vioiciune și de imagini.

Nicolae Milescu a scris acest mic tratat teologic în două limbi: latină și greacă, predîndu-le lui de Pomponne. Versiunea latină a fost imprimată de Antoine Arnauld și Pierre Nicole în lucrarea «LA PERPETUITE DE LA FOY DE L'EGLISE CATHOLIQUE TOUCHANT L'EUCCHARISTIE DEFFENDUE Contre de Livre du Sieur Claude, Ministre de Charenton», volumul I apărut la Paris în anul 1669.

Titlul exact al lucrării este «ENCHIRIDION SIVE STELLA ORIENTALIS OCCIDENTALI SPLENDENS ID EST, Sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet Graecae, DE TRANSUBSTANTIATIONE CORPORIS DOMINI aliisque controversiis a Nicolao Spadario Moldavolacone, Barone ac olim Generali Wallachiae. Conscriptum Holmiae anno 1667, mense Febr»²³, în traducerea lui Al. I. Ciurea «MANUAL sau STEAUA RASARITULUI STRALUCIND IN OCCIDENT, adică înțelesul Bisericii Răsăritene sau a celei grecești despre TRANSSUBSTANȚIEREA TRUPULUI DOMNULUI și despre alte controverse de Nicolae Spătarul moldo-valah, boier și fost comandant de oști al Valahiei, compus la Stockholm în anul 1667, luna februarie»²⁴.

Celebra lucrare a lui Arnauld și Nicole «La perpétuité de la foy...» a apărut în mai multe ediții între care cea în 4 volume (1702—1704), ediția a treia în șase volume (1711—1713), ediția a IV-a (1781—1782) o reproduce pe cea anterioară, iar ediția a cincea în patru volume, în anul 1841²⁵. Toate aceste ediții care cuprind tratatul lui Milescu l-au introdus pe învățatul român în circuitul vest-european al cunoscătorilor istoriei bisericii ortodoxe.

Intr-o veritabilă istorie a bisericii, Schröck²⁶ susține că micul tratat al lui Milescu ar fi apărut și în 1667 la Stockholm. Emile Picot, în cunoscuta sa monografie²⁷ dedicată lui Milescu, pune sub semnul întrebării această ediție, însă ea fiind în continuare citată, Biblioteca Academiei Române a solicitat în anul 1958 Bibliotecii Regale din Stockholm să dea un răspuns acestei controverse. Răspunsul a fost negativ²⁸.

Al I. Ciurea tipărește textul «Enchiridionului» în versiunea latină, traducerea românească și facsimilul după ediția princeps din 1669, folosind microfilmul obținut în 1958 de către Biblioteca Academiei Române de la Biblioteca Națională din Paris²⁹.

Legăturile lui Nicolae Milescu cu Gh. Stiernhielm. Într-un studiu publicat în anul 1935, A. Bitay³⁰ demonstrează că Nicolae Milescu a pus la dispoziția savantului suedez Gh. Stiernhielm (1598—1672) versiunea românească a «Tatălui Nostru» pe care acesta a publicat-o în studiul introductiv al Evangheliei lui Ulfilas, cunoscutul episcop arian al goților din veacul al IV-lea.

Ediția lui Stiernhielm cuprinde, pe lîngă textul gotic, și versiuni paralele în limbile suedeză, norvegiană și latină. Titlul lucrării apărute la Stockholm în 1671 este: «D. N. Iesu Christi SS. Evangelia Ab Ulfila Gothorum in Moesia a Episcopo Circa Annum a Nato Christo CCCLX Ex Graeco Gothice translata, nunc cum Parallelis Versionibus, Sveo-Gothica, Norraena, seu Islandica et vulgata Latina edita. Stockholmiae. Typis Nicolai Wankif Typogr. Anno Salutis MDCLXXI».

Studiul introductiv ce însoțește textul Evangheliei are titlul «Georgii Stiernhielmii De Lianguarum Origine Praefatio» și are drept scop să demonstreze originea limbilor. Referitor la limba română, Stiernhielm arată originea ei latină trecînd-o între cele șapte limbi derivate din aceasta. Pentru demonstrarea tezei, conform opiniei lui Bitay, Stiernhielm aduce textul «Tatălui Nostru» mai întîi în latină și apoi în cele șapte

derivate din ea: «Italica, Hispanica, Gallica, Rhaetica, Serdica, Sardica Vulgaris, Walachica».

Textul «Tatălui Nostru» în «Walachica»: «Paerinthele nostru cela ce est în cheri. Svintzascae-se numele teu. Vie enperetziae ta. Facae-se voe ta, cum en tzer ase si pre paementru. Si lase noaee datorii le noastre, cum și noi se ilaesae datornitzilor nostri. Si nu dutze prenoi la ispitire: tze ne mentueste prenoi de viclianul. Amin».

A. Bitay, indicându-l pe Nicolae Miclescu drept autorul acestei versiuni românești puse la dispoziția lui Stiernhielm, face și o analiză asupra altor posibilități pe care ar fi putut să le aibă autorul analizându-le pe rând.

Analizând colecția de «Tatăl Nostru», pe care a scos-o Melchior Bocatius sub titlul: «Oratio Dominica polyglottos. Vel Pater Noster etc., in XXV linguis, Hebraica..., Latina, et ex hac nats, Italica, Rhaetica, Gallica, Hispanica, Sardonica, oppid. et communi, Valacchia...», vedem că textul românesc al lui Bocatius din 1614 cuprinde în plus formula «Quia tuum est scopum»; în analiza lui Bitay nu a putut să fie model pentru Stiernhielm³¹.

Comparat cu textul lui Luca Stroici din 1593, deși se apropie mult de cel tipărit la Stockholm în 1671, acesta din urmă are unele abateri și modificări avantajoase, pe care neapărat trebuie să le fi făcut un român. Și românul acesta, precum s-a arătat mai sus, nu putea fi decât Nicolae Miclescu.

Concluzii. În calitate de trimis al lui Gheorghe Ștefan la Stockholm, Nicolae Miclescu Spătaru a putut investiga foarte bine, prin intermediul ambadorului francez, poziția Constantinopolului față de o eventuală revenire a principelui exilat pe tronul Moldovei.

Abilitatea diplomatică de care a dat dovadă Miclescu la Stockholm, obținând permisiunea de a fi primit la curtea Franței, demonstrează că boierul român avea capacități deosebite în această direcție, calități ce vor fi aplicate în practică zece ani mai târziu la Pekin.

În plan cultural prezența lui Miclescu la Stockholm a dus la implicarea lui în cadrul unei aprige dispute teologice din Occident, opera sa «Enchiridion» fiind prima operă a unui român tipărită la Paris.

Legăturile sale cu savantul suedez Gh. Stiernhielm duc la tipărirea unei a doua scrieri a sale în timpul vieții. Prezența sa în Suedia și contactul cu savanții suedezi nu se termină în anul 1667. Cu aproape douăzeci de ani mai târziu, la Moscova, Miclescu întreține contacte științifice ample cu lingvistul suedez Johan Gabriel Sparvenfeldt.

Note

¹ Iorga N. Din pribegia lui Gheorghe Ștefan-Vodă (documente — Cronica) // *Revista Istorică*. Buc., 1923. Anul X, nr. 4—6. P. 97.

² Hudîță I. Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-e siècle (1635—1673), Paris. Librairie Universitaire, J. Gambler Editeur, 1927. P. 167.

³ Idem. P. 170.

⁴ Hurmuzaki E. Documente... Tom. IX. I. P. 217, doc. nr. CCXCVII, și Iorga N. Op. cit. P. 98.

⁵ Hurmuzaki E. Documente... Tom. IX. I. P. 196—197; Iorga N. Op. cit. P. 98 spune că nu poate fi 15.X.1662, ci probabil 1661.

⁶ Hurmuzaki E. Documente... Tom. IX. I. P. 213, doc. nr. CCXCII.

⁷ Papadopol-Calimah A. Despre Gheorghe Ștefan Voievod, domnul Moldovei. Buc., 1886. P. 108 după: *Papiu-Ilarian* Tesauru de Monumente Istorică pentru România, t. 3. P. 92—93.

⁸ Hurmuzaki E. Documente... Supliment I, vol. I. P. 249; Papadopol-Calimah A. Despre Gheorghe Ștefan Voievod, domnul Moldovei. Buc., 1886 (p. 109, datează scrisoarea 5 ianuarie 1665).

⁹ Iorga N. Histoire des relations anglo-roumaines. Iassy, Imprimerie «Progresul», 1917. P. 39.

¹⁰ Hurmuzaki E. Documente... Tom. IX. I. P. 238.

¹¹ Hurmuzaki E. Documente... Tom. IX. I. P. 243—244.

¹² Hurmuzaki E. Documente... Supliment I, vol. I. P. 250—251.

¹³ Ministerul Afacerilor Externe al

- Franței: «Correspondence Politique Fond Suède». Tom. 29, fol. 161. (Lettre de Pomponne a Louis XIV — Stockholm le 27 Novembre 1666). Scrisoarea este dată în original de Ioan Hudiță: «Contribuțiuni la istoria spatarului Neculai Mălescu și a lui Gheorghe Ștefan»; Extras din «Arhiva», Iași, 1929. XXXVI, nr. 2. doc. nr. 5. P. 14.
- ¹⁴ Gefroy A. Histoire des états scandinaves. Paris, 1851. P. 270.
- ¹⁵ Larousse du XX-e siècle, Vol. V. Paris, 1932. P. 700.
- ¹⁶ Arnauld A. și Nicole P. La perpétuité de la foy de l'église catholique... Vol. I. Paris MOCLXIX. P. 404 și urm. după Legrand E. Bibliographie hellénique du XVII-e siècle. Vol. II. Paris, 1894. P. 248—249.
- ¹⁷ Hudiță I. Contribuțiuni la istoria spatarului... P. 9.
- ¹⁸ Idem. P. 9—10.
- ¹⁹ Idem. P. 14—15, doc. nr. 6. (M.A.E. al Franței, Corresp. Polit. Fond. Suède, tom. 34, fol. 90).
- ²⁰ Idem. P. 18, doc. nr. 8. (M.A.E. al Franței, Fond Suède, tom. 33, fol. 389).
- ²¹ Idem. P. 18—19, doc. nr. 9. (M.A.E. al Franței, Fond. Suède, tom. 34, fol. 171).
- ²² Dr. Plamadeala Antonie. Dascăli de cuget și simțire românească, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe Române, Buc. 1981. P. 164—165.
- ²³ Legrand Emile Bibliographie hellénique du XVII-e siècle... Vol. 2, Paris, 1894. P. 248.
- ²⁴ Preot Conf. Ciurea Al. I. Mărturisirea de credință a spatarului Nicolae Mălescu: «Stella Orientalis Occidentali Splendens» // *ortodoxia*. Buc., 1958. Anul X, nr. 4. P. 512—513.
- ²⁵ Ciurea Al. I. Op. cit., nota 112. P. 534.
- ²⁶ Schröck. Christliche Kirchengeschichte. Leipzig, 1768—1802, în 35 volume, vol. IX. P. 78.
- ²⁷ Picôt Emile. Nicolas Spathar Mălescu... Paris, 1883.
- ²⁸ Ciurea Al. I. Op. cit., nota 14. P. 514.
- ²⁹ Ciurea Al. I. Op. cit. P. 511—538 + 5 file facsimile.
- ³⁰ Bitay A. Un «Tatăl Nostru» românesc într-o carte suedeză din 1671 // *Revista Istorică*. Buc., 1935, anul XXI, nr. 10—12. P. 326—333.
- ³¹ Bitay A. Op. cit. P. 332.

A. Eșanu

UN DOCUMENT REFERITOR
LA ISTORIA MĂNĂSTIRII CĂPRIANA

Documentul, pe care îl anexăm la această scurtă prezentare, ne-a fost încredințat spre publicare de dl Serghei Mironov, student la anul II al Facultății de teologie a Universității de Stat din Moldova. Acest izvor a fost descoperit în vara anului 1992 într-o grămadă de lemne din curtea mănăstirii Căpriana și urma să dispară pentru totdeauna o dată cu acestea, destinația cărora e lesne de înțeles. Astfel, dl S. Mironov a salvat de la o dispariție sigură un interesant document, care aruncă lumină asupra stării de lucruri la mănăstirea Căpriana la începutul anilor 30 ai secolului XX. Avînd în vedere că majoritatea documentelor legate de acest sfînt lăcaș și important centru de cultură al românilor basarabeni au fost nimicite în timpul regimului totalitar, izvorul în cauză poate să prezinte pentru cercetători un anumit interes.

Documentul la care ne referim reprezintă o inscripție pe o placă de lemn cu dimensiunile de 21×21,5×2 cm. Deși are peste 60 de ani, plăcuța s-a păstrat destul de bine, lemnul și inscripția de pe el doar decolorîndu-se întrucîtva. Inscripția este caligrafiată foarte frumos și îngrijită cu tuș negru. Datorită acestei împrejurări, precum și faptului că placa de care vorbim a fost fixată la un loc ferit în una din încăperile mănăstirii, inscripția este încă destul de lizibilă, cu unele excepții, indicate în document cu puncte de suspensie. Aceste lipsuri regretabile însă nu ne împiedică să distingem destul de clar ideea principală a documentului. În afară de aceasta, pe plăcuță se văd urmele unor cuie, cu ajutorul cărora inscripția fusese fixată. În colțul din stînga (sus) se disting urmele unei ștampile pătrate aplicată cu cerneală violetă, care cu trecerea anilor, sub influența umezelii, s-a șters considerabil devenind aproape indescifrabilă. Se poate admite însă că a fost aplicată ștampila mănăstirii.

În prezent documentul se păstrează în Muzeul bisericesc al facultății de Teologie a Universității de Stat din Moldova (or. Chișinău, str. M. Kogălniceanu, 67, etaj. 2).

Înainte de a prezenta textul documentului, doresc, prin intermediul revistei, să-i mulțumesc dlui student S. Mironov, care mi l-a pus la dispoziție și mi-a încredințat publicarea, dîndu-și totodată osteneala și la descifrarea lui. În anexă se publică integral acest curios document, care are și dată exactă de emitere: 1 mai 1931.

Regatul României

Anul 1931, Județul Lăpușna, luna mai 1.
Sfînta mănăstire Căpriana

În vremea domniei M/aiestății/ s/ale/ Regele Carol al II-lea și a Voievodului Mihai precum și în timpul pe cînd scaunul Patriarhal din București se afla ibitoriu de Dumnezeu preafericitul Patriarh al României D/omnu/l d/docto/r Miron Ilie Cristea originar din Transilvania, iar pe scaunul episcopal din Chișinău arhipăstoria sa I/nalt/ P/rea/ S/fînțitul/ arhiepiscopul Basarabiei Girie Grosul de origine Moldovean Basarabean. Sfînta Mănăstire Căpriana din județul Lăpușna înălțată de domnul Ștefan cel Mare ca lăcaș de rugăciune pentru preaslăvirea atotfăitorului în urma exproprierii a 20 000 hectare pădure se află într-o stare materială deplorabilă și mare criză financiară. Care criză financiară în urma războiului mondial din 1914—1918 se simte chiar în întreaga țară. Dar pe cît de grele sînt suferințele materiale prin care trece astăzi sfînta mănăstire, pe atît de înălțătoare sînt suferințele credincioșilor întru Domnul însărcinați cu conducerea consiliului economic al sfîntei Mănăstirii Căpriana. Precuviosul Părinte Stareț Egumen Paisie Adamiței în etate de 42 de ani originar Moldovean Basarabean, Duhovnic Arhimandrit Gherasim Grecu de 56 ani.

Arhandar Ieromonah Gherasim Chică de 55 ani.

Vesmîntar Ieromonah Mihail Cupcea de 53 ani.

Casier Ierodiacon Marcu Bevenca de 42 ani.

Econom Ierodiacon Iuvinalii Popa de 46 ani.

Toți fiind de origine Moldoveni Basarabeni. Secretar frate Paul Turcu de 32 ani cu studii 5 clase liceale de origine Român-Bănățean, precum și a smeriților Ieromonahi, Ierodiaconi monahi și a fraților ascultători în număr de 100, care sălășluiesc în acest sfînt lăcaș prin învrednicirea Domnului pentru conservarea credinței îndurarea lui Dumnezeu plămuit în sufletele credincioșilor săi sentimentul de zel și sacrificiu ca în mîncarea aceasta apăsătoare să procurăm materialul pentru ridicarea unei porți asemănătoare podobei Sfîntului Lăcaș pe unde vor intra credincioșii dornici de a se închina și a aduce mulțumire lui Dumnezeu.

PLAI NATAL

D. Haidarlî

MATERIALE DOCUMENTARE
IN AJUTOR CERCETĂTORILOR ISTORIEI SATELOR
ȘI ORAȘELOR DIN MOLDOVA (IX)

Primele informații documentare referitoare la localitățile de pe teritoriul Republicii Moldova, menționate în actele istorice din anii 1384—1625

	Localitatea	Anul	Consemnări	Izvorul
1	2	3	4	5
539	<i>Manea</i> (Mane, seliștea lui~, unde a fost~, ce se numește Gocimănești), seliște pe Prut la Troian, r. Cahul. <i>Vezi: Seliștea lui Manea</i>	1548 (7056) aprilie 12	Ilieș Rareș-Vodă în-tărește seliștea lui Bilțu ș.a.	DIRA, Veac. XVI. Vol. I. P. 575
*	Manole ușeru (unde a fost~), <i>vezi: Pietroasa</i> , sat, r. Anenii Noi			
*	Manova și Manovăț, <i>vezi: Lamanova</i> , sat, r. Soroca			
*	Marașa, <i>vezi: Murașa</i> , sat, r. Anenii Noi			
540	<i>Marcăuți</i> (Mărcăuți), sat, ț. Orhei, r. Dubăsari	<1602—1603> iulie 25	Menționat în hotar cu Trebujenii pe Nistru și Oxentea pe Răut	MEF. Vol. III. P. 16—17
		<1617—1618> iulie 20		DIRA, Veac. XVII. Vol. IV. P. 196
		1617 (7125) august 2	Menționat drept baștină a lui Neculai Cuciin	MEF. Vol. I. P. 324—328
541	<i>Marcovăț</i> (Marcoveni), sat pe Prut și Racovăț, lângă Badragi, ț. Hotin, r. Edineț	1608 (7116) august 9	Ana Golfe vinde satul lui Anastasie Crimca mitropolit	DIRA, Veac. XVII. Vol. II. P. 171
*	Martinești, <i>vezi: Mărtinești</i> , sat, r. Strășeni			
542	<i>Mateuți</i> (Mativțăști, Măteuți), sat la Nistru, pe Ciorna, ț. Soroca, r. Rezina	<1550> aprilie 3	Ilieș Rareș-Vodă în-tărește satul lui Tatar ș.a. Menționat în hotar cu Ețcani, Stodolna și Cobileni	DIRA, Veac. XVI. Vol. I. P. 592—593
		1554 (7062) aprilie 20	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește satul lui Ion Moghilă logofăt	DIRA, Veac. XVI. Vol. II. P. 238
543	<i>Măcăreanca</i> (Macareuca, Măcăreuca), moșie pe Căinar, lângă Zgurița, ț. Soroca, r. Drochia	1529 (7037) septembrie 21	Menționat în hotar cu Cotovița, Dingeni și Zăpodeni	DIRA, Veac. XVI. Vol. I. P. 602; MEF. Vol. I. P. 43—44
*	Măcicăuți, <i>vezi: Macicăuți</i> , sat, r. Criuleni			

1	2	3	4	5
544	<i>Mădoești</i> , sat lângă Prut, lângă iez. Roșu, r. Cahul	1502 (7010) 7 iulie 2	Menționat în hotar cu iezerul Cerlenul (Roșu)	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 26; DRHA. Vol. III. P. 502
545	<i>Măgdicești</i> (Mădăcești, numit și Posiști), sat pe Ichel, r. Criuleni	1529 (7037) 9 martie	Petru Rareș-Vodă întărește lui Petre Magdiciu jumătate de sat	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 300 — 301
546	<i>Măgura</i> , sat, ț. Iași, r. Ungheni	<1620 1 septembrie 1621, august 31> (7129)	Menționat în hotar cu Pietroasa	DIRA. Veac. XVII. Vol. IV. P. 497
547	<i>Măicani</i> , sat pe Prut, r. Hîncești	1625 (7133) 9 iunie	Radu Mihnea-Vodă întărește satul lui Ionașco Cehan vornic de gloată	DIRA. Veac. XVII. Vol. V. P. 349
548	<i>Mălăești</i> (al lui Mălai șetrar), sat (loc de sat) pe Răut, mai jos de gura Văii Negre, r. Orhei	1517 (7025) 15 decembrie	Ștefan cel Tânăr-Vodă dăruiește locul lui Ieremia vornic	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 111 — 112
549	<i>Mălăești</i> , sat, r. Grigoriopol	1620 (7128) 16 iulie	Petrea diac schimbă satul cu Nicoară uricar pentru Bubuiogi	DIRA. Veac. XVII. Vol. IV. P. 488
550	<i>Măldărești</i> (Mălărești), sat pe Prut, la gura Strîmbei, ț. Chigheci, r. Cahul	1609 (7118) 26 octombrie	Constantin Movilă-Vodă întărește lui Dumitrache Chiriță mare postelnic o parte din sat	DIRA. Veac. XVII. Vol. II. P. 260 — 261
551	<i>Măliceni</i> (Maliceni), sat pe Chigheci, ț. Chigheci, r. Leova	<1579 21 ianuarie 1580 august> (7088)	no-Iancu Sasul-Vodă întărește satul lui Constantin Leu (Leca) aprod	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 126
		1609 (7117) 4 august	Constantin Movilă-Vodă întărește satul lui Dumitrache Chiriță mare postelnic	DIRA. Veac. XVII. Vol. II. P. 238
552	<i>Mălinești</i> , sat pe Glodurele, pe Botnișoara, lângă Molești, probabil, r. Ialoveni	1522 (7030) 31 octombrie	Ștefan cel Tânăr-Vodă întărește satul lui Matei ș.a.	DIRA. Veac. XVII. Vol. I. P. 215
553	<i>Mănăstire</i> , loc pustiu și mănăstire lângă Condrătești, r. Ungheni	1560 (7068) 2 aprilie	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește mănăstirea lui Tecuci	DIRA. Veac. XVI. Vol. II. P. 135
554	<i>Mănăstirea lui Varzar</i> (Vărzărești), mănăstire, r. Nisporeni Vezi: <i>Vărzărești</i>	1420 (6928) 25 aprilie	Menționat în hotar cu sate pe Bîc	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 41
555	<i>Mănești</i> , sat pe Chigheci, pe Pîrîul Fîntînîlor, lângă Zărnești, ț. Chigheci, r. Cahul	1436 (6944) 13 iunie	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă dăruiesc satul lui Mihail Stîngaciu	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 127; DRHA. Vol. I. P. 212
556	<i>Măniciști</i> , sat pe Bîc, probabil, r. Călărași	1617 (7125) 16 aprilie	Radu Mihnea-Vodă întărește satul lui Ureche mare vornic	DIRA. Veac. XVII. Vol. IV. P. 145
557	<i>Mărculești</i> , sat pe Camenca, lângă Vozdova, ț. Soroca, r. Florești	1588 (7096) 20 august	Menționat că Alexandru Lăpușneanu-Vodă a dat locul pentru sat locuitorilor din Mărculești pe Răut	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 394

1	2	3	4	5
558	<i>Mărculești</i> , sat pe Răut, ț. Soroca, r. Florești	1588 (7096) august 20	Menționat că fuse risipit de Alexandru Lăpușneanu-Vodă	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 394
559	<i>Mărișeni</i> (Mereșeni), sat la obârșia Sărății, ț. Lăpușna, r. Hîncești	1621 (7130) septembrie 14	Enache postelnicul cumpără de la Ionașco Negruț o parte din sat	DIRA. Veac. XVII. Vol. V. P. 65
560	<i>Mărtinești</i> (Martinești), sat pe Voinova și Ichel, r. Strășeni	1560 (7068) aprilie 5	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește Urtei și Draghinii parte din sat	DIRA. Veac. XVI. Vol. VI. P. 141
*	<i>Mășcăuți</i> , vezi: <i>Macica-uți</i> , sat, r. Criuleni			
561	<i>Mășcenii</i> (Mășceanii), sat pe Nistru, ț. Soroca, r. Soroca	1605 (7113) aprilie 27	Ieremia Movilă-Vodă întărește satul lui Onciul popa	DIRA. Veac. XVII. Vol. I. P. 238
*	<i>Măteuți</i> , vezi: <i>Mateuți</i> , sat, r. Rezina			
562	<i>Mîrzești</i> (Mîrzăști), sat, ț. Orhei, r. Orhei	14<7>0 (69<7>8)	Menționat în hotar cu votcinele Biești, Cegurani și Hăjdeieni	DRHA. Vol. II P. 428
		1470 (6978) noiembrie 26	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul lui Dumitru Budeci și Ghiorghe Budeci	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 378; DRHA. Vol. II. P. 445
563	<i>Medveja</i> , sat pe Medveja, ț. Hotin, r. Briceni	1432 (6940) august 14	Ilie-Vodă dăruiește satul lui Isaia Ște-	DRHA. Vol. I. P. 163
564	<i>Mereni</i> , sat la Bîc, r. Anenii Noi	1475 (6983) septembrie 25	fan cel Mare-Vodă întărește cuiva satul	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 407; DRHA. Vol. II. P. 310
*	<i>Mereșeni</i> , vezi: <i>Mărișeni</i> , sat, r. Hîncești			
*	<i>Mereșeuca</i> , vezi: <i>Mirișce</i> (satul lui ~), sat, r. Ocnița			
565	<i>Micești</i> , sat și vale pe Răut, lângă Redoae), ocolul Zăvedeni, r. Sîngerei	<1552 sep-tembrie—1561 noiembrie> 13	Alexandru Lăpușneanu-Vodă alipește satul la ocolul Zăvedeni	DIRA. Veac. XVI. Vol. II. P. 34
		1580 (7088) aprilie 23	Iancu Sasul-Vodă întărește fiilor lui Iosip Veveriță parte din sat	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 137
*	<i>Micești</i> , vezi: <i>Mircești</i> sat, r. Ungheni			
566	<i>Michiteani</i> (Nechiteani), sat sub Terebne, r. Edineț	1555 (7063) aprilie 7	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește nepoților lui Petru Căpotescul partea din sat, ce se numește Căpoteanii	DIRA. Veac. XVI. Vol. II. P. 74.
567	<i>Micicova</i> , sat la Terebne, r. Edineț	1431 (6939) iunie 15	Alexandru cel Bun-Vodă dăruiește satul lui Ion Cupcici vornic	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 93; DRHA. Vol. I. P. 153

1	2	3	4	5
568	<i>Miclăușeni</i> , (<i>Miclăușani</i>), sat pe Prut, r. Fălești	1560 (7068) aprilie 11	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește satul mănăstirii Căpriana	MEF. Vol. I. P. 74, 76
		1598 (7106) martie 20	Mărina, fiica lui Neagoe vinde lui Zane, fiul Jurgei, partea sa din sat	DIRA. Veac. XVI. Vol. IV. P. 199
569	<i>Miclăușești</i> <i>(Miclăușeni)</i>, sat pe Bîcovăț, r. Nisporeni	1420 (6928) aprilie 25	Alexandru cel Bun-Vodă dăruiește lui Ion (Vena) vornic	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 41; DRHA. Vol. I. P. 68; MEF. Vol. II. P. 37—40
570	<i>Miclești</i> , sat lângă Peresecina, ț. Orhei, r. Criuleni	1602 (7110) aprilie 29	Menționat în hotar cu Peresecina	MEF. Vol. I. P. 177, 179
571	<i>Miculeni</i> , sat pe Răut, ț. Orhei, r. Orhei	1494 (7002) martie 18	Menționați Sema Gu-reș, Necora ș.a., avînd privilegiul asupra satului	DRHA. Vol. III. P. 536
572	<i>Micușani</i> , sat, probabil, r. Cahul	1441 (6949) iunie 25	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă dăruiesc lui Vlad Jicovne	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 175
573	<i>Mihail</i> (unde a fost~), sat la gura Săratei, probabil, lângă Blindești, r. Ungheni	1436 (6944) august 11	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă dăruiesc lui Luca de la Sihle	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 133
574	<i>Mihailouți</i> (<i>Mihiliuți</i> , <i>Mihălășeni</i> , <i>Chetroșica Veche</i> (?)), sat pe Ciuhur, la Vadul de Piatră, r. Ocnița	1431 (6939) iunie 15	Alexandru cel Bun-Vodă întărește lui Cupcici vornic	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 93; DRHA. Vol. I. P. 153
575	<i>Mihăilașa</i> , (<i>Mihăilașca</i> , <i>Mihălașa</i>), sat pe Răut, în hotar cu Golăești, ț. Orhei, r. Telenești	1603 (7111) iulie 11 1603 (7112) decembrie 4	Menționat în hotar cu Golăești Ieremia Movilă-Vodă întărește lui Iachim și Onciul pitărei parte din sat	MEF. Vol. I. P. 195—196; DIRA. Veac. XVII. Vol. I. P. 119
576	<i>Mihăilă Roșca</i> (unde este~), sat, r. Slobozia	1437 (6945) octombrie 5	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă întăresc satul mănăstirii Pobrata	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 146.
577	<i>Mihălășeni</i> , sat pe Căinari, la gura Camencei, ț. Soroca, r. Florești	1617 (7125) februarie 20	Radu Mihnea-Vodă întărește lui Toma aprod loc pentru sat	DIRA. Veac. XVII. Vol. IV. P. 101
		1617 (7126) decembrie 24	Menționat în hotar cu Bulboci și Popești	DIRA. Veac. XVII. Vol. IV. P. 218
*	<i>Mihiliuți</i> , vezi: <i>Mihailouți</i> , sat, r. Edineț			
578	<i>Mihul și Panici</i> (unde este~), sat pe Nirnova, r. Hîncești	<142>6, . . . 8	Alexandru cel Bun-Vodă dăruiește fiilor lui Ștefan Stravici	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 54
579	<i>Mihuleni</i> , sat pe Cernavodă, ț. Soroca, r. Șoldănești	1609 (7117) mai 15	Constantin Movilă-Vodă întărește lui Toader Boul vis-tier	DIRA. Veac. XVII. Vol. II. P. 214—215
580	<i>Milești</i> , sat, probabil, r. Nisporeni	1553/1554 (7062)	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește satul nepoților lui Milea	MEF. Vol. I. P. 66—67

1	2	3	4	5
581	<i>Mimoreni</i> (Mimorăni, Ni-moreni), sat pe Ișnovăț, r. Ialoveni	1545 (7053)	Menționat în hotar cu mănăstirea Căpriană	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 606—607
582	<i>Minceni</i> , ocină la Jidovca (Sidavca), ț. Orhei, r. Rezina	1604 (7112) februarie 25	Ieremia Movilă-Vodă întărește ocina lui Iațco Fratiță	MEF. Vol. I. P. 199—202.
583	<i>Mindic</i> (Mindic, azi Li-vădeni), sat pe Cubolta, r. Donușeni	1470 (6978) noiembrie 23	Menționat în hotar cu votcina Șalvira	DRHA. Vol. II. P. 442
584	<i>Mircești</i> (Micești), sat lângă Condrătești, ț. Iași, r. Ungheni	1598 (7106) iunie 7	Menționat drept baștină a lui Grozea	DIRA. Veac. XVI. Vol. IV. P. 308
		1611 (7119) ianuarie 15	Constantin Movilă-Vodă întărește satul lui Dumitrache Chiriță Paleolog mare postelnic	DIRA. Veac. XVII. Vol. III. P. 4.
585	<i>Mirișce</i> (satul lui ~, Me-reșeuca), sat pe Nistru, r. Ocnița	1437 (6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă întăresc satul lui Mihail de la Dorohoi	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 147 DRHA. Vol. I. P. 247
586	<i>Miron</i> , sat pe Căenar, lângă Trifănești, ț. Soroca, r. Florești	1588 (7096) august 20	Menționat în hotar cu Drojdiești	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 394
587	<i>Miroslăvești</i> , sat la Salcia Mare, ț. Chigheci, r. Cahul	1441 (6949) iunie 25	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă dăruiesc satul lui Vlad Jicov	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 175; DRHA, Vol. I. P. 301
588	<i>Miroslăvești</i> , sat pe Prut, în dreptul satului Făurei, probabil, lângă Țiganca, r. Leova	1448 (6956) iulie 15	Menționat în drept cu un loc pustiu	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 231
589	<i>Mitulufa</i> , sat, probabil, pe Botna, r. Ialoveni	1470 (6978) septembrie 5	Menționat drept baștina lui Vlasin, fiul lui Alexandru Coroi	DRHA. Vol. II. P. 432
*	<i>Mitfești</i> , vezi: <i>Vascăuți</i> , sat, r. Camenca			
590	<i>Mișova</i> , sat pe Ichel, r. Călărași	1607 (7115) martie 10	Simion Movilă-Vodă întărește Irinei parte din sat	DIRA. Veac. XVII. Vol. II. P. 92—93
591	<i>Mitcești</i> , sat pe Rezina (Răzina), ț. Iași, r. Ungheni vezi: <i>Mircești</i>	1610 (7119) octombrie 8	Constantin Movilă-Vodă întărește lui Chiriță Dumitrache Paleolog parte din sat	MEF. Vol. I. P. 255—256
592	<i>Mlădinești</i> , sat pe Lăpușna, ț. Lăpușna, r. Hîncești	1597 (7106) decembrie 22	Menționat drept baștină a lui Macsin	DIRA. Veac. XVI. Vol. IV. P. 183
593	<i>Mlinăuți</i> , sat pe Vilia, r. Briceni	1520 (7028) aprilie 24	Ștefan cel Tânăr-Vodă întărește fiilor lui Buceașchi jumătate din sat și lui Grincovici pircălab altă jumătate	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 162
594	<i>Moara</i> (unde este ~ azi Morovaia (?)), sat pe Răut, lângă Piatra, ț. Orhei, r. Orhei	1437 (6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă întăresc satul lui Mihail de la Dorohoi	DIRA. Veac. XIV—XV. Vol. I. P. 147; DRHA. Vol. I. P. 247
595	<i>Moghila</i> (la ~), sat pe Bujor și Nirnova, ț. Lăpușna, r. Hîncești	1522 (7030) iunie 2	Ștefan cel Tânăr-Vodă întărește lui Ivenco Repede jumătate din sat	DIRA. Veac. XVI. Vol. I. P. 199

1	2	3	4	5
596	<i>Mogșia</i> (Mugșia), sat în oculul țirgului Orhei, r. Orhei	1603 (7111) august 11	Menționat în hotar cu Oxentia	MEF. Vol. I. P. 197—198
*	Moldovățeni, vezi: <i>Molova-</i> <i>vata</i> , sat, r. Dubăsari			
597	<i>Molești</i> , sat sub Orhei, inclusiv în or. Orhei (?)	1497 (7005) ianuarie 20	Ștefan cel Mare-Vodă întărește lui Neagoe Călmățui jumătate din sat	DIRA. Veac. XV. Vol. II. P. 258— 259; DRHA. Vol. III. P. 364
598	<i>Molovata</i> (Molovat, Mo- lovate, Moldovățeni, Mu- lovata), sat, oculul țir- gului Orhei, r. Dubăsari	1574 (7082) mai 10	Menționat în hotar cu Oxentia	DIRA. Veac. XVI. Vol. III. P. 36
599	<i>Mordvina</i> , sat sub Ca- ragine, lângă Dobrușa, r. Rezina	1437 (6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan- Vodă întăresc satul lui Mihail de la Do- rohoi	DIRA. Veac. XIV— XV. Vol. I. P. 147; DRHA. Vol. I. P. 247
600	<i>Moreni</i> , sat pe Prut, r. Ungheni	<1606> martie 26	Ieremia Movilă-Vodă întărește satul lui Bo- ul vistier	DIRA. Veac. XVII. Vol. II. P. 17
601	<i>Morozeni</i> , sat, ț. Orhei, r. Orhei	1614 (7123) noiembrie 1	Menționat drept baști- nă a lui Vasile pită- rel	DIRA. Veac. XVII. Vol. III. P. 181
602	<i>Movilau</i> (Moghilău, Mo- ghilov, Movilova), țirg pe Răut la Peștera, r. Orhei	1602—1603 iulie 25	Menționat drept baști- nă a lui Horceag	MEF. Vol. III. P. 16—17
*	Mulovata, vezi: <i>Molova-</i> <i>ta</i> , sat, r. Dubăsari			
603	<i>Murașa</i> (Marășa), sat pe Bîc, lângă Broasca Veche-Floreni, r. Anenii Noi	1485 (6993) iunie 8	Menționat în hotar cu Răzeni și Soltan	DIRA. Veac. XV. Vol. II. P. 318; DRHA. Vol. II. P. 460

IN AJUTOR PROFESORILOR DE ISTORIE

N. Movileanu

DIN ISTORIA TRANSNISTRIEI (1924—1940) (I)

I. Formarea R.A.S.S.M. Zigzaguri și impasuri în realizarea experimentului de edificare a socialismului.

Istoria națională, asemeni altor discipline umanistice, a fost cea mai vitregită de pe urma dogmatismului totalitar. În acest context nu face excepție și istoricul păminturilor moldovenești de peste Nistru în perioada contemporană. Demersul specialiștilor, fundamentat numai pe datele oferite de mărturiile documentare și lipsit de orice adaos sau deformare propagandistică, va trebui să aducă lumina pe care o merită, mai ales aspectele falsificate sau umbrite pînă acum ale trecutului, în vreme ce alte fapte și destine, poleite ani în șir cu beteală ieftină și sclipuiuri, vor trebui să redevină ceea ce au fost cu adevărat: fapte și destine fără relevanță pentru mersul prin vreme a acestei ramuri a latinității noastre.

Diversitatea de monografii, broșuri, articole editate de-a lungul anilor 20—80, ce reflectă istoria Transnistriei în perioada interbelică, independent de anul cînd au văzut lumina tiparului, se repetă una pe alta, comune fiind principiile metodologice — tratarea problemelor prin prisma luptei de clasă, contestarea continuității neîntrerupte a moldovenilor din raioanele de răsărit cu întreg neamul, vehicularea tezei eronate că moldovenii și românii n-au nimic comun, sînt două popoare, care vorbesc limbi diferite, cultivarea intenționată a românofobiei.

Scopurile politice și nu rareori și cele personale, servilismul politic i-au determinat pe autorii studiilor în cauză să contrapună «paradisul comunist» din R.A.S.S.M. «putreziciunii regimului burghez» din Basarabia. Antiromânismul, omiterea din izvoarele istorice a tot ce e național și diluarea lui în diversitatea de culori ale curcuboului internaționalismului proletar stalinist și conjuncturismul politic, tratarea procesului dezvoltării societății numai «pe linie ascendentă», fără zigzaguri — aceștia sînt pilonii de bază pe care se sprijinea istoriografia sovietică în abordarea problemelor istoriei Transnistriei în anii 1918—1940. Articolul de față, în parte tributar contribuțiilor predecesorilor, nu presupune reconstituirea întregii perioade interbelice, ci elucidarea unor probleme, care se aflau pînă nu demult sub semnul interdicției sau erau tratate dogmatic, tendențios ori chiar conștient denaturate: formarea R.A.S.S.M., industrializarea și colectivizarea forțată, foametea din anii 1932—1933, exodul populației de la est de Nistru în Basarabia, soarta limbii române și a grafiei latine în republică, represaliile staliniste.

Deschiderea fondurilor speciale din arhivele fostei U.R.S.S., cît și a celor din republică, investigațiile științifice efectuate în ultimii ani permit a revedea unele aspecte în istoricul creării R.A.S.S.M. Introducerea în circuit a unor documente noi, dovedesc că Republica Moldovenească a luat ființă în baza hotărîrilor superioare, adică inițiativa formării ei a venit de «sus», ceea ce constituie cauza primordială în apariția tînărului stat. Astfel, ideea formării Republicii Moldovenești pe teritoriul din partea stîngă a Nistrului aparține unui grup de emigranți politici basarabeni și români, reprezentanți ai mișcării comuniste ilegale din Basarabia, ai Internaționalei Comuniste, ai Partidului Comunist Român (G. Cotovschi, Al. Bădulescu, P. Tkacenko, Sol. Tinkelman, A. Nicolau, I. Dic. Dicescu, T. Diamandescu ș. a.), care au formulat-o într-o scrisoare către C.C. al P.C.(b) din Rusia. O copie a memoriului în cauză a fost adresată forurilor superioare de partid din Ucraina. De menționat că în grupul de inițiativă pentru constituirea Republicii Moldovenești nu era nici un moldovean băstinaș din raioanele din stînga Nistrului. Republica Moldovenească, se sublinia în memoriu, ar putea juca același rol de factor politico-propagandistic, pe care îl joacă Republica Bielorusă față de Polonia și Karelia față de Finlanda. Ea ar putea servi drept obiect al atenției și simpatiei populației basarabene și ar oferi un pretext și mai mare pentru a se pretinde alipirea teritoriului de peste Nistru. Din acest punct de vedere devine imperioasă necesitatea de a crea anume o republică socialistă, și nu o regiune autonomă în componența U.R.S.S. Unirea teritoriilor de pe ambele părți ale Nistrului ar servi drept un clin cu destinație strategică al U.R.S.S. în raport cu Balcanii (prin Dobrogea) și în raport cu Europa Centrală (prin Bucovina și Galiția); pe care U.R.S.S. l-ar putea folosi în calitate de cap de pod în scopuri militare și politice¹.

E clar că autorii memoriului erau adepții perspectivei revoluției mondiale și conta că vor fi susținuți de conducerea din Kremlin în frunte cu I. V. Stalin. «Ca șovinist velicorus, constata cunoscutul sovietolog american Robert Tucker, Stalin a avut o concepție a revoluției internaționale continue, care avea să fie asociată extinderii

Uniunii Sovietice. El era de părere că revoluțiile socialiste vor trebui să aibă loc, mai întâi, în țările vecine (Uniunii Sovietice — *n. a.*) și nu în țările capitaliste mai dezvoltate ca Germania, Franța și Marea Britanie»².

Pe de altă parte, conform memoriului, formarea Republicii Moldovenești urma să contribuie la sporirea nivelului economic și cultural al populației. «Deoarece este situată în apropierea frontierei, se constată în scrisoare, ea din anumite considerente de ordin pur militar, necesită griji deosebite față de modul său de viață economică. Dacă mai adăugăm la aceasta interesele culturale specifice ale populației moldovenești, apoi, pornind de la momentul etnografic, în baza politicii naționale sovietice, ar putea fi creată o unitate autonomă social-politică moldovenească în frontierele R.S.S.U. sau în sistemul U.R.S.S. După părerea noastră, o astfel de unitate ar putea fi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească».

La 5 februarie 1924, de acest memoriu a luat cunoștință M. V. Frunze pronunțându-se pentru crearea Republicii Moldovenești în cadrul Ucrainei. Problema în cauză este discutată la ședințele Biroului Politic al C.C. al P.C.(b) din Ucraina. Se propuneau diferite forme ale statalității: regiune, gubernie, district, raion național. Mai mult ca atât, la ședința din 18 aprilie 1924 forul superior al partidului comunist din Ucraina ajunge la concluzia că «crearea R.S.S.M. este inutilă». Într-un cuvânt, lucrările de pregătire în organizarea populației moldovenești într-o unitate politico-administrativă se desfășurau anevoios. S-au găsit forțe care au opus rezistență, care frânuau procesul constituirii Republicii Moldovenești. Unii lucrători de conducere ai guberniei Odesa, și mai ales secretarul gubernial de partid F. D. Korniușin, trăgându-l în mod evident soluționarea acestei chestiuni. Se manifestă neîncredere și față de activitatea comisiei lui G. I. Cotovșchi, formate din efectivul corpului II de cavalerie, în care slujeau ostași și comandanți moldoveni. Despre gradul de tensiune în rezolvarea problemei în cauză ne vorbește și faptul că, în lunile martie-iulie 1924, chestiunile privind crearea statalității naționale sovietice moldovenești au fost examinate de patru ori de către C.C. al P.C.(b) din Rusia. În sfârșit, la 29 iulie 1924 Biroul Politic al C.C. al P.C.(b) din Rusia adoptă hotărârea «Cu privire la R.A.S.S. Moldovenească», care prevedea: «A considera necesar, în primul rând din considerente politice, delimitarea populației moldovenești într-o Republică Autonomă specială în componența R.S.S. Ucrainene și a propune Comitetului Central al P.C. din Ucraina să dea directive respective organelor sovietice ucrainene...»³. Exercitarea controlului asupra îndeplinirii rapide a acestei hotărâri a fost încredințată personal lui M. V. Frunze. În consecință, organizate de «sus», au început adunări, manifestări și demonstrații, în urma cărora se adoptau rezoluții corespunzătoare, adresate organelor de partid și sovietice cu doleanța populației moldovenești, pentru crearea Republicii Moldovenești pe teritoriul Ucrainei⁴. «Însuși faptul că știrile în presă despre o asemenea «voință» a populației și-au făcut apariția numai după ce au fost luate hotărâri concrete ale organelor puterii, constată pe bună dreptate Mihail Bruhis, este o dovadă în plus că, în această problemă, inițiativa nu pleca de la populația moldovenească»⁵. Munca înfăptuită de către organele de partid și de stat pe teren s-a încheiat cu formarea la 12 octombrie 1924 a R.A.S.S. Moldovenești.

Conform hotărârii Sesiunii a III-a a C.E.C. din Ucraina «Cu privire la formarea R.A.S.S.M.», la vest și sud-vest hotarele republicii au coincis cu granița de Stat a Uniunii R.S.S. Aceasta însemna că juridic în R.A.S.S.M. se includea și Basarabia. Ea încadra 11 raioane, numite după orașele de reședință: Ananiev, Balta, Bîrzula, Grigoriopol, Dubăsari, Codîma (la început se numea Cruteanschi), Camenca, Ocna Roșie, Tiraspol, Rîbnița și Slobozia. Populația republicii era de 545 500 locuitori și avea următoarea componență etnică: moldoveni—34,2%, ucrainenii—50,4, ruși—5,7, evrei—4,8, alte naționalități—4,9%⁶. Moldovenii nu constituiau majoritatea covârșitoare a populației, fiindcă în componența republicii au fost încadrate și unele raioane în care predominau ucrainenii. La început capitala R.A.S.S.M. a fost orașul Balta, iar din anul 1929 — Tiraspolul. Pînă la convocarea Congresului I general al Sovietelor din Moldova toată puterea executivă în R.A.S.S. Moldovenească era concentrată în mâinile Comitetului Revoluționar Provizoriu. În componența lui intrau G. I. Starii (președinte), M. B. Korneev, A. V. Ivanov, G. I. Buciușcanu, I. I. Badeev, I. N. Krivorukov ș. a. Mai târziu, în decembrie 1924, conferința I regională de partid din Moldova a ales Comitetul regional moldovenesc al P.C.(b) din Ucraina în frunte cu I. I. Badeev, iar în aprilie 1925 la Congresul I general al Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și ostașilor roșii din Moldova e adoptată Constituția R.A.S.S. Moldovenești, conform căreia organul suprem al puterii legislative în R.A.S.S. Moldovenească era Congresul Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și ostașilor roșii, iar în perioada dintre congrese—Comitetul Executiv Central și Prezidiul său. La prima sesiune a fost ales Președintele C.E.C. al R.A.S.S.M.—G. I. Starii, guvernul republicii — Sovietul Comisarilor Norodnici al R.A.S.S. Moldovenești — în frunte cu A. I. Stroev. Conducerea comisariatelor norodnice a fost încredințată lui G. I. Buciușcanu, C. V. Galițchi, I. N. Krivorukov și alții. Însă majoritatea titularilor comisariatelor erau ruși, ucrainenii sau evrei.

Totalizînd cele expuse mai sus, conchidem că delimitarea populației moldovenești din stînga Nistrului într-o Republică Autonomă în componența R.S.S. Ucrainene a fost înfăptuită din considerente politice atât de ordin intern, cît și internațional. Orientarea politică a tînărului stat moldovenesc era, mai întâi de toate, împotriva Româ-

niei. Fondatorii Republicii Moldovenești urmăreau scopul de a edifica aici un avansat post al revoluției proletare și un cap de pod de pătrundere a ideilor comuniste în Basarabia și România, iar de aici în Balcani și Europa de Vest. Guvernul sovietic atribuia o mare importanță acestei formațiuni statale, dorind pe această cale să protesteze împotriva încadrării Basarabiei în componența României, să contribuie ca populația din această provincie să fie un obiect de atracțiune și de irendentism revoluționar. Pe hărțile geografice ale republicii era hașurat cu roșu teritoriul de pînă la Prut, lucru ce trebuia să sublinieze ideea că Basarabia doar provizoriu se află în componența României.

Dar medalia, după cum se știe, are și revers. În condițiile create, cînd Nistru devenise hotăr între moldovenii de pe ambele lui maluri, pericolul asimilării îi pîndea zi de zi. Îi aștepta aceeași soartă care le-a fost hărăzită moldovenilor rămași în afara hotarelor acestei republici — denaționalizarea, fapt ce se datorează și străduinței ucrainenilor șovini. Grupați în raioane naționale (peste 54 la număr), iar restul locuind în mase compacte în alte regiuni ale Uniunii R.S.S., ei au fost nevoiți să însușească limba statelor pe teritoriul cărora se aflau: ucraineană, georgiană, tătară, pînă și cea evreiască (cei stabiliți în valea Amurului din Siberia). Ca rezultat, limba română se stîngea, dispăreau obiceiurile moștenite de la strămoși, iar moldovenii se înstrăinează treptat de neamul lor, uitîndu-și obîrșia.

Unirea moldovenilor de peste Nistru într-un stat național, cu toate că era o creație artificială cu un pronunțat scop politic, confirma totuși românitatea Basarabiei și Transnistriei, presupunînd garanția supraviețuirii acestei ramuri a latinității, păstrarea graiului strămoșesc, datinilor, folclorului, culturii și esenței etnice a moldovenilor răsăriteni. Idealurile deșteptării neamului, ale renașterii naționale, înscrise în hotărîrile Congresului moldovenilor de peste Nistru din 17—18 decembrie 1917, revin la ordinea zilei o dată cu înființarea Republicii moldovenilor transnistrieni. «Ceea ce ei (moldovenii de peste Nistru — N.M.), sublinia mai tîrziu profesorul Universității din Cluj Onisifor Ghibu, în entuziasmul lor naiv și sfînt, vroiau să hotărască în acea adunare, le-au recunoscut, cu cîțiva ani în urmă, înșiși conducătorii Rusiei Sovietice, care au întemeiat celebra Republică Moldovenească sau chiar Moldova, drept recunoaștere a faptului că poporul de la marginea stîngă a Nistrului este «moldovenesc» și că pămîntul locuit de ei este o țară moldovenească». În același context prezintă interes și constatarea făcută de istoricii N. Smochină, M. Florin, N. Popp făcută la mijlocul anilor 30, că Republica Moldovenească «a fost creată de moldoveni în nădejdea păstrării celor mai sfînte lucruri cu care se naște un om. Dacă speranțele puse de moldoveni în republica lor au fost rînd pe rînd spulberate, apoi răspunzătorii de acestea nu pot fi făcuți moldovenii, ci autoritățile bolșevice. Că hotarele republicii nu cuprind decît un relativ mic număr din românii transnistrieni, că posturile de conducere sunt în mîna unor oameni care n-au nimic comun cu republica, vinovat nu poate fi decît partidul comunist».

Republica Moldovenească în anii 20—30 ca parte integră a U.R.S.S. trece prin aceleași etape, procese legate de înfăptuirea experimentului grandios de construire a socialismului: industrializare forțată, colectivizare în masă, însoțită de deportări, formare a culturii socialiste, represiuni.

La finele anilor douăzeci partidul și nucleul său de conducere urma să aleagă între două variante ale dezvoltării industriei în U.R.S.S. Una din variante presupunea menținerea relațiilor marfă-bani, caracteristice economiei din timpul nepului, și înfăptuirea unei industrializări relativ armonioase. Cea de-a doua variantă era prezentată prin planul industrializării accelerate forțat. Forțarea ritmurilor dezvoltării industriei era argumentată prin necesitatea de a depăși înapoierea economică a țării și a întări potențialul militar pentru a fi pregătiți de războiul ce se apropia. Alegerea a fost făcută în folosul ultimei variante. Prioritatea în elaborarea planurilor dezvoltării și creșterii ritmurilor industrializării îi aparținea lui Stalin. În cuvîntarea ținută la Plenara din iulie (1928) a C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea, apoi la Congresul al XV-lea al partidului, el elogia «ritmurile nebunești» de dezvoltare a industriei, încerca să dovedească posibilitatea îndeplinirii planului cincinal «într-o serie întreagă de ramuri ale industriei în trei și chiar în doi ani și jumătate». Conform planurilor primului și celui de-al doilea cincinal în R.A.S.S.M. în domeniul industriei atenția principală se acorda lărgirii întreprinderilor existente și construirii de noi fabrici și uzine. Ramura principală a industriei — cea alimentară — trebuia să sporească cu mult producția de conserve, zahăr, vin, fructe uscate ș. a. m. d. În cadrul îndeplinirii acestor sarcini un șir de indici ai planurilor au fost precizați, fiind măriți considerabil. În urma realizării cursului dezvoltării forțate a industriei, în anii primelor două cincinale au intervenit schimbări radicale în industria republicii — în anul 1937 în Moldova existau 217 întreprinderi industriale și arteluri ale cooperăției meșteșugărești.

Producția globală a industriei republicii constituia aproape 118 milioane de ruble. Astfel de ramuri ale industriei alimentare, cum sînt cele de conserve și de vinificare, au căpătat o însemnătate unională și ocupau locul de bază în industria Moldovei.

În anii 20—30 datorită avîntului maselor, muncii cu jertfire de sine a fost creată baza industriei. În condiții destul de grele, cînd nu putea fi vorba de mecanizare, oamenii făceau minuni. Îi însușeau faptul că se simțeau participanți la o cauză mare a istoriei. E posibil că datele statistice referitor la ritmurile dezvoltării industriei, producției globale să fie exagerate intenționat, dar cu toate greutatea, pe harta Mol-

dovei au apărut zeci de întreprinderi de diferit profil. Acesta este un adevăr care nu poate fi contestat.

Paralel cu succesele obținute au apărut disproporții atât de serioase și adânci, încât ele devin caracteristice pentru dezvoltarea economiei și societății pentru zeci de ani. La sfârșitul anului 1932 disproporțiile devin atât de mari, încât puneau în pericol însuși mersul industrializării. Posibil acest fapt a fost motivul care îndemna conducerea de vîrf a țării să declare cincinalul îndeplinit. Stalin e nevoit să recunoască că consumul a fost adus ca jertfă industrializării. Planurile umflăte se corectau umflîndu-se și mai mult, iar după faliment se constata succesul.

Realizînd industrializarea, puterea era vital interesată să creeze un cult al tehnicii. Progresului tehnico-științific i se atribuiau însușiri magice, care trebuiau să justifice pe dată investițiile ce depășeau orice limită rezonabilă. Realizările tehnicii, obișnuite pentru secolul XX, deveneau un fel de obiecte sfinte, direct legate de marile sacralități ale cultului puterii. Lampa lui Ilici, canalul «I. V. Stalin» de la Marea Albă, cel mai mare avion din lume «Maxim Gorki»... Orice succes, victorie obținută pe frontul economic este atribuit conducerii țării. De aici șuvoiul de telegrame, rapoarte adresate «părintelui tuturor popoarelor». Cuceririle utile și inutile ale progresului tehnico-științific aduceau în fiecare casă credință în atotputernicia conducerii și trebuiau concepute de oameni în însăși calitatea lor magică.

În acei ani oamenii credeau în eficacitatea universală a unei centralizări rigide, în faptul că metodele de comandă constituie cel mai scurt drum spre înfăptuirea oricăror sarcini. Credința oarbă și supunerea populației duce la formarea sistemului administrativ de comandă în conducerea de partid și de stat a țării, cît și în republici, contribuie la intensificarea birocratismului. Au început să se formeze structurile și metodele de planificare corespunzătoare ale administrației.

Pentru activitatea și menținerea sistemului autoritar cu o putere centrală nelimitată și în esență neîntemeiată, concentrată în mîinile lui I. V. Stalin și ale anturajului său, treptat se conturează și se întărește «subsistemul fricii».

Realizarea planurilor ambițioase, mereu crescînde de dezvoltare a industriei ce necesitau asigurarea cu resurse, materie primă era posibilă doar pe contul satului, al țărănimii. Politica corespunzătoare realizată la sate (prețurile de achiziție joase, impozitele mari) are drept consecință faptul că țărani au încetat de a mai vinde pe un preț derizoriu cerealele statului. Ca urmare, la sfârșitul anului 1927 a început criza colectărilor de cereale. Grupul stalinist, care obținuse de acum majoritatea în conducere înaintea pe prim plan trecerea la colectivizarea compactă a gospodăriilor țărănești. Logica era destul de simplă: numai colhozul, sovhozul va asigura livrarea la timp și garantată a cerealelor către stat.

Soluția era găsită. Mai răminea de rezolvat problema realizării ei în practică. Dar regimul nu se poate baza doar pe forță. Nu degeaba spunea Napoleon că baionetele sînt bune la orice, în afara unui singur lucru — nu poți să stai pe ele. Mecanismul constrîngerii putea fi pus în orice clipă în acțiune. Puterea însă era cointereseată ca oamenii să nu se împotrivescă, iar pentru a le obține consimțămîntul, erau necesare argumente convingătoare. Articolul lui Stalin «Anul marii cîștigi», publicat la 7 noiembrie 1929, a constituit argumentul «teoretic» al necesității realizării colectivizării accelerate. În articol Stalin afirma că partidul a reușit «să organizeze cotitura aceasta radicală în conștiința țărănimii» în favoarea colhozurilor, că în colhozuri au intrat, chipurile, în temei masele de țărani mijlocași și astfel în transformarea socialistă a agriculturii a fost obținută «o victorie hotărîtoare». (În realitate colhozurile încadrau doar 6—7% din gospodăriile țărănești). Cursul spre colectivizarea compactă a agriculturii este fixat în hotărîrile Plenarei din noiembrie (1929) a C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea și Hotărîrea C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea din 5 ianuarie 1930 «Despre ritmurile colectivizării și măsurile de ajutorare a construcției colhoznice de către stat», documente redactate de către Stalin. Conform acestor hotărîri, colectivizarea în Ucraina, inclusiv în R.A.S.S. Moldovenească, trebuia să fie terminată în temei în primăvara anului 1932. În realitate termenele colectivizării, atât pe țară, cît și în Moldova au fost reduși cu mult. Începe o campanie masivă de organizare a colhozurilor, se desfășoară întrecerea socialistă în organizarea artelurilor agricole. Erau deschiaburiți nu numai culacii, dar și țărani mijlocași care nu doreau să intre în colhoz. Ritmul colectivizării crește vertiginos: la începutul lunii februarie 1930 în colhozuri erau cuprinse de acum 30,1% din gospodăriile țărănești, iar la începutul lui martie—45,6%⁸. Desigur, de multe ori cifrele expediate de pe teren referitor la numărul gospodăriilor colectivizate erau exagerate. Urmarea cea mai directă a violenței a fost nemulțumirea, protestele țăranilor, ieșirea lor din colhozuri. Dacă la începutul lunii martie colhozurile încadrau 53 766 de gospodării țărănești, apoi către 15 mai 1930 în gospodăriile colective rămăseseră, conform datelor oficiale, numai 28 963 gospodării. Colectivizarea era sortită eșecului.

Retragerea temporară din anul 1930 încă nu însemna împăcare cu situația creată și colectivizarea este reluată. Condițiile create îi impun pe țărani să intre în colhozuri și la sfârșitul verii anului 1931 gospodăriile colective întruneau 68,2%. Catalizator al mișcării colhoznice de masă devine deschiaburirea și deportarea chiaburilor în anii 1930—1931. La 27 decembrie 1929 la conferința științifică a marxștilor agrarieni Stalin a declarat despre trecerea la politica de lichidare a chiaburimii ca clasă. La 11 ianuarie 1930 în «Pravda» a apărut articolul editorial «Lichidarea chiaburimii ca

clasă este pe ordinea de zi». În articol a fost lansată chemarea «de a da o luptă pe viață și pe moarte chiaburului și a-l șterge pînă la urmă de pe fața pămîntului». Nemijlocit această politică se înfăptuia în baza hotărîrii Biroului Politic al C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea din 30 ianuarie 1930 «Cu privire la măsurile pentru lichidarea gospodăriilor chiaburilor în regiunile colectivizării compacte» și a hotărîrii C.E.C. și S.C.N. al Uniunii Sovietice de la 1 februarie 1930 «Cu privire la măsurile pentru consolidarea transformărilor socialiste a agriculturii în regiunile colectivizării compacte și la lupta împotriva chiaburimii». «Lozincile lichidării culacului ca clasă au găsit o susținere în rîndurile maselor truditoare din satele Moldovei, au stimulat o evidentă inițiativă în rîndurile lor», scria «Plugarul Roșu» în editorialul din 31 ianuarie 1930. Cele 3 200 de gospodării culăcești au fost divizate, în corespundere cu hotărîrile indicate mai sus, în trei grupuri. Din prima categorie făceau parte chiaburii care activaseră în lupta contrarevoluționară. Față de ei erau prevăzute cele mai aspre măsuri (arestarea, darea în judecată, confiscarea averii, deportarea familiilor). În republică erau 344 de astfel de familii. Grupul al doilea se compunea din chiaburii, care exploatare țărani, dar care n-au participat la manifestații antisovietice. Aceștia urmau să fie deportați în regiunile îndepărtate ale țării, confiscîndu-se mijloacele de producție. Restul — 359 de familii — au fost strămutate în cadrul republicii pe terenurile din afara colhozurilor, menținîndu-se o parte din mijloacele de producție. Campania de deschiaburare și deportare a țăranilor continuă în toamna anului 1931 și primăvara lui 1932. Astfel, în anii 1928—1932 din satul Speia au fost deportate 65 de familii cu un număr total de 171 oameni, dintre care 61 bărbați, 39 femei și 71 copii; din satul Tucmijiu—34 familii ce încadrau 134 persoane, inclusiv 31 bărbați, 21 femei și 82 copii⁹. Conform datelor incomplete, în acești ani au fost exilați în Siberia din satul Plopi 11 familii (bărbați 11, femei 9, copii 23); din satul Șapca 22 familii (bărbați 22, femei 21, copii 79); din satul Corotna—11 familii (bărbați 10, femei 4, copii 6)¹⁰. Nu dispunem de date concrete referitor la numărul general al celor deportați. Un lucru e clar: în realitate satele din stînga Nistrului au fost lipsite de cei mai harnici plugari. În lupta cu chiaburul, de fapt, a fost aplicată violența față de zeci de mii de țărani—mijlocași și chiar săraci. Rupți cu tot cu familie de pămînt, de meleagurile natale, minaiți în taigaua virgină a Siberiei, ei au dus o viață de mizerie, mulți au pierit în lagăre și în locurile de deportare. Acest adevăr îl confirmă documentele de arhivă și amintirile deportaților, fixate în presa din acele timpuri.

Deportații din R.A.S.S.M., de regulă, munceau pe insula Solovki din Marea Albă, în regiunile Arhanghelsk, Tomsk ș. a. Astfel, în regiunea Arhanghelsk în anul 1930, cu contribuția multor deportați moldoveni, au fost construite 1 700 barăci mari, a cite 300 de persoane, menite a găzdui pe nenorociții exilați în taigaua din nordul U.R.S.S. Ei prestau o muncă grea de 12—14 ore în schimbul căreia primeau o rație de 400 grame de pîine.

Deschiaburirea nejustificat de cruntă, neomenească a fost o crimă gravă nu numai împotriva țăranilor, ci și împotriva ramurii latinătății din estul Moldovei.

Nu vom stărui asupra desfășurării de mai departe a procesului de colectivizare în republică, a îndeplinirii planului de colectare și livrare către stat a cerealelor. De ajuns să menționăm că excesele din anii 1931—1932, aplicarea violenței față de țărănime s-au făcut simțite în curînd. În urma măsurilor luate «fluxul» în colhozuri a cedat locul «refluxului» din ele a țăranilor. Dacă la 1 ianuarie 1932 colhozurile încadrau 82 390 de gospodării, ori 71,7%, apoi la 1 aprilie 1932—78 630, ori 68,9%¹¹. Colectivizarea forțată, confiscarea prin violență a cerealelor s-au soldat, cum și era de așteptat, cu o foamete groaznică.

Îndeplinirea planului de colectare a cerealelor fixat pentru anul 1931 (12 mln. 500 mii puduri) s-a întins pînă în iarna anului următor și a creat dificultăți destul de mari în aprovizionarea cu produse alimentare. Deși presiunea asupra țăranilor se intensifică, sarcina n-a fost realizată. Către 1 ianuarie 1932 au fost livrate statului doar 2/3 din produsele prevăzute de plan, lucru ce alarmează conducerea superioară de partid din Ucraina. Pentru a asigura cu orice preț îndeplinirea planului, în republică sosește S. V. Kosior, Secretar General al C.C. al P.C.(b) U., care convoacă la 18 ianuarie 1932 o ședință specială a comitetului regional de partid din Moldova la care este pusă în discuție problema despre mersul colectării cerealelor. Hotărîrea adoptată, orientată «spre îndeplinirea și supraîndeplinirea necondiționată a planurilor de colectare a cerealelor», a fost formulată în spiritul de comandă și prevedea destituirea din post a lui E. S. Smolievski, secretar al comitetului raional de partid Ocna Roșie al P.C.(b) U., T. V. Pascari, președintele comitetului executiv Slobozia, ș. a. Ultimul, bunăoară, era declarat «exponent al liniei oportuniste de dreapta», pentru care fapt mai tîrziu este represat.

Soluția voluntară de rezolvare a problemei colectării de cereale, trasată în hotărîrea adoptată de către biroul comitetului regional de partid din Moldova, devine directivă pentru organele de partid inferioare, catalizator în intensificarea măsurilor represive față de țărani și realizarea politicii de colectare a pîinii.

Lipsa de nutrețuri s-a răsfrînt negativ asupra vităritului: scade numărul de vite, dar mai ales al cailor — principala forță de tracțiune. Ca rezultat, campania de semănare în primăvara anului 1932 a fost realizată sub nivelul cuvenit. Terenurile însemîntate s-au redus, față de anii precedenți, cu 15—20%. Dar sosirea verii, darea în pîrg a roadei noi au oprit alunecarea satului moldovenesc spre foamete. Însă, temporar.

Deoarece a doua jumătate a anului era și începutul sezonului de colectare a cerealelor. De acum la 21 iunie Stalin și Molotov au semnat prodravziorstca pentru Ucraina pe anul 1932. În telegrama expediată de către ei conducerii superioare de partid și de stat a R.S.S. Ucrainene era pusă sarcina de a asigura cu orice preț livrarea de cereale, corespunzător, în luna iulie — 14 500 mii puduri, în august — 72 400 mii puduri, în septembrie — 71 200 mii puduri, în total, până la sfârșitul anului, Ucrainei îi revenea să verse în hambarele statului 356 mln. puduri de pîine¹².

Însămînțarea insuficientă a terenurilor agricole, roada mică din cauza secetei, frica țăranilor de a rămînea fără produse alimentare s-au răsfrînt negativ asupra realizării planului de colectare a cerealelor. Astfel, către 25 octombrie 1932 planul a fost îndeplinit de Ucraina doar cu 39%, fapt ce pune în gardă conducerea de la Kremlin. La sfârșitul lunii octombrie la Kiev sosește o comisie extraordinară, în frunte cu Președintele S.C.N. al U.R.S.S. V. M. Molotov. Sub presiunea violentă a comisiei, metodele și metodele de colectare a cerealelor capătă un caracter represiv bine pronunțat. În această muncă se încadrează organele de justiție, ale securității de stat. Începe blocada economică a satelor, incluse pe «tabla neagră» pentru zădărnicierea îndeplinirii planului. În aceste condiții, conducerea Ucrainei, cît și a R.A.S.S.M. au devenit unelte politice în mîinile «centrului» în frunte cu Stalin. Liderii republicii n-au dat dovadă de voință politică și bărbăție personală pentru a se opune dictatului de la Kremlin. Apare întrebarea — liderii de la Kiev și Tiraspol au putut să procedeze altfel? Incontestabil, dar egal cu jertfirea de sine. Cedînd dictatului lui Stalin, conducerea republicii a împins țăranimea la eșafotul foamei, care s-a declanșat la sfârșitul anului 1932. Ea cuprinde Ucraina, Kazahstanul, o parte a Siberiei, regiunile Povolgiei, Donului Kuban ș. a., cu un contingent de 25—30 mln. de oameni. Foametea a survenit, în parte, ca urmare a secetei, care a pîrjolit multe regiuni ale Uniunii Sovietice. Dar cauza principală a acesteia a fost promovarea în țară a politicii colectării forțate a grînelor cu aplicarea largă a represiunilor — politică dezastruoasă pentru țărani.

Foametea atinge apogeul său în primăvara—vara anului 1933. Astfel din ianuarie și pînă în mai 1933 au decedat, secerăți de foame, circa două mii de oameni din raionul Balta. În raionul vecin, Ananiev, către luna martie îndurau foame 1 675 de familii. Numai în prima săptămînă a lunii iunie au murit din cauza foamei 445 de oameni. Pe lîngă aceasta, în raion au fost luați la evidență 5 398 de oameni tumefiați de foame, inclusiv 3 200 de colhoznici și 2 198 de țărani individuali, cît și 1 661 de bolnavi de distrofie, 336 de copii vagabonzi¹³. În condițiile foametei nemaivăzute din vara anului 1933 organele de stat și de partid se străduiau cu orice preț să realizeze planurile de colectare a pîinii.

Din ce cauză însă satrapii staliști cu atîta insistență, încăpăținare acaparau pîinea de la țărani, măturîndu-le chiar și podurile? Incontestabil, țara avea nevoie de pîine. Pentru a procura utilaj industrial era nevoie de valută, iar valuta se obținea doar în schimbul cerealelor. Astfel, în anul 1932 peste hotarele țării au fost expediate 18 mln. centnere de cereale. Dar cum se poate de exportat pîinea peste hotare, cînd poporul țării tale moare de foame? Dacă această pîine le-ar fi fost pusă la dispoziția celor năpăstuiți de foamete, multe mii de oameni erau scăpați din gura morții. Dar lucrul acesta nu s-a făcut...

Cea mai mare vină pentru tragedia, care a cuprins raioanele din stînga Nistrului în anii 1932—1933 o poartă sistemul stalinist de comandă al conducerii societății, insolvabilitatea tuturor verigilor din conducerea de stat și de partid din republică. Conducerea R.A.S.S. Moldovenești n-a putut să se împotrivescă dictatului, promova, de fapt, o politică antiumană care s-a soldat cu numeroase jertfe omenești. Trist de tot, pentru că exista șansa unei salvări a oamenilor. Au avut timp să bată clopotul, să informeze opinia publică din toată lumea despre pericolul inevitabil. Să ne amintim că în anul 1921 tot Occidentul aduna bani și colete materiale în favoarea înfometaiților. De data aceasta conducerea de partid și de stat a republicii nu a îndrăznit să deranjeze pacea, liniștea «părintelui popoarelor». Iar limbile clopotelor din Kremlin de mult erau smulse. Țara călăuzită de Stalin s-a îngrădit cu un perete de fier de restul lumii.

Fără îndoială Moscova cunoștea destul de bine situația tragică din Ucraina, R.A.S.S.M. Cu toate acestea presa sovietică tăcea. Mai mult ca atît, încercările întreprinse de biserica din Basarabia de a veni în ajutor înfometaiților a fost calificată de propaganda comunistă din U.R.S.S., cît și de cea din partea stîngă a Nistrului ca inducere în eroare a opiniei publice mondiale. Intr-o foaie volantă a organizației comuniste din Basarabia se menționa fără echivoc: «Campania turbată de cleverire împotriva U.R.S.S. (foamete, muncă înrobitoare, canibalism) ridicată de presa burgheză și social-fascistă, campania pentru «salvarea înfometaiților din Ucraina» începută de părintele Gurie și K° nu este altceva decît pregătirea opiniei publice împotriva Uniunii Sovietice».

Foametea din anii treizeci este o consecință nu atît a dezvoltării social-economice, cît a dezvoltării politice, o formă de manifestare a sistemului de conducere care nu garantează apărarea de regimul puterii unipersonale, care exclude orice tentativă de contestare publică a directivelor și acțiunilor greșite ale centrului.

După formarea R.A.S.S.M. se amplifică transformările în domeniul culturii începute în anii 1917—1924. Către momentul constituirii statalității socialiste moldovenești funcționau 119 case de lectură, 63 cluburi satești, 7 cinematografe, 2 muzee,

296 de școli. Erau școlarizați 33 procente din copiii de vîrstă școlară. Lecțiile se citeau în limbile rusă și ucraineană, dîndu-se lămuriri în românește¹⁴.

Imperativ al timpului devine organizarea învățămîntului public. Se impune sarcina de a-i școlariza pe toți copiii de vîrstă școlară. În anul 1924 în limba maternă învățau doar 9 procente din copiii de naționalitate moldovenească; din cauza lipsei de învățători moldoveni și a numărului insuficient de manuale în limba română comisia pentru egalitatea în drepturi a limbilor de pe lîngă C. E. C. al R. A. S. S. M. a considerat rațional, ca în anul de studii 1925—1926 predarea în limba maternă să se înfăptuiască în primele două clase.

Datorită măsurilor luate de către organele sovietice, cît și ale învățămîntului public, din 1924 pînă în 1929 rețeaua de școli din republică s-a mărit cu 122 de uniți. În fiecare an se deschideau în medie 24—25 de noi școli. În 1929 în R. A. S. S. M. frecventau școala 77 de procente din copiii de vîrstă școlară.

Congresul al IV-lea al Sovietelor din R. A. S. S. M. (1930) a adoptat legea, care a stabilit trecerea, începînd cu anul de studii 1929—1930, la învățămîntul general obligatoriu al copiilor de la vîrsta de 8 ani. Congresul a hotărît, de asemenea, ca în decurs de cinci ani să fie școlarizați toți adolescenții în școlile de doi ani, iar în anul de studii 1931—1932 să fie lichidată complet neștiința de carte a populației în vîrstă de pînă la 40 de ani.

Moldova, începînd cu anul școlar 1931—1932, a început să înfăptuiască învățămîntul general obligatoriu de șapte clase. Dacă în anul 1926 în republică erau 18 școli de șapte ani, în anul 1934 numărul lor a crescut pînă la 211, inclusiv 67 moldovenești. Ele au fost deschise în toate satele mari. În școlile moldovenești învățau peste 6 mii de copii¹⁵. De menționat, creșterea rapidă a numărului școlilor moldovenești. În anul 1924 asemenea școli erau doar 11, iar la începutul anului 1940 — 1 362¹⁶.

Problema învățămîntului general de șapte ani, în fond, a fost rezolvată în anul 1934. Paralel se dezvoltă și învățămîntul mediu. Dacă în anul 1928 în R. A. S. S. M. nu era nici o școală medie, apoi în primăvara anului 1940 funcționau 65 asemenea școli. Spre mijlocul anului 1940, R. A. S. S. Moldovenească avea o rețea de 504 școli, de învățămînt general, în care învățau 113,7 mii de elevi.

Paralel cu instruirea copiilor în școală, se desfășura munca în vederea lichidării neștiinței de carte în rîndurile populației mature. Conform datelor statistice la 1 ianuarie 1925 în Moldova erau 149 289 de analfabeți, dintre care: în vîrstă de 20—25 ani — 20 335 oameni, 25—49 ani — 80 240 oameni, 50—60 ani — 48 714 oameni. Numărul știutorilor de carte se egala cu cifra de 139 152 oameni¹⁷.

Mișcarea pentru lichidarea analfabetismului capătă caracter de masă mai ales la finele anilor '20 — începutul anilor '30. În anul școlar 1928—1929 școlile de lichidare a analfabetismului cuprindeau 28,5% din numărul total al neștiutorilor de carte, iar de acum în 1929—1930 — 52%. Timp de doi ani au învățat carte 50 556 de analfabeți.

Munca de lichidare a analfabetismului și a insuficientei științe de carte a continuat și în anii următori. În 1939 organele superioare de partid și de stat din republică constatau cu satisfacție că a fost lichidat, în temei, analfabetismul printre populația adultă din R. A. S. S. Moldovenească. 97 procente din întreaga populație a republicii au devenit știutori de carte. Așadar, în anii 1924—1940 a fost lichidat analfabetismul ca fenomen de masă și s-au creat condiții ca școala să poată cuprinde toți copiii de vîrstă școlară, lichidîndu-se prin aceasta condițiile de apariție a analfabetismului. Zeci de mii de oameni, ținîți în stare de înapoiere culturală în perioada țarismului, au căpătat posibilitatea să facă primii pași spre lumină, cultură, civilizație.

Învățămîntul superior și mediu de specialitate constituie veriga principală în pregătirea cadrelor de specialiști pentru toate domeniile de activitate. Dacă pînă la formarea R. A. S. S. M. în ținuturile din stînga Nistrului nu era nici o școală superioară, apoi în anul 1939 funcționau trei instituții de învățămînt superior și 11 medii de specialitate. Către anul 1940 în republică erau 4 356 de învățători, 1 408 medici și personal medical cu studii medii, 225 de ingineri și tehnicieni, 1 174 agronomi, zootehnicieni, medici veterinari și alți specialiști din domeniul agriculturii, precum și 102 mecanizatori ai S. M. T.-urilor. Școala sovietică era un fenomen nou în istoria învățămîntului din Transnistria. Obligativitatea învățămîntului general, accesibilitatea gratuită pentru toate categoriile de copii, independent de starea și originea socială, naționalitate, constituie o trăsătură caracteristică a învățămîntului din R. A. S. S. M. Constatînd schimbările radicale în munca de lichidare a neștiinței de carte, e cazul să menționăm că acest proces s-a desfășurat pe cale extensivă, în detrimentul calității instruirii. Lipsa permanentă de manuale în limba română, a cadrelor calificate de pedagogi, a încăperilor de clasă s-au răsfrînt negativ asupra procesului de instruire a tinerei generații. Astfel, comisarul poporului pentru învățămîntul public G. I. Bucușcanu constata cu durere, la Congresul al II-lea al Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și ostașilor din R. A. S. S. M. (9—14 mai 1926), că copiii «se înscriu și vin la școală numai iarna, dar primăvara, cînd se arată ierbușoara verde, leapădă școala... Copiii vizitează școala de tot numai 70 de zile în an, dar învățătorului se plătește pentru un an întreg și ca copilul să învețe tot, ce trebuie de învățat în 4 ani, umblă la școală 10 ani, și uneori și mai mult. De aceea și se întîmplă așa, că copiii mîntuie școala nu la vîrstă de 11—12 ani, ci umblă la școală pînă la vîrstă de 15 ani...

Afară de aceasta școala nu-i orînduită atîta cît trebuie. Parturi (bănci — N. M.) de șezut îndeajuns nu sînt și mai mulți din copii au fost nevoiți să scrie jos, culcați pe pode»¹⁸.

Învățătorul era pus în situația predării materialului de pe o anumită temelie ideologică care avea ca scop formarea conștiinței comuniste a personalității de tip nou — un fel de *homo totalitaricus* —, cu o psihologie deosebită, o mentalitate aparte, cu un mod de judecată standardizat, fără particularități individuale.

Instituțiile de învățămînt nu serveau cauza națională a moldovenilor, nu educau la discipolii săi sentimentele naționale, dragostea față de trecutul istoric. Manualele, de regulă, erau traduse din rusește. Dacă alte popoare (armenii, georgienii, tătarii din Crimeea, ucrainenii) au introdus în programele și manualele școlare clasicii literaturii naționale, apoi moldovenii din R.A.S.S.M. nu se bucurau de acest drept. Manualele de istorie nu se deosebeau cu nimic de toate celelalte, evoluția istoriei fiind oglindită subiectiv, de pe aceleași poziții partinice.

Încercarea academicianului P. Musteață de a argumenta științific în lucrarea sa «Limba și patria românilor în prima perioadă a istoriei lor» că elementul geto-dac a fost răspîndit și dincolo de Nistru s-a soldat cu deportarea lui¹⁹. Politica de denaționalizare, munciturizare trece ca un fir roșu prin procesul de educație promovat în școala generală, instituțiile superioare și medii de specialitate, care devin treptat parte integră a gigantului cuptor în care se călea oțelul pentru carcasa totalitarismului.

Limba este sufletul unui popor. Referindu-se la limba națională, M. Eminescu o considera «organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie, organul prin care acest neam moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui». «În limba sa numai, continua mai departe poetul, i se lipesc pe suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenеști, nici una însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și numai în limba sa omul își prinde pe inima pe deplin...»²⁰. Cu toate încercările de rusificare din perioada țarismului, limba națională în ținuturile din stînga Nistrului n-a fost dată uitării. Altceva e că «limba vorbită, după cum sublinia profesorul român Ion Ursu, era mult împeștrită de cuvinte rusești. Un rus sau un ucrainean putea ușor să se înțeleagă în vorbă cu un moldovean»²¹. De-a lungul anilor 1918—1923 se întreprind primii pași în realizarea revendicărilor formulate la primul Congres al moldovenilor de peste Nistru (17—18 decembrie 1917) referitor la limba națională: introducerea limbii «norodului moldoveanesc» în școală, biserică, organele de justiție, doctorii să posedă limba națională spre a «înțelege ceea ce ia spune bolnavul moldovan», trecerea la grafia latină etc.

Astfel, în cadrul Congresului învățătorilor moldoveni din județul Tiraspol (11 noiembrie 1920) sînt discutate «Sarcinile și scopurile predării în școli în limba maternă». Se specifică: «Avînd în vedere atitudinea preconcepută a populației moldovenești față de realizarea reformelor cu caracter social, să se facă agitație convingătoare în sensul că acumularea cunoștințelor poate fi mai eficientă numai în limba maternă». Hotărîrile congresului prevedeau ca «în primul an de învățămînt în școli să se predea exclusiv în limba moldovenească... Însușirea citirii și a scrisului trebuie să se facă pe baza alfabetului latin. În al doilea an de învățămînt învățarea continuă în limba moldovenească, iar limba rusă se va preda ca un obiect secundar (facultativ), începînd cu al treilea și pînă în al șaselea an inclusiv». Documentul în cauză ne mărturisește că «e pentru prima oară cînd în acest spațiu istorico-geografic, limba moldovenilor, îndepărtată de climatul lor spiritual național-cultural, de tradițiile limbii literare, înstrăinați de posibilitatea de a se simți în permanență parte integrantă inseparabilă a unui popor cu adevărată rădăcină în istorie, a fost considerată egală în drepturi cu limbile națiunilor din vecinătatea lor»²². Năzuința învățătorilor moldoveni din Transnistria de a preda limba maternă în grafie latină era dictată și de exemplul fraților săi din dreapta Nistrului, care de acum realizau acest deziderat, cît și de necesitatea obiectivă de a se sprijini în înfăptuirea instruirii pe tradițiile lingvistice ale neamului întreg. Fidel pînă la capăt acestei convingeri, secretarul secției naționale moldovenești din județul Tiraspol A. Goroviță se adresează la 17 martie 1921 către secția județului Tiraspol a învățămîntului norodnic cu o cerere în care se spunea: «Dat fiind că secția moldovenească puțin ce poate face din cauza lipsei de cadre și a materialelor didactice în limba moldovenească, e de dorit ca lecțiile să se facă în alfabet latin, în conformitate cu hotărîrea consfățirii lucrătorilor de cultură moldoveni din 11 martie 1920. Rog să ni se dea posibilitatea de a tipări un abecedar moldovenesc pentru învățători, precum și alte materiale didactice de care avem nevoie... Pentru tipărirea a 400 de exemplare ale abecedarului moldovenesc avem nevoie de 500 de foi de hîrtie de format mare». Pe cerere a fost pusă rezoluția: «A-1 împuternici pe tov. Goroviță să achiziționeze toate cele necesare pentru tipărirea materialelor didactice pentru școlile moldovenești în limba moldovenească cu alfabet latin și să înceapă tipărirea (semnătura). 17.03.1921»²³. În sprijinul introducerii în școală a instruirii în limba română și pe baza grafiei latine s-au pronunțat un șir de specialiști în problema dată. Astfel, I. Dic, profesor la Universitatea comunistă a minorităților naționale din vest, răspunzînd la un demers referitor la problema în cauză, scria la 9 iunie 1924 următoarele: «În ceea ce privește abecedarul pentru populația moldovenească din regiunea Nistrului mă pronunț necondiționat pentru introducerea alfabete-

tului latin», motivînd că alfabetul slav nu corespunde particularităților limbii moldovenilor.

Problema acută a limbii naționale se impune pe prim plan mai ales după formarea R.A.S.S.M. De menționat că la etapa inițială a existenței Republicii Moldovenești etalon al limbii vorbite și scrise e limba română, mai mult sau mai puțin corectă, dar cu litere rusești. Atît ortografia, cît și terminologia în ziarul «Plugarul Roșu», primele manuale de limbă maternă, alcătuite de Comisarul norodnic al republicii pentru învățămîntul public G. I. Bucișcanu — «Gramatica limbii moldovenești» (Balta, 1925) și «Slovari russco-moldovenesc» (Balta, 1926) — aveau un caracter pronunțat românesc²⁴. Dar confruntarea politică dintre Uniunea Sovietică și România este transpusă în cadrul R.A.S.S.M. și în cadrul culturii, al literaturii, al limbii. Pentru a demonstra un lucru nedemonstrabil, și anume că moldovenii n-au nimic comun cu românii, s-a recurs la acțiuni draconice: a fost scoasă din circuit literatura clasică, s-a renunțat la tradițiile culturale și s-a luat cursul spre crearea unei limbi, care să se deosebească de cea română. Internaționala Comunistă a susținut formarea statalității socialiste moldovenești și a recomandat în aprilie 1925 partidelor comuniste din lume «de a susține prin toate modalitățile posibile aspirațiile naționale ale moldovenilor, care se consideră un popor aparte față de români și recunosc limba sa de sine stătătoare față de cea română»²⁵.

Acest curs este susținut și promovat de instanțele superioare de partid și de stat din R.A.S.S.M. Astfel, în octombrie 1926 Plenara comitetului regional de partid a hotărît ca la baza dezvoltării limbii naționale să fie pusă limba norodnică moldovenească, a adoptat alfabetul rus. În rezoluțiile plenarei se menționa: «Limba românească din multe pricini istoricești și economicești, este o limbă străină și nepricepută moldovanului nostru. Noi trebuie să petrecem moldovenizarea și să îmbogățim limba moldovenească, luînd în rădăcină numai graiul cel în care grăește norodul moldovenesc». Frământările, discuțiile aprinse referitor la limba națională s-au conturat în trei curenți: a) românofil, b) românofob și c) autohton.

Va urma

Note

- ¹ Молдова Социалистэ, 1989, 11 октомври.
- ² World Marxist Review, 1989, Nr. 3, P. 93.
- ³ Формаря РСС Молдовенешть ши краря Партидулуй Комунист ал Молдовей. Кулежер де документе ши материалэ, Кишинэу, 1986. П. 72.
- ⁴ Vezi: Резoluțiile întrunirilor, mitingurilor, adunărilor cu privire la formarea Republicii Sovietice Moldovenești incluse în culegerea de documente și материалэ «Формаря РСС Молдовенешть...», Р., 75—81.
- ⁵ Basarabia, 1991. Nr. 4, P. 125.
- ⁶ Penida A. B. Образование Молдавской АССР. Кишинев, 1974. С. 112.
- ⁷ Popp N. Românii Transnistrien și Republica Moldovenească. Giurgiu, 1935. P. 15.
- ⁸ Социалистическое переустройство сельского хозяйства Молдавской АССР (1920—1937 гг.) Документы и материалэ. Кишинев, 1964. С. 232.
- ⁹ Transnistria, Tribuna românilor de peste Nistru și Bug. 1935. Nr. 3—4, P. 10—12.
- ¹⁰ Transnistria. 1936. Nr. 1, P. 19—21.
- ¹¹ Социалистическое переустройство сельского хозяйства..., С. 334.
- ¹² Известия ЦК КПСС, 1990, № 9, С. 130.
- ¹³ Politică, 1991. Nr. 6. P. 61.

- ¹⁴ Грекул А. Ынфлориря нацией социалисте молдовенешть. Кишинэу, 1978. P. 88—89.
- ¹⁵ Ibidem, P. 97.
- ¹⁶ Культура Молдавии за годы Советской власти. Сборник документов в 4-х томах. Том I. (часть первая). Кишинев, 1975. С. 273.
- ¹⁷ Культура Молдавии за годы Советской власти, том I (часть первая). С. 86.
- ¹⁸ Vezi: Даря де самэ стенографикэ а съездулуй ал дойля ал Сфатурилор де депутаць, мунчиторь, цэрэнь ши оставь рошь. Балта, 1926, П. 66—67.
- ¹⁹ Smochină N. P. Republica Moldovenească a Sovietelor. Buc. P. 25.
- ²⁰ Apud. Bocșanu N. Mihai Eminescu. Concepția despre națiune. // Cultură și societate în epoca modernă. Cluj-Napoca, 1990. P. 152.
- ²¹ Viața Basarabiei, 1942. Nr. 12. P. 9.
- ²² Культура Молдавии за годы Советской власти, том I (часть вторая). С. 18; Moldova Suverană, 1992, 17 noiembrie.
- ²³ Ibidem. P. 21, Moldova Suverană, 1992, 17 noiembrie.
- ²⁴ Vezi: Сергеевский М. В. Против ориетации на фашистскую Румынию. Красная Бессарабия, 1932. № 2. С. 25.
- ²⁵ Антолюк Д. И. Динамизм культурного строительства в Советской Молдавии. Кишинев, 1984. С. 67.

REVISTA REVISTELOR

I. Varta

«REVISTA ISTORICĂ», nr. 1—2, București, 1992

Acest tom este în întregime consacrat istoriei Basarabiei și Bucovinei. El debutează prin declarația de independență a Republicii Moldova adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 27 august 1991.

Urmează în continuare articolul lui Șerban Papacostea *Nicolae Iorga și trecutul Basarabiei*. Autorul scoate în relief importanța investigațiilor științifice ale marelui savant vizavi de viața românească a teritoriului pe care marele om de știință îl numea Moldova de Răsărit, atât din vremea anterioară răpirii, cât și din perioada ulterioară înstrăinării sale forțate.

Florin Constantiniu prezintă un interesant studiu privitor la dictatul de la Moscova (26—28 iunie 1940) și relațiile sovieto-germane. Deși tema abordată e aparent bine cunoscută — smulgerea, în urma dictatului de la Moscova, a Basarabiei și nordului Bucovinei de către U.R.S.S.—autorul reușește totuși să aducă fapte inedite despre raptul teritoriilor românești de la est de Prut. El arată că România a fost silită să accepte o amputare teritorială în condițiile unei tragice izolări, fiind amenințată cu primejdia dispariției statului român, așa cum se întâmplase cu Polonia în septembrie 1939 (p. 20).

F. Constantiniu subliniază că Stalin — în concepția lui Hitler — depășește articolul 3 al protocolului adițional secret, ce însoțea Pactul de neagresiune sovieto-german în două privințe:

- 1) prin includerea Bucovinei în revendicările sale teritoriale;
- 2) prin hotărîrea de a folosi forța armată în România.

Aceste două privințe erau de o reală valoare pentru economia de război a Reichului german, deoarece revendicările teritoriale sovietice, duceau după sine declanșarea revendicărilor similare din partea Ungariei și Bulgariei, iar eventuala rezistență a României ducea la un război cu urmări nedorite pentru livrările de petrol și cereale din România destinate Germaniei.

În articol se subliniază că Hitler a calificat acțiunile sovietice împotriva statelor baltice și a României drept «primele atacuri rusești asupra Europei Occidentale» (p. 20).

În rezumat autorul conchide că dictatul de la Moscova a constituit prima fisură în colaborarea sovieto-germană și a precipitat decizia lui Hitler de a înlăptui următoarea campanie militară la răsărit împotriva U.R.S.S. (p. 21).

I. M. Oprea, în studiul *Basarabia la Conferința româno-sovietică de la Viena (1924)* (I), în baza unor documente inedite de arhivă, vine cu un șir întreg de noi aspecte legate de lucrările acestei conferințe.

Autorul analizează etapele preliminară ale Conferinței de la Viena, subliniind intenția ascunsă a delegației sovietice de a pune în discuție problema Basarabiei, pe care guvernul român o socotea deja soluționată. Este elucidată polemica aprigă a celor două părți în timpul lucrărilor conferinței și, în particular, argumentarea delegației române a dreptului istoric asupra Basarabiei.

Un alt aspect abordat este cel referitor la poziția antinațională a partidului comunist român, aflat în slujba Kominternului, a cărui secție era, de asemenea, și în slujba Kremlinului și care, în chestiunea Basarabiei, se situa pe poziții vădit antiromânești apărînd interesele Imperiului sovietic (p. 26).

Urmează apoi comentariul lui Eugen Denize care însoțește 9 documente diplomatice spaniole referitoare la Unirea Basarabiei cu România în 1918, documente ce cuprind perioada dintre 27 ianuarie și 19 aprilie 1918 și care reprezintă o sinteză politică obiectivă și precisă privitor la unirea Basarabiei cu Țara. Documentele sus-menționate cuprind informația diplomatică pe care ambasadorul spaniol la Iași Manuel Multedo o oferă guvernului său.

În studiul *Rezistență la raptul Basarabiei în 1878*, Apostol Stan face o reușită sinteză a unor aspecte care au mai fost dezbătute anterior în istoriografia românească la această temă, dar totodată el aduce pentru confirmarea și completarea unor concluzii, puse deja în circulație, o serie de informații inedite și de precizări interesante. Autorului îi reușește îndeosebi reflectarea metodelor brute ale diplomației rusești care, ignorînd concursul armatei române la prăbușirea militară a Porții Otomane în Balcani și prevederile Convenției ruso-române de la 4 (16) aprilie 1877 ce garanta integritatea teritoriului României, încearcă să smulgă consimțămîntul executivului României de a ceda cele 3 județe basarabene. Intențiile acaparatoare ale Im-

periului rus de dezagregare teritorială a României sînt scoase în vileag de către autor prin utilizarea amplă a documentelor de arhivă (Arhiva Statului București), a presei și a culegerilor de documente.

Credem că autorului i-a reușit un tablou integră, indubitabil al situației statului român la acea perioadă dramatică.

R. Cernovodeanu în studiul *Inițiative românești de redobîndire a Basarabiei în perioada războiului Crimeei (1854—1856)*, scoate în evidență eforturile fruntașilor revoluției de la 1848, aflați în emigrație, care în perioada războiului Crimeei au militat pe lîngă guvernele francez și britanic în favoarea retrocedării Basarabiei, răpită de ruși la 1812.

Autorul constată că oscilațiile politicii franceze din ajunul Congresului de la Paris și combinațiile lui Napoleon al III-lea, care socotea acum drept inamic principal Imperiul habsburgic și nu Rusia, căutînd chiar o înțelegere secretă cu noul împărat Aleksandr al II-lea în cadrul unui viitor conflict armat cu Austria (p. 89), au determinat schimbarea atitudinii guvernului francez în chestiunea Basarabiei.

Autorul conchide că datorită în mare parte lui Napoleon al III-lea rușii au acceptat cedarea doar a unei porțiuni mici din provincia dintre Prut și Nistru, înglobînd doar teritoriul județelor Cahul, Bolgrad și Ismail (p. 90).

Armand Goșu vine cu un studiu amplu și profund consacrat anexării Basarabiei la Rusia în urma războiului ruso-turc de la 1806—1812. Autorul își propune să redea cît mai fidel multitudinea aspectelor politice ce au alcătuit osatura istorică a acelei perioade dramatice pentru Principatele Române care s-a soldat cu răpirea Moldovei de Răsărit.

A. Iordache în studiul *Grigore III Ghica și Bucovina* scoate în relief cele mai importante și semnificative momente din perioada domniei acestei personalități marcante din istoria românilor în Moldova și Țara Românească.

Cîteva aprecieri merită a fi subliniate. Autorul socotește că Poarta l-a ucis pe Grigore III Ghica nu pentru opoziția sa contra anexării Bucovinei, ci pentru consecințele ce decurgeau din aceasta, între care perfida insinuație a neconținutului sale legături cu Rusia (p. 133); că domnitorul a fost nevoit să recurgă la ajutorul adversarilor inamicilor țării sale în scopul păstrării integrității Moldovei și al obținerii unui mai înalt grad de autonomie, care să-i asigure posibilitatea de apărare (p. 133).

În încheiere ținem să subliniem că apariția acestui tom al *Revistei istorice* de la București consacrat în întregime istoriei Basarabiei și Bucovinei este un eveniment important în viața științifică a republicii noastre. Istoricii bucureșteni care și-au adus aportul la pregătirea acestui tom merită, fără îndoială, sincera noastră grațitudine.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE AL A. Ș. A REPUBLICII MOLDOVA ÎN ANUL 1992

În anul 1922, cercetătorii Institutului de Istorie al A. Ș. M. și-au amplificat eforturile în direcția abordării științifice createoare, de pe pozițiile adevărului istoric, a problemelor majore care stau astăzi în fața istoriografiei naționale.

Reorganizarea institutului în anul 1991 (vezi: *Revistă de istorie a Moldovei*, 1992 Nr. 2. P. 79—80) a condiționat schimbări esențiale și în planul de cercetări științifice. În conformitate cu aceasta și în corespundere cu cerințele actuale au fost precizate direcțiile, problemele și temele investigațiilor, o bună parte dintre care au fost moștenite de la vechiul institut și purtând pecetea sistemului totalitar și ideologiei comuniste, au fost excluse din plan. Astfel, în anul 1992, planul de investigații științifice al Institutului de Istorie al A. Ș. M. a cuprins 10 probleme, 14 teme și 26 de compartimente. În atenția cercetătorilor s-au aflat problemele dezvoltării istorice a Țării Moldovei în contextul general medieval românesc și a civilizației europene: istoria politică a Moldovei — precizări ale statutului ei în cadrul Imperiului Otoman, influența factorului politic intern și extern în dezvoltarea orașelor moldovenesti, istoria sudului Basarabiei și ținutului din stînga Nistrului, a altor localități, valorificarea moștenirii culturale medievale—pregătirea edițiilor de cronici inedite și documente moldovenesti din sec. al XVIII-lea, oglindirea tragicului act de la 1812 care marchează desprinderea Basarabiei din trupul Moldovei și începutul tragediei istorice a ei, a procesului de opresiune națională, de integrare a Transnistriei și Basarabiei în structurile anacronicului Imperiu al Rusiei. Temele, compartimentele de cercetare ale moderniştilor au fost determinate de interesul major față de trecutul românilor ca unică națiune dominantă în Basarabia și cu o prezență masivă în Transnistria. În calitate de punct de pornire pentru efectuarea studiilor servește concepția despre prezența dintotdeauna a românilor basarabeni și transnistrienii în arealul istoric românesc, chiar dacă la diferite etape ale istoriei forțele obscure, prin tragerea hotarelor politice, au determinat o altă configurație geopolitică.

O tematică variată și interesantă a polarizat interesul contemporaneiştilor care au fost antrenați în studierea integrării Basarabiei în cadrul Regatului român, a vieții social-politice și culturale în Transnistria în perioada interbelică, a împrejurărilor rap-tului din iunie 1940, «sovietizării» Moldovei dintre Prut și Nistru între iunie 1940—iunie 1941, dezvoltarea economică și socială a Moldovei în anii 1944—1991, politica «centrului» față de R. S. S. M., răvagiile regimului totalitar ș. a.

Evenimentele dramatice din raioanele de est ale Moldovei, războiul informațional declanșat de mass media din Tiraspol, susținut de presa și televiziunea Rusiei au dictat punerea unui accent sporit pe studierea problemelor istoriei Transnistriei, propagării în mijloacele de informare în masă a adevărului istoric referitor la mersul prin vreme a acestei ramuri a latinității noastre.

Sectorul de istorie a științei și tehnicii, încheind primul an de activitate, trecînd prin faza căutărilor, și-a conturat direcțiile principale și problemele de cercetare în vederea scoaterii la lumină a celor mai proeminente personalități din istoria științei și tehnicii din Moldova începînd cu evul mediu și pînă în prezent. Munca de rutină în arhive, biblioteci s-a cristalizat în elaborarea unei lucrări ce include 26 microbiografii ale unor eminenți savanți — originari din Basarabia, care ulterior au devenit membri titulari, membri de onoare și membri corespondenți ai multor academii de științe din lume.

Pornind de la necesitatea de reevaluări, reconsiderări și chiar de o rescriere integrală a multor etape, evenimente din istoria neamului, demersul cercetătorilor, fundamentat pe datele oferite de mărturiile documentelor din arhive, presa timpului care pînă mai ieri se aflau în fondurile speciale, a fost orientat spre cercetarea problemelor mai puțin cunoscute, care s-au aflat sub semnul interdicției ori abil falsificate în literatura istorică sovietică.

Rezultatul principal în activitatea științifico-organizatorică a institutului îl constituie îndeplinirea tuturor sarcinilor de plan prevăzute pentru anul 1992: finisate 5 compartimente din cadrul a trei teme în volum de 53,2 c. a., editate ori se află în curs de apariție 5 lucrări (68 c. a.). Vom lăsa să vorbească de la sine aceste rezultate grupate în anexa ce urmează. A evidenția cele mai valoroase din ele este devreme și riscant. În acest domeniu doar timpul e cel mai bun judecător și va îngădui să se detașeze din șirul de titluri, realizările durabile și contribuțiile de conținut. În acest context se cuvine a fi menționat ciclul de lucrări privind istoria cărții în Moldova, pregătit sub conducerea directorului-adjunct al institutului, membrului corespondent

al A. Ș. M. A. Eșanu, menționat la concursul bibliotecilor academice din C. S. I. pentru cea mai bună lucrare științifică (Alma-Ata, octombrie 1992).

Rezultatele investigației științifice ale cercetătorilor au fost reflectate și în cele 4 numere ale *Revistei de istorie a Moldovei* ce apare sub egida Institutului de Istorie al A. Ș. M. (Ion Țurcanu — redactor-șef, Demir Dragnev — redactor-șef adjunct. Schimbările intervenite în componența colegiului de redacție au dus la modificări cardinale în structura, conținutul revistei, creșterea interesului specialiștilor față de tematica și valoarea studiilor și articolelor publicate în paginile ei. Faptul se datorează, desigur, profilului ei special, sensibil la o zonă ce intră tot mai mult în atenția istoricilor, profesorilor de istorie, oamenilor de cultură — aspecte fundamentale ale istoriei Basarabiei, Bucovinei de Nord și Transnistriei, care în ultima jumătate de secol au fost denaturate, falsificate în scopul adormirii conștiinței naționale și facilitării politicii sistematice de înstrăinare a acestei părți a neamului de comunitatea românească.

De asemenea, cercetătorii institutului au publicat în anul 1992 5 broșuri (autoreferate ale tezelor pentru obținerea titlului de doctor și candidat în științe) în volum de 11,0 c. a., 54 articole științifice (39 c. a.) și 61 articole de popularizare a științei și de atitudine la evenimentele curente.

Volumul publicațiilor științifice din anul 1992, realizate de colectivul institutului este de 110 c. a.

În perioada vizată s-a înregistrat o sporire a manifestațiilor științifice din cadrul institutului, a participării cercetătorilor la sesiunile științifice din afara academiei și mai ales la cele internaționale, îndeosebi la sesiunile, simpozioanele științifice din România. Sau activizat și călătoriile de documentare științifică efectuate mai ales la arhivele și bibliotecile de la București, Iași, Moscova, Sankt-Petersburg (Vezi anexa și compartimentele corespunzătoare ce urmează).

Numerosi cercetători au susținut conferințe publice, emisiuni radio și TV, au colaborat la presa din republică și de peste hotare (60 emisiuni radiofonice, 19 televizate, 61 articole în ziare și reviste). Institutul a acordat un mare ajutor școlii superioare și de cultură generală din republică: cercetătorii au participat la rezolvarea unui sir de probleme în cadrul unor laboratoare de creație de pe lângă facultățile de istorie a Universității de Stat din Moldova și a Universității Pedagogice «Ion Creangă», unde își aduc aportul la pregătirea unor manuale de istorie pentru școala superioară, școala medie, prezintă cursuri de bază și speciale în fața studenților etc.

O atenție deosebită a fost acordată pregătirii și perfecționării cadrelor. În anul 1992 au susținut cu succes disertația de doctor în științe istorice prim-directorul-adjunct al institutului A. Eșanu, șeful secției de istorie medie D. Dragnev, iar trei colaboratori științifici — N. Russev, Gh. Soltan și N. Enciu — teza de candidat în istorie. Consemnăm, de asemenea, că A. Eșanu a fost ales la finele anului 1992 membru corespondent al A. Ș. M.

Trei colaboratori ai institutului au susținut cu succes examenele și au fost înscriși la doctorantură în România, iar doi — la aspirantura Institutului de Istorie al A. Ș. M.

Către 1 ianuarie 1993 colectivul institutului încadra în rândurile sale 35 cercetători științifici cu salariu de bază: 6 doctori, dintre care 3 membri corespondenți ai A. Ș. M. și 17 candidați în științe. Prin cumul și contract erau angajați 5 doctori și 6 candidați în istorie.

Profilul vieții științifice este însă mult mai complex. El nu poate ignora și alte laturi cum sînt munca de redactor, îndeplinirea diferitelor însărcinări venite de la organele superioare de stat ale republicii. Dificultățile, greutățile cauzate de criza adîncă din republică, s-au proiectat și asupra A. Ș. M. Ritmurile inflației considerabil depășeau volumul alocațiilor financiare, fapt care s-a răsfrînt negativ asupra situației materiale a cercetătorilor științifici, asupra prestigiului muncii de cercetare științifică. Ca rezultat, primenirea rîndurilor colectivului cu tineri cercetători de talent, tineri absolvenți ai instituțiilor de învățămînt superior practic s-a întrerupt. Refluxul de cadre, întreruperea completării colectivului cu tineri specialiști vor avea cu timpul urmări nefaste pentru știința istorică a academiei.

Lipsa cronică de finanțe în lunile ianuarie-septembrie a dus la abandonarea unor călătorii de documentare științifică la arhivele din Rusia, Ucraina și România.

Promisiunile de a deschide accesul cercetătorilor la fondurile Arhivei organizațiilor social-politice a Republicii Moldova (fosta arhivă a C. C. al P. C. M.), de a completa biblioteca din incinta Institutului de Istorie al A. Ș. M. cu literatură istorică de profil n-au fost realizate.

Reieșind din cele expuse mai sus, dezideratele de viitor ar fi următoarele: o mai bună finanțare a institutului pentru remunerarea corespunzătoare a colaboratorilor științifici adecvată creșterii prețurilor; asigurarea deplasărilor de documentare științifică la arhivele și bibliotecile din România, Rusia, Ucraina etc.; xerografierea unor importante documente de arhivă, fapt ce ar permite o economie de timp pentru editarea lucrărilor finite. În plan științifico-organizatoric se impune stabilirea unor legături mai strînse cu centrele științifice de profil istoric din România, coordonarea planurilor de investigații științifice în vederea pregătirii unor lucrări comune etc.

Cercetările științifice și direcțiile noi de studiu, prevăzute în planul de lucru al institutului presupun o valorificare profundă a realizărilor istoriografiilor contemporane mondiale. În ce scop se impune modernizarea metodologiei, dar și «tehnologică» a cercetării, lucru care poate fi realizat prin organizarea studiilor tinerilor cercetători

în centrele științifice din Europa, S.U.A. ș. a. Dialogul științific cu istoricii străini va contribui la creșterea nivelului profesional al colaboratorilor institutului.

Lista ș. compartimentele ce urmează constituie doar o sondă în viața științifică a institutului, depunând mărturie despre tonusul ei.

I. COMPARTIMENTE DE PLAN INCHEIATE ÎN 1992

Istoria evului mediu: *Nicolae Russev.* «Regiunile din cursul inferior al Dunării și Nistrului în perioada formării principatelor Moldovei și Țării Românești (probleme de istorie urbanistică în sec. XIII—XV)». Monografie; *Pavel Birnea, Nicolae Russev, Ion Chirtoagă ș. a.* «Orașele medievale Cetatea Albă și Chilia (pînă în sec. XVII)». Cercetări istorice. Monografie colectivă.

Istoria modernă: *Lilita Stepanova.* «Cultura națională bulgară în perioada de constituire (Aspecte istorice)». Monografie.

Istoria științei și tehnicii: *Brigita Kovarskaia.* Personalități din domeniul științei și tehnicii din Moldova din a doua jumătate a sec. XIX — prima jumătate a sec. XX. Materiale biografice. Broșură.

Cercetătorii celor trei secții: istorie medie, modernă și contemporană au pregătit în conformitate cu hotărîrea direcției institutului monografia colectivă: «Transnistria. File de istorie». Autori: Ion Chirtoagă, Ion Jarcuțchi, Nicolae Movileanu.

II. LUCRĂRI PUBLICATE DE MEMBRII INSTITUTULUI

1. *Ion Chirtoagă.* Юг Днестровско-Прутского междуречья под османским владычеством (1484—1595). Кишинев «Штиинца», 1992.

În monografie pentru prima dată e cercetat procesul de cotopire de către Poarta Otomană a teritoriului de sud al interfluviului Nistru-Prut în perioada anilor 1484—1595. E elucidată formarea instituțiilor social-politice otomane, care îndeplineau funcțiile de asuprire politică și economică a populației locale, lupta de eliberare națională a populației din ținut.

2. *Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca.* Pacea de la București. Chișinău, Știința, 1992.

Autorii încearcă să abordeze de pe poziții noi unul dintre cele mai dramatice evenimente din istoria națională — actul din 1812. În lucrare se analizează etapele principale ale duelului diplomatic dintre Imperiul Rusiei și Imperiul Otoman în perioada războiului ruso-turc din anii 1806—1812, ce s-a încheiat prin semnarea la 16 (28) mai 1812 a Păcii de la București. Se acordă deosebită atenție elucidării evoluției tratatelor de pace ruso-turce, drept rezultat al cărora a avut loc anexarea teritoriului străvechi al Moldovei dintre Prut, Dunăre și Nistru la Rusia țaristă, generîndu-se astfel o nouă problemă internațională — cea a Basarabiei. Se arată scopurile expansioniste ale marilor puteri europene privind Moldova și Tara Românească și rolul Principatelor în calitate de «obiecte» ale raporturilor internaționale în cadrul problemei orientale din sec. al XVIII-lea — începutul sec. al XIX-lea.

3. *Demir Dragnev, Andrei Eșanu, Gh. Gonța, Vladimir Tcaci, Vladimir Mischevca ș. a.* Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri pînă la începutul epocii moderne (Aspecte). Chișinău, Știința, 1992. Monografie colectivă.

Cartea prezintă o culegere de schițe științifico-populare, consacrate unor momente importante și interesante din istoria plaiului natal cu începere din cele mai vechi timpuri pînă la începutul sec. XX. Materialul istoric e analizat de pe poziții științifice contemporane: e dezvăluit rolul factorului general-uman, al personalităților de vază în procesul istoric, se descriu multe evenimente și fapte istorice ignorate sau denaturate pînă în prezent în istoriografia sovietică.

4. *Moldova în epoca feudalismului.* Vol. VI. Cărți domnești și zapise moldovenești și slăvo-moldovenești (1671—1710). Sub red. lui P. Sovetov. Chișinău, Știința, 1992. Culegere de documente. Colectiv de alcătuitori: *Alexandru Nichitici, Demir Dragnev, Pavel Sovetov, Larisa Svetlicinaia.*

În culegere se publică materiale documentare: cărți domnești și zapise ale Statului medieval moldovenesc. Majoritatea covârșitoare din ele sînt inedite. Documentele oglindesc istoria social-economică, politică și culturală a statului de la sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII.

5. *Cartea Moldovei. Ediții chirilice sec. XIX — înc. sec. XX.* Chișinău, Știința, 1992. Colectiv de alcătuitori. *Andrei Eșanu*, autor al articolului introductiv, redactor al ediției.

III. LUCRĂRI ALE INSTITUTULUI ÎN CURS DE APARIȚIE ÎN 1993

1. *G. Bobîndă, E. Dragnev, A. Eșanu ș. a.* Valori și tradiții culturale în Moldova. Culegere tematică de articole. 15 c. a.

Cu intenția de a spori contribuția în efortul de elucidare a problemelor istoriei culturii scrise și celei populare orale din Moldova cu începere din evul mediu pînă în prezent, autorii au realizat o lucrare solidă în care o atenție deosebită se acordă operelor și activității marilor oameni de cultură — Grigore Ureche, Petru Movilă, Nicolae Milescu-Spătaru, Varlaam, Vasile Lupu ș. a. Un loc aparte le revine cercetărilor dedicate

unor celebre monumente de cultură scrisă — «Carte românească de învățătură» (Iași, 1643), «Pravila lui V. Lupu» (Iași, 1646), «Alexandria» ș. a. Creația populară orală, ocrotirea și valorificarea patrimoniului cultural național, reintegrarea lor în circuitul actual de valori sînt reprezentate în cel din urmă compartiment al lucrării:

2. I. Chirtoagă, I. Jarcuțchi, N. Movileanu. Transnistria. File de istorie. Monografie colectivă. 8,2 c. a.

Pornind de la actualitatea stringentă a cunoașterii trecutului zbuciumat al moldovenilor de peste Nistru, sprijinindu-se pe documente și materiale de arhivă inedite, autorii dezvăluie unele aspecte ale istoriei Transnistriei din cele mai vechi timpuri pînă în anul 1940. Ei propun atenției un generos evantai tematic: procesul de valorificare a ținutului, evoluția componenței etnice a populației, precum și politica colonială țaristă de deznaționalizare a moldovenilor, calea spinoasă a înviorărilor cultural-naționale în epoca modernă.

O atenție sporită se acordă problemelor care erau pînă mai ieri sub semnul interdicției sau tratate dogmatic, tendențios sau chiar conștient denaturate: lupta moldovenilor transnistrienii pentru drepturi naționale în anul 1917—1923, formarea R.A.S.S.M. industrializarea și colectivizarea forțată, foametea din anii 1932—1933, exodul populației de la est de Nistru în Basarabia, soarta limbii naționale și a grafiei latine în republică, represiunile staliniste ș. a.

3. Evul mediu timpuriu în Moldova (Probleme de geneză a societății feudale). Culegere de articole. 16 c. a.

În lucrare sînt abordate diverse aspecte ale formării relațiilor feudale în Moldova și teritoriile limitrofe în contextul general al dezvoltării istorice a lumii românești începînd cu declinul lumii antice și pînă în evul mediu: problemele romanizării, apariției Statului Moldovenesc, apariției și dezvoltării orașelor ș. a.

4. S. Madievschi. Elita politică a României (1866—1918). Monografie. 13 c. a.

Obiectul studiului este grupa social-profesională care era la cîrma statului român în anii 1866—1918. Se studiază componența, căile și principiile formării, metodele ei de acțiune. Pe baza analizei efectuate sînt formulate aprecierile generale ale calităților profesionale și morale ale acestei grupări.

5. V. Mischevca, I. Negrei, A. Nichitiți. Simbolica istorică a Țării Moldovei. Broșură. 3,5 c. a.

Pe baza unui vast material documentar și ilustrativ se descriu în ordine cronologică aproape toate drapelele (steagurile) moldovenesti cu începere din anii domniei lui Ștefan cel Mare (1457—1504) pînă la unirea Țărilor Române în 1859, se analizează cromatica lor, se urmărește evoluția stemelor de Stat ale Moldovei din sec. XIV pînă la mijlocul sec. XIX.

6. Foametea din Moldova (1946—1947). Culegere de documente. Colectiv de alcătuitori: A. Țăranu (conduc. colectiv), A. Agachi, M. Gribincea, P. Isac, A. Moraru, Gh. Rusnac, I. Șîșcanu, A. Zavtur, 50 c. a.

Culegerea include documente inedite, care reflectă tragedia care a cuprins Moldova în anii de după război. Ele demonstrează că o cauză nemijlocită a foametei din anii 1946—1947 a fost promovarea în republică a politicii colectării forțate a grînelor cu aplicarea largă a represiunilor — politică dezastruoasă pentru țărani. Foametea a fost o urmare a liniei criminale a lui Stalin și a anturajului său, a conducerii superioare de partid din centru, cît și din republică, incapacitatea ei de a reacționa prompt și adecvat la tragedia care s-a abătut asupra populației.

IV. LUCRĂRI ÎN CURS DE PREGĂTIRE

Istoria evului mediu: A. Eșanu, Civilizația medievală și istoriografia Țării Moldovei (sec. XV—XVIII). Monografie; I. Chirtoagă, Basarabia și Transnistria sub dominația otomană (sec. XV—XVII). Monografie; D. Dragnev, Țara Moldovei în perioada regimului turco-fanariot (Relații sociale, economice și politica internă în sec. XVIII—înc. sec. XIX). Monografie; Gh. Soltan, Viața rurală în Moldova medievală: fenomenul veciniei (pînă la mijlocul sec. al XVII-lea). Monografie; Gh. Gonța, Țara Moldovei în cadrul dominației otomane și lupta de eliberare în principat (Sfîrșitul anilor '30—mijlocul anilor 90 ai sec. al. XVI-lea). Monografie; V. Tcaci, Moldova în sistemul relațiilor politice turco-ruso-austriece în anii 60—70 ai sec. al. XVIII-lea. Monografie; V. Mischevca, Principatul Moldovei în relațiile internaționale de la sfîr. sec. XVIII—înc. sec. XIX (1792—1812). Monografie; Documente moldovenesti. Realizatori — D. Dragnev, L. Svetlicinaia, D. Haidarli.

Istoria modernă: A. Agachi, Organizarea administrativă a Basarabiei și politica promovată de țarism în ținut în anii 1806—1828. Monografie; V. Văratec, Sudul Basarabiei în componența României (1856—1878). Monografie; E. Istrati, Viața politică în Basarabia în anii 1917—1918. Monografie; I. Iovva, Mișcarea națională din Basarabia și Transnistria în anii 1812—1875. Monografie; S. Madievschi, Societatea românească în anii 1864—1918: modul de viață, mentalitatea. Monografie; I. Varta, Franța, Rusia și Unirea Principatelor Române (1855—1859). Monografie.

Istoria contemporană: Gh. Cojocaru, Integrarea Basarabiei în viața economică, social-politică și culturală a României (1918—1923). Monografie; Gh. Stratievschi, Țărănimea din R. A. S. S. M. Monografie; N. Chicus, Politica fiscală în satul moldovenesc de la est de Nistru (1920—1940). Monografie; N. Movileanu, Cultura în R. A. S. S. M. Mo-

nografie; I. Șișcanu. Moldova în perioada iunie 1940—iunie 1941. Monografie; V. Țaranov, Dezvoltarea economică și socială a Moldovei în anii 1940—1960 (Experiența istoriei. Noi modalități de tratare). Monografie; L. Bulmagă. Satul Moldovei în contextul relațiilor social-economice (1953—1990). Monografie.

V. CONFERINȚE ȘI CONSFĂTURI ȘTIINȚIFICE

În cadrul institutului a fost organizată o sesiune științifică cu participarea istoricilor de la alte instituții de profil din republică. Activă se dovedește și participarea cercetătorilor la sesiunile, simpozioanele, conferințele științifice din afara institutului (12) și, mai ales, la cele cu caracter internațional (5).

1. Manifestări științifice în cadrul institutului

Evenimentul științific principal al anului a fost sesiunea științifică «Destinele istorice ale pământurilor moldovenesti la est de Nistru» organizată de institut în perioada conflictului armat în raioanele de răsărit ale Moldovei, la 11 iunie 1992. În cuvîntul de deschidere directorul Institutului de Istorie, dl. A. Țaranu a menționat considerentele principale ale actualității problematicei în cauză și anume — de natură gnoseologică și politică. Oratorul a specificat că o analiză politicologică profundă a proceselor din Transnistria, fără de care este imposibilă elaborarea unor recomandări pentru politica practică, necesită luarea în considerație a rezultatelor proceselor istorice, fără care ziua de astăzi se prezintă ca o enigmă indescifrabilă. La sesiune s-a înregistrat o participare activă din partea cercetătorilor institutului, care au prezentat următoarele comunicări: Situația politică în Transnistria în sec. XV—XVII (I. Chirtoagă); Situația social-politică a teritoriului dintre Nistru și Bug în sec. XVIII (D. Dragnev); Incorporarea pământurilor dintre Nistru și Bug la Imperiul Rus (V. Mischevca); Procesele demografice în raioanele de pe malul stîng al Nistrului în epoca modernă (I. Jarcuțchi); Viața politică în Transnistria în anul 1917 (E. Istrati); Evoluția organizării Statului moldovenilor de la est de Nistru (I. Șișcanu); Cu privire la cauzele formării R.A.S.S.M. (O. Galușenco). Problema limbii naționale în R.A.S.S.M. (N. Movileanu); Samovolniciile și represuniile din anii 1937—1938 în R.A.S.S.M. (Gh. Stratievșchi); Realitatea socială în R.A.S.S.M. și mitul despre hegemonia proletarietului (S. Serghienko).

Dezbaterile ce-au urmat după comunicările menționate au subliniat actualitatea, succesele și neajunsurile sesiunii. Reprezentanții societății «Transnistria» au făcut unele precizări, au scos în evidență aspecte noi, sugestii referitoare la obiectul sesiunii. În cuvîntul de încheiere a sesiunii, dl. A. Eșanu, prim director-adjunct al Institutului de Istorie, a menționat că sesiunea a cuprins principalele etape în dezvoltarea acestui teritoriu, că s-a spus adevărul despre istoria Transnistriei, subliniind faptul de netăgăduit al prezenței neîntrerupte în acest spațiu, din cele mai străvechi timpuri, a populației autohtone, care a dat exemplu de conviețuire pașnică cu toți cei care au venit mai tîrziu să trăiască pe aceste pămînturi.

2. Comunicări științifice în afara institutului

— La sesiunea științifică «Mihail Kogălniceanu», consacrată împlinirii a 175 de ani din ziua nașterii marelui cărturar, om politic și de stat, care a avut loc la 26—27 mai 1992, din inițiativa Institutului de Istorie și Teorie Literară al A.Ș.M. au fost prezentate următoarele comunicări; M. Kogălniceanu și Societatea de istorie și anti-chități din Odesa (V. Tcaci); Cîteva scrisori inedite ale lui M. Kogălniceanu (I. Varta).

— La simpozionul, «Școlile teologice din Basarabia», din 15 februarie 1992 (A. Eșanu).

— La sesiunea științifică de comunicări cu ocazia a 105 ani de la nașterea lui Alexandru Boldur, organizată de Universitatea de Stat din Moldova au susținut comunicări M. Ghițu, A. Petrencu, A. Roman.

— La simpozionul «1 decembrie 1918 — Lumină pentru lumină a istoriei românești» din cadrul suitei de activități științifice și cultural-artistice «Zilele Marii Uniri» organizate de Ambasada României la Chișinău, Ministerul Culturii și Cultelor al Republicii Moldova, Biblioteca Națională a R.M. (V. Văratec, V. Popovșchi);

— La sesiunea «Zilele Onisifor Ghibu în Moldova», organizată de către Biblioteca «O. Ghibu» din Chișinău (V. Văratec);

— La sesiunea «Zilele M. Eminescu» (A. Eșanu).

3. Manifestări științifice internaționale în republică și peste hotare

— La conferința internațională de la Chișinău, din 18—19 iunie 1992 cu tema «Relațiile interetnice — domeniul de investigații științifice», la care A. Roman a prezentat

comunicarea «Evoluția opiniei publice referitoare la instituirea limbii de stat în Republica Moldova (1917—1989)»;

— La simpozionul internațional cu tema «Instaurarea regimurilor comuniste în Europa de Răsărit», Cluj-Napoca, 5—7 iunie 1992, la care A. Petrencu a susținut comunicarea «Instaurarea regimului comunist în Moldova dintre Prut și Nistru»;

— La simpozionul internațional «Sud-Estul Europei în secolele XIX—XX. Unitate și diversitate», desfășurat la 8—9 septembrie 1992 la București, I. Țurcanu a prezentat comunicarea «Aspecte inedite ale luptelor pentru unitate desfășurate de românii basarabeni și bucovineni după rapturile teritoriale din 1775 și 1812»;

— La sesiunea științifică «Imperiul Otoman și popoarele din Caucaz, Europa Centrală, Răsăriteană și de Sud-Est în sec. XIV—XVIII» de la Moscova, organizată de Institutul de Slavistică și Balcanistică al A.Ș. a Rusiei, în luna martie 1992 Gh. Gonța a făcut o analiză amplă a evoluției puterii domnești după campania otomană din 1538 asupra Țării Moldovei și pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea, I. Chirtoagă a susținut comunicarea consacrată sistemului de împărțire a veniturilor de pe pămînturile Benderului, Akkermanului și Chilieii în primul secol de stăpînire otomană (1484—1595), A. Galben a prezentat referatul «Despre gradul de influență și răspîndire a jurisprudenței otomane pe teritoriul Moldovei în sec. al XVIII-lea»;

— La Plenara a 46-ea a Comitetului național de istorie a științei și tehnicii de la A.Ș. a Rusiei din 26—29 mai 1992, A. Eșanu a susținut comunicarea cu privire la activitatea sectorului de istorie a științei și tehnicii deschis în cadrul Institutului de Istorie al A.Ș. M.

4. Comunicări în cadrul manifestărilor științifice din România

Cercetătorii institutului au participat la diferite manifestări, organizate de instituțiile științifice cu profil istoric:

— La București — sesiunea «Un secol de aur în cultura Moldovei» (A. Eșanu), la Iași — sesiunea științifică anuală a Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din 25—26 mai 1992 (A. Eșanu, Gh. Cojocaru, V. Popovschi, I. Varta, Gh. Nicolaev), dezbaterile științifice «Dreptul european și dreptul islamic în spațiul românesc în sec. XIII—XVIII» (Gh. Gonța, I. Chirtoagă), I. Țurcanu a prezentat comunicări la colocolviul «România peste 50 de ani» (24—25 ianuarie 1992), la conferințele consacrate evenimentului de la 27 martie (9 aprilie 1918), participării României la cel de-al doilea război, ținute la București. V. Văratec și I. Șișcanu au susținut comunicări la sesiunea științifică «România în al II-lea război mondial», organizată de Institutul de Istorie și Teorie Militară din București.

La sesiunea științifică «Consecințele pactului Molotov-Ribbentrop pentru Bucovina», organizată de Uniunea românilor bucovineni la Rădăuți au prezentat comunicări V. Văratec și I. Varta.

V. Văratec a prezentat o comunicare la simpozionul româno-german «Accente în relațiile româno-germanex», organizat de Fundația Culturală Română.

VI. SEMINARUL ȘTIINȚIFIC

În conformitate cu hotărîrea Consiliului Științific al Institutului de Istorie al A.Ș. M., în anul 1992 s-a practicat o nouă formă de ridicare a calificării cercetătorilor științifici — ședințele de comunicări. În cadrul acestor ședințe au fost susținute următoarele comunicări: Despre bunurile germanilor basarabeni abandonate la 1940 (V. Văratec); Tratatul sovieto-român de la Odesa (I. Șișcanu); A fost oare anul 1929 un an de cotitură în colectivizarea agriculturii în R. A. S. S. M.? (Gh. Stratievski); Intitulația diplomatică și numismatică a regilor maghiari (1526—1570). Un capitol din istoria Transilvaniei (V. Butnaru, colaborator științific al Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din Iași) ș. a. Dezbaterile interesante, polemica constructivă au confirmat necesitatea și eficacitatea ședințelor de comunicări, care vor fi continuate și pe viitor. Accentul va fi pus mai ales pe aspectele metodologice ale cercetării.

VII. PROPAGAREA REZULTATELOR ȘTIINȚIFICE

Coordonatele vieții științifice ale institutului se interpenetrează cu misiunea sa culturală, de propagare a rezultatelor științifice istorice, în virtutea căreia numeroși cercetători participă la emisiuni radiofonice și TV, colaborează în presa din republică și de peste țară.

În anul 1992 colaboratorii institutului au publicat în presa republicană și din România 117 articole științifice și de popularizare a științei (Revista de istorie a Moldovei, Magazin istoric, Revista istorică, Cugetul, Patrimoniul, Moldova Suverană, Sfatul Țării, Moldova și lumea, Pacea civilă, Literatura și arta, Făclia, Țara ș. a.), au participat la 60 emisiuni radiofonice și 19 emisiuni televizate. Cei mai activi mesageri ai istoriei naționale în mase, ce își aduc aportul la formarea conștiinței istorice, se cuvine a

fi menționați: E. Nirca — 34 articole, I. Varta — 10 articole, V. Popovschi — 10 articole și 17 emisiuni radiofonice, N. Movileanu — 10 articole și 5 emisiuni radiofonice, 3 emisiuni televizate ș. a..

Temele solicitate și mai des abordate în publicațiile din ziare și reviste, cât și în emisiunile radiofonice și televizate au fost: Lupta de veacuri a poporului moldovenesc pentru independență, tradițiile și valorile culturale în Moldova medievală; actul de la 1812 și urmările lui pentru Moldova, politica Rusiei țariste în Basarabia și Transnistria, mișcarea de eliberare națională pentru dreptul la limba maternă și alfabetul latin în Basarabia și ținutul de la est de Nistru; moldovenii de peste Nistru în perioada interbelică (formarea R. A. S. S. M., foametea din anii 1932—1933, exodul populației de la est de Nistru în Basarabia, represunile staliniste ș. a.); pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Republica Moldova; rolul nefast al sistemului totalitar în viața economică, politică, socială și culturală a Moldovei ș. a.

O atenție deosebită a fost acordată problemelor de istorie a Transnistriei, care în ultimul timp au fost politizate, falsificate de massmedia din Tiraspol. În acest context s-au depus eforturi susținute pentru a familiariza populația cu istoria moldovenilor transnistrienii, bazată pe mărturiile documentare și adevărul istoric. În acest scop au fost inițiate ciclurile de emisiuni «La Nistru, la mărșoara» (radio) și «Istorie și contemporaneitate» (TV), deschise rubrici în presa republicană — «Sfatul Țării», «Pacea civică», «Moldova și lumea».

VIII. RELAȚIILE CU ȘCOALA ȘI INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÎNT SUPERIOR

În anul 1992 Institutul de Istorie a întreținut legături strânse cu instituțiile superioare de învățământ din republică. Cercetătorii institutului au continuat munca în cadrul laboratoarelor de creație de pe lângă facultățile de istorie a Universității de Stat din Moldova, Universității Pedagogice «Ion Creangă» din Chișinău pentru pregătirea lucrărilor «Istoria românilor». Manual pentru clasele a VII-a și a IX-a a școlii generale» (A. Eșanu, Gh. Gonța, L. Bulmagă, D. Dragnev, I. Varta, N. Movileanu), «Epoca lui Ștefan cel Mare», «Urmările anexei Basarabiei la Rusia în 1812» «Viața social-politică a Republicii Moldova în anii 70—80» (în cursul laboratorului de la U.P. «Ion Creangă». Directorul adjunct al institutului I. Șișcanu și șeful secției de istorie modernă V. Văratec participă la pregătirea cursului de lecții la «Istoria românilor» pentru studenții Universității de Stat din Moldova. I. Șișcanu și A. Petrencu au pregătit volumul «Crestomație la istoria contemporană a românilor» pentru școala superioară și licee.

De o largă participare din partea colaboratorilor institutului în procesul de instruire a viitorilor istorici au beneficiat facultățile de istorie de la instituțiile superioare de învățământ din republică. Astfel, la Universitatea de Stat din Moldova s-au ținut cursurile speciale «Țările Române la începutul epocii moderne» (D. Dragnev), «Orașele din cursul inferior al Dunării și Nistrului în sec. XIII—XIV» (N. Russev), «Istoria minorităților naționale din Basarabia» (A. Petrencu), «Istoriografia istoriei românilor» (V. Văratec) și cursurile generale — «Istoria evului mediu» (L. Zabolotnaia), «Istoria bisericească universală», «Istoria Bizanțului» (A. Eșanu), «Științele speciale ale istoriei» (V. Mischevca), iar la Universitatea Pedagogică «Ion Creangă» din Chișinău următoarele cursuri — «Basarabia și Transnistria sub dominația osmană» (I. Chirtoagă), «Paleografia slavo-română» (D. Dragnev), «Istoria românilor» (Gh. Gonța).

Cercetătorul științific coordonator I. Turcanu a predat cursul special «Istoria Basarabiei» la facultatea de istorie a Universității din București. În total 9 colaboratori ai institutului au predat 12 cursuri speciale și generale la U. S. M. și U. P. C., unul la Universitatea din București.

Profilul colaborării cu școala superioară este cu mult mai complex: au fost recenzate 43 de teze de licență, publicat un set de materiale în ajutor studenților, lectorilor în revistele «Cugetul», «Revistă de istorie a Moldovei», «Patrimoniul». Opt studenți din anul V ai facultății de istorie a U.P. «Ion Creangă» au fost angajați în calitate de laboranți la institut pentru a se familiariza cu munca de cercetător științific.

La elaborarea lucrărilor științifice ale institutului au fost angajați 4 lectori de la facultățile de profil — doctorul în istorie A. Galben, candidații în istorie A. Petrencu, Gh. Gonța, N. Chicuș.

IX. RELAȚIILE ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE

În anul 1992 activitatea de colaborare cu centrele științifice de peste hotare a evoluat în condiții cu mult mai favorabile față de anii precedenți. Acordurile de colaborare științifică între A.Ș.M. și Academia Română pe anii 1991—1995 a contribuit la stabilirea și întărirea unor contacte directe între Institutul de Istorie și instituțiile de cercetări științifice din București și Iași. Relațiile cu ele s-au menținut, mai

ales, sub forma participării colaboratorilor institutului la diferite manifestări științifice, reflectate în compartimentul «Conferințe și Consfătuiri științifice» a prezenței dări de seamă.

În anul 1992, mai mulți cercetători au efectuat călătorii de documentare științifică în România, Bulgaria, Rusia și Ucraina; în perioada 12 martie — 14 aprilie și 28 august — 3 octombrie V. Polivțev la Moscova, I. Șișcanu la Iași între 6—18 aprilie și București între 15 iunie — 3 iulie; în perioada 6—18 aprilie și 15 iunie — 3 iulie și 20 septembrie — 3 octombrie V. Văratec la București; V. Nicu la București între 1—9 august; în perioada 18 august — 4 septembrie N. Russev la Gabrovo; I. Chirtoagă în perioada 2—7 august la Lvov, 28 septembrie — 9 octombrie la București; între 24 iunie — 8 iulie Gh. Cojocaru la Iași; A. Eșanu între 25—30 mai și 4—10 octombrie la București; V. Kovarskaia între 23—30 mai la Moscova și 27 septembrie — 4 octombrie la Sankt-Petersburg; între 20 octombrie — 5 noiembrie, P. Dmitriev la Sankt-Petersburg; Ion Turcanu în perioada lunii noiembrie la București; între 7—19 decembrie Șt. Putici la București; în perioada 14—18 decembrie Gh. Negru la Iași, A. Petrencu în perioada 16—26 decembrie la Iași.

În total au plecat în România pentru a participa la diverse sesiuni științifice, simpozioane, a depista materiale și documente din arhive și biblioteci 13 cercetători științifici, care s-au aflat în orașele București și Iași 190 zile (26 săptămâni — om).

În cadrul delegațiilor de documentare, cercetătorii institutului au depistat în arhivele și bibliotecile din orașele indicate mai sus un bogat material documentar, în mare parte inedit care va fi valorificat în cuprinsul unor viitoare studii.

Șefii de secție I. Șișcanu și V. Văratec au prezentat la ședința Consiliului științific al institutului o informare succintă privind călătoriile de documentare științifică la Arhivele Statului București, Biblioteca Academiei Române ș. a.

În lunile octombrie și decembrie (18 zile) s-a aflat în Moldova într-o deplasare de documentare științifică colaboratorul științific al Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din Iași Viorel Butnariu. Dumnealui a prezentat la ședința de comunicări din cadrul institutului un referat interesant cu tema: «Intitulația diplomatică și numismatică a regilor maghiari (1526—1570). Un capitol din istoria Transilvaniei».

În cursul anului 1992, Institutul de Istorie al A.Ș.M. a fost vizitat de istorici din S. U. A., Anglia, România, Israel.

Astfel, în anul 1992 au intervenit schimbări pozitive în relațiile institutului cu instituțiile științifice de peste hotare. Dar ele se mențin încă la nivelul primar de legături, mai mult personale, se reduc în mare măsură la organizarea manifestărilor științifice comune, deplasări de documentare în bibliotecile din străinătate. Reieșind din aceste realități, direcția institutului a început elaborarea unui program de colaborare cu colegii săi din țările de peste hotare și, în primul rînd, cu instituțiile științifice din România. Stabilirea unor legături mai strînse cu specialiștii străini va fi un catalizator important în pregătirea și editarea unor lucrări științifice de prestigiu.

N. Movileanu

CUPRINS

Studii

- Eșanu A.*, Istoriografia Țării Moldovei de la Gr. Ureche pînă la I. Neculce. Unele aprecieri valorice. 3
- Șișcanu I., Gribincea M.* Negocierile româno-sovietice în Comisia mixtă româno-sovietică de la Odesa (28 iunie — 24 noiembrie 1940). 15
- Bulmagă L.* Istoriografia sovietică moldovenească despre viața social-economică și culturală a satului din anii 60—80. 28

Comunicări

- Руссов Н.* Нижний Дунай в истории Молдовы XIV в. 39
- Pinzaru M.* Misiunea lui Nicolae Milescu în Suedia (1666—1667) și implicațiile sale politice și culturale. 47

Documentar

- Eșanu A.* Un document referitor la istoria mănăstirii Căpriană. 54

Plai natal

- Haidarlî D.* Materiale documentare în ajutor cercetătorilor istoriei satelor și orașelor din Moldova (IX). 55

În ajutor profesorilor de istorie

- Movileanu N.* Din istoria Transnistriei (1924—1940) (I). 61

Revista revistelor

- Varta I.* «Revista istorică», nr. 1—2, 1992. 70

Viața științifică

- Activitatea Institutului de Istorie al A. Ș. a Republicii Moldova în anul 1992. (N. Movileanu). 72

3/1-105

5 r. 50 c.

Indice 76965

ISSN 0236-3100. REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI, 1993, nr. 1, 1-80

CHIȘINAU «ȘTIINȚA» 1993

Coli de tipar conv. 7,0. Coli editoriale 9,55. Tirajul 2472. Comanda 7. Prețul 5 r. 50 c.

Întreprinderea editorial-poligrafică „Știința”, 277028. Chișinău, str. Academiei, 3

Adresa colegiului de redacție: 277004. Chișinău, str. 31 August, 82. tel. 23-33-14